

รายงานผลการศึกษาวิจัย
เรื่อง

กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า:
ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

โดย

อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)
กันยายน 2544

คำขอบคุณ

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาและความร่วมมืออันดีจากหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ผศ.บำเพ็ญ เขียวหวาน แห่งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช คุณทวีศักดิ์ สุขรัตน์ แห่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และ พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์ แห่งมูลนิธิศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน (RRAFA) ที่ช่วยให้คำแนะนำ ให้การสนับสนุน และร่วมเป็นวิทยากรกระบวนในการจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญทุกครั้ง นายสมโภชน์ นิ่มสันติเจริญ รักษาราชการแทนหัวหน้าสถานีวิจัย น.ส.ณนรินทร์ คำไกร เจ้าหน้าที่โครงการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพชายฝั่งระนอง (EU) และเจ้าหน้าที่สถานีวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนองทุกท่าน ที่คอยให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญในทุกด้าน

ขอขอบคุณนายประเกียรติ ชุนพล ที่ปรึกษาชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ ที่ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยภาคสนาม ด้วยการช่วยติดต่อประสานงาน อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลระดับพื้นที่ และรวบรวมข้อมูลบางส่วนให้ ตลอดจน น.ส.ชลิตา บัณทวงศ์ ที่ช่วยประสานและผลักดันให้โครงการวิจัยนี้เกิดขึ้น รวมถึงยังช่วยจัดการงานเอกสารต่างๆ ให้มาโดยตลอด

ที่สำคัญขอขอบคุณชาวท้องถิ่นสุขสำราญทุกท่านที่มีน้ำใจและอดทนต่อการรบกวนในหลายครั้งหลายหนของคณะผู้วิจัย ทั้งนี้ การที่พี่น้องชาวสุขสำราญให้ความสำคัญต่อโครงการวิจัย กระทั่งทำให้คณะผู้วิจัยเกิดความมั่นใจว่างานของตนน่าจะเป็นประโยชน์ไม่ทางใดทางหนึ่งต่อความพยายามของพวกเขาในการแก้ปัญหาของท้องถิ่นตนนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้คณะผู้วิจัยมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างผลงานทางวิชาการที่มีคุณภาพ และตอบสนองต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้คนในระดับรากหญ้าไปอย่างต่อเนื่อง

อนุสรณ์ อุณโณ

14 กันยายน 2544

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	
รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการวิจัย	1
- ความเป็นมาของปัญหา	1
- วัตถุประสงค์	5
- ระเบียบวิธีวิจัย	5
- ขอบเขต/พื้นที่การวิจัย	5
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
การทบทวนวรรณคดีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	6
- งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนประมงชายฝั่งทะเล	6
- งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินและการกระจายอำนาจ ในประเทศไทย	8
- งานเขียนเชิงทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับประชาสังคมในประเทศไทย	14
- งานเขียนเชิงทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่	16
บทที่ 2 ท้องที่กิ่งอำเภอสุขสำราญ	19
ลักษณะและประวัติท้องถิ่นสุขสำราญ	19
ลักษณะและพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ/อาชีพ	22
วิถีชีวิตและวัฒนธรรม	26
ปัญหาของท้องถิ่นสุขสำราญ	30
บทที่ 3 กลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ในท้องถิ่นสุขสำราญ	37
กลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ทางสังคมและวัฒนธรรม	37
กลุ่มและกิจกรรมที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยราชการ	42
กลุ่มและกิจกรรมที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน	50
ศักยภาพ ข้อจำกัด และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ	56
บทที่ 4 ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ	69
เงื่อนไขการก่อตัวของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ	69
กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า	71

ศักยภาพ ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะของประชาคมท้องถิ่นสุโขทัย	83
สรุปผลและข้อเสนอแนะ	91
รายการอ้างอิง	97
ภาคผนวก 1	103
ภาคผนวก 2	121

บทนำ

บทนี้เป็นบทนำ แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกแสดงความเป็นมาของปัญหา วัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีวิจัย ขอบเขต/พื้นที่การวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการวิจัย อีกส่วนแสดงรายงานการสำรวจวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของงานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชาวประมงชายฝั่ง งานศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินและการกระจายอำนาจในระบบราชการไทย รวมทั้งงานเขียนเชิงทฤษฎีและงานศึกษาเกี่ยวกับประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ทั้งในและต่างประเทศ ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการวิจัย

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

นับแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้ง รอบด้าน และในอัตราที่เร็วยิ่ง เพราะนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างควมจำเป็นเติบโตหรือธำรงรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมากกว่าจะคำนึงถึงความเป็นธรรมในการกระจายรายได้และแก้ไขปัญหาความยากจน รวมทั้งให้การสนับสนุนภาคธุรกิจอุตสาหกรรมและภาคบริการมากกว่าการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อย ส่งผลให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมตลอดจนภาคบริการเติบโตอย่างรวดเร็ว พร้อมๆ ไปด้วยเมืองที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องและไร้ทิศทาง ขณะที่ภาคเกษตรกรรมล่มสลายและชนบทเองก็แคระแกร็นลงทุกขณะ เพราะนอกจากจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ที่สำคัญยังถูกดูดซับ/ดูดรีดทรัพย์ากรและแรงงานเพื่อรองรับการเติบโตขยายตัวของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม และเมืองไปอย่างมาก เป็นการแย่งชิงทรัพยากรจากชนบทสู่เมือง จากเกษตรกรรายย่อยสู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม หรือเป็นสภาพ “เมืองล้อมป่า” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2543: 21-6) ที่ไม่เป็นธรรมและสร้างปัญหาติดตามมานานัปการ โดยเฉพาะปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (ดู รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2526 เป็นตัวอย่าง)

ทว่าขณะที่รัฐบาลเน้นย้ำ/ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างมากจนกระทั่งเกิดปัญหาดังที่ว่า ทางด้านการเมืองการปกครองกลับดูจะไม่ได้ได้รับความสำคัญหรือถูกพัฒนาควบคู่ขึ้นมาด้วยแต่อย่างใด เพราะในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาจะมีการปฏิรูปการเมืองด้วยรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การเมืองการปกครองของประเทศไทยประสพภาวะชะงักงันมาโดยตลอด ไม่ว่าจะด้วยการปฏิวัติ การก่อรัฐประหาร การยึดอำนาจ ฯลฯ ของชนชั้นปกครอง/ชนชั้นนำต่างๆ โดยเฉพาะทหารที่ปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงอยู่หลายครั้ง ขณะเดียวกันชนชั้นนำ/ชนชั้นปกครองของประเทศไทยส่วนใหญ่ก็ยังยึดมั่นกับความเชื่อพื้นฐานสมัยที่ว่ารัฐและกลไกรัฐยังสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ด้วยการออกกฎระเบียบหรือกฎหมายให้หน่วยราชการนำไปปฏิบัติตามที่ถือปฏิบัติมาช้านาน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 85) ไม่ได้

มีความคิดที่จะปฏิรูประบบการเมืองที่เป็นอยู่แต่อย่างใด จึงเป็นเหตุให้กลไกต่างๆ ของรัฐไม่สามารถแก้ไข/จัดการปัญหาที่สืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาที่นับวันจะทวีความสลับซับซ้อนและแหลมคมขึ้นได้ เหล่านี้นำการเมืองแบบเก่า มาถึงจุดติดตัน

กระนั้นก็ดี ท่ามกลางความติดตันของการเมืองแบบเก่ากลับมีการเคลื่อนไหวของประชาชนระดับรากหญ้าในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รวมตัวกันเป็นองค์กรหรือเครือข่ายขององค์กรประชาชน/ชาวบ้าน/คนจนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็สมัชชาคนจน สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนยากจน/คนด้อยโอกาสที่ประสบปัญหาหรือได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลโดยตรง โดยก่อนหน้าที่จะรวมตัวกันเป็นองค์กรและเครือข่ายขององค์กรประชาชนดังกล่าว คนยากจน/คนด้อยโอกาสเหล่านี้ต่างได้ร้องเรียนและขอความช่วยเหลือผ่านทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนหลายต่อหลายครั้ง แต่มักจะไม่ได้รับการสนองตอบด้วยข้ออ้างต่างๆ นานา ไม่ว่าจะเป็เพราะไม่มีอำนาจพอ ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง กำลังเจ้าหน้าที่ไม่พอ หรือเป็นเพราะว่าขาดแคลนงบประมาณ ฉะนั้น การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/เครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหว/เรียกร้อง/กดดันจึงดูจะเป็นทางออกสุดท้ายของคนเหล่านี้²

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่าการเคลื่อนไหวขององค์กรและเครือข่ายขององค์กรประชาชนข้างต้นแตกต่างไปจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบเดิมอย่างมาก กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเคลื่อนไหวในลักษณะเช่นนี้เป็นการเมืองแบบใหม่หรือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new politics and new social movements, รายละเอียดดู Habermas 1981; Sheth 1983; Offe 1985: โดยเฉพาะ 825-6; Laclau and Mouffe 1985; Escobar 1992 และ Steinmetz 1994 เป็นอาทิ) ที่มีหัวใจอยู่ที่การสร้างระบบการเมืองชนิดที่ให้ประชาชนธรรมดาามีบทบาทอย่างแข็งขันในรูปของการเคลื่อนไหวของการเคลื่อนไหวของประชาชนแบบต่างๆ มากกว่าจะมุ่งเน้นการช่วงชิงอำนาจรัฐ (ดู ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 88) ที่สำคัญคือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สาม (grassroots movements in the "third world," ดู เฟิงอ้าง: 99-105) ที่ปฐมเหตุของการเคลื่อนไหวมาจากความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม โดยกลุ่มผู้เคลื่อนไหวหลักจะเป็นคนยากจน/คนด้อยโอกาสที่มักจะถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเท่าเทียม มากกว่าจะเป็นชนชั้นกลางใหม่ที่เคลื่อนไหวเพียงเพราะไม่พอใจกับคุณภาพชีวิตโดยรวมหรือเป็นเรื่องของรสนิยมเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างวาท

¹ กล่าวเฉพาะในส่วนการเมืองการปกครอง การเมืองแบบเก่าหมายถึงการเมืองการปกครองระบบรัฐสภาหรือการเมืองแบบตัวแทน ที่แยกและกีดกันประชาชนธรรมดาให้มีบทบาทเพียง "ผู้ชม" หรือ "หุ่นเชิดทางการเมือง" ที่มีหน้าที่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งตามกำหนดเท่านั้น รายละเอียดดู ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 87-90

² ดังคำกล่าวของแกนนำสมัชชาคนจนในการชุมนุมที่ว่า "พวกเรามันคนจน...ไม่มีเงิน ไม่มีอำนาจ ไม่มีอาวุธ เกียรติ ศักดิ์ศรียศตำแหน่งก็ไม่มี คำพูดที่จะฉานชัดเจนนก็ไม่มี...พวกเรามีแต่เท้า เราต้องมารวมกันมากๆ รวมกันนานๆ เขาถึงจะฟังพวกเรา การชุมนุมเท่านั้นคือพลังของคนจน" (คำประกาศแกนนำสมัชชาคนจน อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2541: 148)

กรรมการเมืองรวมทั้งวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่ ที่สลายรัฐประชาชาติในการเมืองแบบเก่าที่อ้างตัวเป็นผู้ผูกขาดการปกป้องคุ้มครองประชาชนแต่ผู้เดียวลง เพราะเห็นว่าเป็นรัฐที่เอาเปรียบประชาชนทางเศรษฐกิจ กีดกันประชาชนทางการเมือง และดูแลคนประชาชนด้านวัฒนธรรม พร้อมกับหันมาเชิดชูวัฒนธรรม วิถีชีวิต คุณค่า และภูมิปัญญาของชาวบ้าน/ชุมชน/ท้องถิ่นแทน³

ดังนั้น “ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ” ที่เป็นการรวมตัวกันของประชาชนในเขตพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ จ.ระนอง เพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะในส่วนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน/ท้องถิ่นตน ที่เป็นทั้งการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า และเป็นการปกป้องเชิดชูวัฒนธรรม วิถีชีวิต คุณค่า และภูมิปัญญาของท้องถิ่นในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ที่ผ่านมามีทรัพยากรชายฝั่งแถบนี้ประสบภาวะเสื่อมโทรมลงอย่างมาก ขณะที่เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านเองก็ได้รับความเสียหาย เนื่องจากเรือประมงพาณิชย์ชนิดติดอุปกรณ์อวนลากและอวนรุนได้ลักลอบเข้ามาจับสัตว์น้ำในเขตหวงห้าม แม้จะมีหน่วยเรือตรวจการณของกรมประมงและตำรวจน้ำคอยเฝ้าระวังอยู่เป็นช่วงๆ ก็ตาม ขณะที่แม้เจ้าหน้าที่จะสามารถจับกุมเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบเข้ามาได้บ้างลำ แต่เมื่อถึงขั้นสอบสวนหรือชั้นศาลลูกเรือประมงพาณิชย์เหล่านี้มักจะได้รับการปล่อยตัวภายหลังจากการที่เสียเงินค่าปรับจำนวนน้อย และกลับเข้ามาลักลอบทำการประมงในเขตหวงห้ามอีกภายในเวลาเพียงไม่กี่วัน สร้างปัญหาและความเดือดร้อนให้กับชาวประมงพื้นบ้านแถบนี้เป็นอย่างมาก จนกระทั่งได้มีการหารือกันในกลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นผู้นำทางการและผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้านหนึ่งก่อนจะขยายวงไปยังหมู่บ้านอื่นในละแวก พร้อมกับดึงนักการเมืองท้องถิ่นเช่นสมาชิกสภาจังหวัดมาร่วมกลุ่มด้วย และต่อมาได้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาอย่างเป็นทางการภายใต้ชื่อ “ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ” พร้อมกับจัดกิจกรรม “โครงการความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งกิ่ง อ.สุขสำราญ” ที่นอกจากจะเป็นการประกาศเจตนารมณ์ของกลุ่มต่อสาธารณะแล้ว ยังได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด ประมงจังหวัด ปลัดอำเภอหัวหน้ากิ่ง เจ้าหน้าที่ตำรวจ กองเรือภาคที่ 3 ฯลฯ มาร่วมงานเพื่อรับรู้สภาพปัญหาของท้องถิ่นด้วย และหลังจากนี้ก็ได้มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการต่างๆ เป็นระยะในการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่ง

ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มไม่เพียงแต่จะเน้นการเข้าไปมีส่วนร่วมหรือเคลื่อนไหวทางการเมืองทุกระดับ ทั้งที่เป็นการเมืองภาคปกติและที่เป็นการเมืองภาคประชาชน ที่สำคัญยังได้เสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมให้กับสมาชิกในพื้นที่อีกด้วย โดยในการเมืองภาคปกติจะเคลื่อนไหวผ่านหรือประสานความร่วมมือกับกลไก/ส่วนราชการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหาร

³ ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเด่นชัดในสังคมไทย เรียกรวมๆ ว่า “ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน” หรือ “ขบวนการภูมิปัญญาชาวบ้าน” โดยมีนักคิดนักวิชาการชั้นนำร่วมขบวนการเป็นจำนวนมาก รายละเอียดดู จักรทิพย์ นาถสุภา 2529, 2534 รวมทั้ง จักรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา 2537 เป็นตัวอย่าง ส่วนการวิพากษ์ขบวนการเหล่านี้ในเชิงวาทกรรม ดู ยุคติ มุกดาวิจิตร 2538

ส่วนตำบล สมาชิกสภาจังหวัด หรือว่าโรงเรียน ส่วนการเมืองภาคประชาชนก็เคลื่อนไหวร่วมกับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ สมัชชาคนจน รวมทั้งสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ในประเด็นทางนโยบายและกฎหมาย ขณะที่การเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนั้น นอกจากสมาชิกจะมาจากกลุ่มคนหลายฐานะ อาชีพ และพื้นที่แล้ว ในการดำเนินกิจกรรมก็จะเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นหลัก นับตั้งแต่การประชุมหารือกันในหมู่สมาชิกก่อนจะดำเนินกิจกรรมใดๆ การประสานความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์/ความรู้กับองค์กรประชาชนอื่นๆ รวมทั้งการสรุปทบทเรียนร่วมกันในหมู่สมาชิกเพื่อหาทางออกร่วมกัน เป็นอาทิ ยิ่งไปกว่านี้ ในการดำเนินกิจกรรมก็ยังเน้นการใช้ประโยชน์และเสริมสร้างความแน่นแฟ้นให้กับสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างสำคัญ เป็นต้นว่าการประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลจะอาศัยความเป็นเครือญาติหรือสมัครพรรคพวกมากกว่าจะใช้ช่องทางแบบเป็นทางการ เช่นเดียวกับการขยายฐานสมาชิกภายในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้านที่อาศัยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและสมัครพรรคพวกเป็นส่วนใหญ่ เหล่านี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างสะดวกราบรื่น หากแต่ยังช่วยกระชับสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมแต่เดิมไปด้วยในเวลาเดียวกัน

นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมยังอาศัยคุณค่าและความเชื่อของชุมชน/ท้องถิ่นที่ส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมเป็นกลไกสำคัญอีกด้วย โดยไม่เพียงแต่จะอาศัยผู้นำทางศาสนาเช่นโต๊ะครูและโต๊ะอิหม่ามเป็นแนวร่วมและชวนถกเถียงพูดคุยในช่วงประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หากยังมีการประยุกต์หรือตีความหลักคำสอนศาสนาอิสลามให้เข้ากับการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสำคัญ กล่าวคือ ในโลกทัศน์อิสลามบรรดาสรรพสิ่งล้วนถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้าหรือองค์อัลเลาะห์ หน้าที่ของมุสลิมที่ดีจึงต้องปกป้องดูแลรักษาสมบัติของพระองค์ ซึ่งหมายรวมถึงทรัพยากรชายฝั่งและทะเลด้วย เนื่องจาก “อัลเลาะห์ทรงสร้างทะเลมาให้เรารักษา” (โต๊ะอิหม่าม ไม่ทราบชื่อและนามสกุล, สัมภาษณ์ 20 พฤษภาคม 2543) ขณะเดียวกันก็ยกย่องเชิดชูวิถีชีวิต ภูมิปัญญา คุณค่า และวัฒนธรรมมุสลิมที่เน้นความเป็นอยู่แบบสมถะว่าเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี และที่น่าสนใจก็คือถึงแม้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มจะยกย่องเชิดชู “วัฒนธรรมชุมชน/ท้องถิ่น” ดังที่ว่า แต่ขณะเดียวกันก็ขยายขอบข่ายการดำเนินกิจกรรมของตนสู่ระดับสากลด้วย ดังที่แกนนำชมรมฯ รายหนึ่งปฏิเสธว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องของพวกตนไม่ได้เป็นเรื่องของการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างคน 2 กลุ่ม หากแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ทำประมงแบบทำลายล้างกับกลุ่มที่ทำประมงแบบอนุรักษ์ อีกทั้งยังไม่ได้เป็นการอนุรักษ์ไว้เพียงเพื่อประโยชน์เฉพาะตนเท่านั้น หากแต่เป็นการ “ปกป้องทรัพยากรไว้ให้ลูกหลาน ประเทศ” (อำนาจ กลาง, สันทนาส่วนตัว 18 พฤษภาคม 2543) ที่นับได้ว่าเป็นจิตวิญญาณสาธารณะ (public mind) หรือที่กล่าวขานในแวดวงนักเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ว่า “think globally, act locally” หรือ “micro-practice and macro-thinking” (Sheth 1983: 23) เป็นอาทิ

อย่างไรก็ดี หลังจากดำเนินกิจกรรมมาได้ระยะหนึ่ง ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ ประสบภาวะซบเซาลงด้วยปัญหาและอุปสรรคในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะปัญหาในระดับพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากสมาชิกรายอื่นๆ ในชุมชน/หมู่บ้านเท่าที่ควร การที่ผู้นำทางการเกิดความขัดแย้งกันเองและส่งผลกระทบต่อ การดำเนินกิจกรรมของชมรมฯ การประสบอันตรายจากการตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบเข้ามา นอกจากนี้ ในพื้นที่ยังประกอบด้วยกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพอื่นๆ โดยเฉพาะชาวสวนที่ต่างก็ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต แต่ยังไม่ได้ถูกนำมาเป็นประเด็นในการเคลื่อนไหวเรียกร้องของกลุ่มด้วยแต่อย่างใด สมาชิกชมรมฯ จึงเห็นควรที่จะปรับขยายชมรมฯ ให้สามารถครอบคลุมสมาชิกรายอื่นในชุมชนและปัญหาอื่นๆ ที่สมาชิกเหล่านี้ประสบ ด้วยการประสานความร่วมมือกันในรูปแบบของ “ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” เป็นสำคัญ

เพราะเหตุนี้ ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญจึงเป็นตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมระดับรากหญ้าที่น่าสนใจและควรศึกษา ยิ่ง เพราะประสบการณ์/บทเรียนความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคของกลุ่มไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มแง่คิด/มุมมอง/ข้อถกเถียงในแวดวงวิชาการด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่หรือประชาสังคม หากแต่วิธีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยังเป็นการเสริมสร้าง/จรรโลงวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าที่ยกย่องเชิดชูวิถีชีวิต ภูมิปัญญา คุณค่า และวัฒนธรรมชุมชน/ท้องถิ่นในเวลาเดียวกัน และที่สำคัญกระบวนการศึกษาวิจัยเองก็จะเป็นเครื่องหนุนเสริมกระบวนการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าของกลุ่มอีกโสดด้วย

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่หรือขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าในสังคมไทย
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าของกลุ่มดังกล่าว
- 3) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมส่วนที่เอื้อต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม
- 4) เพื่อส่งเสริม/สนับสนุนการสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าของกลุ่มในรูปแบบของประชาคมท้องถิ่น
- 5) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ถูกศึกษา หรือปรับเปลี่ยนบทบาทผู้ถูกศึกษาจากที่เป็นเพียงวัตถุแห่งการศึกษา (object of study) ให้เป็นผู้ศึกษาร่วม (co-author) โดยอาศัยรูปแบบ/เทคนิค/วิธีวิทยาต่างๆ ของกระบวนการศึกษาวิจัย ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมระดับรากหญ้าอีกโสดหนึ่ง

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

- 1) การวิจัยเชิงคุณภาพหรือการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมตามจารีตของวิชามานุษยวิทยา
- 2) การวิจัยเอกสาร ทั้งในส่วนของงานเขียนเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และประชาสังคม งานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และประชาสังคมรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นประสบการณ์ในประเทศไทยและต่างประเทศ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารของทางราชการ บันทึก/สรุปการประชุมและการพูดคุย ฯลฯ
- 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research, PAR)

1.4 ขอบเขต/พื้นที่การวิจัย

- 1) ตำบลกำแพงนิง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง
- 2) ตำบลนาคา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ทราบถึงลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในสังคมไทยในรูปของประชาคมท้องถิ่นว่ามีลักษณะเช่นไร
- 2) ได้ทราบถึงลักษณะของกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าว่าเป็นเช่นไร อาศัยกลไก เทคนิค และวิธีการใด อย่างไร
- 3) ได้ทราบว่าส่วนใดของวัฒนธรรมไทยที่เอื้อต่อกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า และสามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือพัฒนาขึ้นต่อไปอย่างไร
- 4) ได้ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าในรูปของประชาคมท้องถิ่น โดยอาศัยรูปแบบ เทคนิค และวิธีวิทยาต่างๆ ของกระบวนการศึกษาวิจัย

2. การทบทวนวรรณคดีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชาวประมงชายฝั่งทะเล

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวประมงพื้นบ้านประกอบด้วย 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มงานศึกษาวิจัยของนักเศรษฐศาสตร์การประมงหรือนักวิชาการประมง กลุ่มงานศึกษาวิจัยของนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และกลุ่มงานศึกษาวิจัยขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับชาวประมงพื้นบ้าน/ชายฝั่งทะเล โดยกลุ่มงานศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์การประมงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่เป็นการศึกษาในภาพกว้างหรือระดับมหภาค กับกลุ่มที่เป็นการศึกษาสภาพและปัญหาการดำรงชีวิตและการใช้ทรัพยากรของชาวประมงและชุมชนชายฝั่งทะเลหนึ่ง⁴ โดยกลุ่มแรกจะให้ความสำคัญกับสภาพชีวิตกายภาพของทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นหลัก ไม่

⁴ รายชื่องานวิจัยและรายละเอียดเกี่ยวกับงานวิจัยเหล่านี้ดู ชลิตา บัณษวงษ์ 2543: 5-6

ว่าจะเป็นประเภท โครงสร้าง และการเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำเศรษฐกิจ ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ ประเภท และจำนวนเรือประมง ขนาดและชนิดของเครื่องมือประมง มูลค่าและปริมาณสัตว์น้ำที่ใช้บริโภค แปรรูป และส่งออก ต้นทุนการทำประมง ฯลฯ ที่มุ่งประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตในภาคประมงเพื่อเพิ่มผลผลิต ประสิทธิภาพในการผลิต ปริมาณการส่งออก พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระดับนโยบายให้กับรัฐบาล ขณะที่เนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงชาว/ชุมชนประมงชายฝั่งมักจะเป็นในด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป พร้อมกับชี้ให้เห็นความล้มเหลวในการจัดการและบังคับใช้กฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของรัฐ และเห็นว่าวิถีชีวิตของชาวประมงชายฝั่งล้าหลัง มีระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ขาดพลังและพลวัตในการเปลี่ยนแปลง ส่วนอีกกลุ่มที่เป็นงานศึกษาชุมชนชาวประมงชายฝั่งมักจะทำให้ความสำคัญกับการศึกษาขนาด โครงสร้างการศึกษา อาชีพ และการกระจายตัวของประชากรประมง ต้นทุนการผลิต รายรับ รายจ่าย หนี้สิน รวมทั้งลักษณะและชนิดเครื่องมือประมงที่ชาวประมงเหล่านี้ใช้ แต่มองข้ามคุณลักษณะอื่นๆ เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ปัญหาในการประกอบอาชีพประมง กระบวนการรวมกลุ่ม และการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา

ส่วนงานศึกษาของนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์เกี่ยวกับชาวประมงพื้นบ้าน (ดู เลิศชาย ศิริชัย และคณะ 2542 เป็นอาทิ) มักจะเป็นความพยายามหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของงานศึกษากลุ่มแรก โดยหันมาให้ความสำคัญกับชาวประมงพื้นบ้านในฐานะผู้มีความรู้ ประสบการณ์ และใช้ชีวิตอยู่กับท้องทะเล เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ด้วยการพยายามชี้ให้เห็นว่าชุมชนชาวประมงพื้นบ้านมีประวัติศาสตร์ยาวนานหลายร้อยปี มีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง/พึ่งตนเอง เป็นอิสระจากระบบตลาดภายนอก โดยเฉพาะความผูกพันกับท้องทะเลที่ได้ก่อให้เกิดระบบจิตสำนึกร่วมที่สมาชิกในชุมชนยึดถือปฏิบัติ เช่น การถือว่าทะเลเป็นสมบัติของชุมชนที่จะต้องช่วยกันรักษา การเอื้อเพื่อแบ่งปันทะเลบริเวณหน้าชุมชนให้สมาชิกจากชุมชนใกล้เคียงเข้ามาทำประมงได้ หากแต่นโยบายรัฐที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตของประมงพาณิชย์และอุตสาหกรรมการประมงจนทำลายทรัพยากรชายฝั่งและทำให้ชาวชุมชนไม่สามารถทำการประมงได้เช่นเดิม เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้สภาพดั้งเดิมดังกล่าวของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านถูกทำลายหรืออ่อนแอลง

ขณะที่งานศึกษาวิจัยขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน/ชายฝั่งทะเล (ดู ชลิตา บัณชุงศ์ 2543 เป็นตัวอย่าง) ชี้ให้เห็นว่าแม้งานศึกษาของนักวิชาการสังคมศาสตร์จะเป็นความพยายามหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของงานศึกษากลุ่มนักวิชาการประมงและเศรษฐศาสตร์การประมง เป็นความพยายามที่จะให้ตำแหน่งแห่งที่อันสง่างามและมีนัยสำคัญแก่ชาวประมงพื้นบ้าน แต่งานศึกษากลุ่มนี้ก็มีข้อจำกัดในแง่ที่ให้ภาพชาวประมงพื้นบ้านในเชิงขวนขวาย ด้านเดียว หยุดนิ่ง และขาดพลวัต เพราะกล่าวถึงชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเฉพาะแต่ในแง่ที่อบอุ่นดีงาม มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และเป็นอิสระจากระบบทุนนิยมหรือเศรษฐกิจแบบตลาด/การค้า ขณะที่ในความเป็นจริงชุมชนชาวประมงพื้นบ้านมีความสลับซับซ้อนสูงกว่านี้มาก ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบ/ความสัมพันธ์ทางอำนาจ โดยเฉพาะระบบ

เศรษฐกิจและอาชีพที่โยงใยกับประมงพาณิชย์หรือธุรกิจอุตสาหกรรมประมงทะเลอย่างมาก จนกระทั่งไม่สามารถเข้าใจชุมชนชาวประมงเหล่านี้รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวประมงเหล่านี้กับกลุ่มประมงขนาดใหญ่ภายใต้คุ้มครองข้ามเช่น “ประมงพื้นบ้าน” กับ “ประมงพาณิชย์” ได้ ขณะที่นโยบายรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจอุตสาหกรรมประมงรวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลเล็กก็มีความสลับซับซ้อนกว่าที่เข้าใจกันมาก

งานศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชนข้างต้นจึงพยายามที่จะให้ภาพของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตรงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ โดยเฉพาะการชี้ว่า “ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน” เช่นที่รับรู้ในปัจจุบันไม่ได้มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน หากแต่เติบโตและขยายตัวขึ้นมาพร้อมๆ กับธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลเมื่อต้นทศวรรษ 2500 ฉะนั้นจึงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจนกระทั่งปัจจุบันต่างแต่เพียงว่าไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาลเท่ากับประมงพาณิชย์ จึงเติบโตขึ้นมาอย่างกระท่อนกระแท่น และเป็นผู้ประกอบการลำดับล่างสุดในธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงที่ได้รับส่วนต่าง/ส่วนเกินของการแลกเปลี่ยนน้อยที่สุด ทั้งยังไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ไม่ว่าจะเป็ในแง่ของปัจจัยการผลิตหรือตลาด ไม่นับรวมปัญหาในการประกอบอาชีพอีกอีกประการ โดยเฉพาะการถูกเรือประมงพาณิชย์เช่นเรืออวนลากและเรืออวนรุนลักลอบเข้ามากวาดจับสัตว์น้ำและทำลายเครื่องมือประมงในเขตหวงห้ามหรือเขตทำการประมงของตน สำคัญแต่ว่าในหลายพื้นที่ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม/ชมรมชาวประมงพื้นบ้านระดับต่างๆ ดำเนินการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ทั้งในรูปของกิจกรรมอนุรักษ์ การตรวจจับ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องในเชิงนโยบายและกฎหมาย

นอกจากนี้ งานศึกษาดังกล่าวยังชี้ให้เห็นด้วยว่าชุมชนชาวประมงพื้นบ้านไม่ได้มีแต่เฉพาะชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง หากยังประกอบด้วยชาวบ้านที่ประกอบอาชีพอื่นรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ทำสวนยางพารา ทำนา ค้าขาย รับจ้าง รับราชการ ธุรกิจส่วนตัว ฯลฯ กระทั่งในบางพื้นที่พบว่าชาวประมงพื้นบ้านเป็นเพียงประชากรกลุ่มเล็กๆ ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ต่างประกอบอาชีพต่างๆ ข้างต้น พร้อมกันนี้งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ว่าการที่ชุมชนหมู่บ้านชาวประมงไม่ได้มีแต่เฉพาะชาวประมง หรือชาวประมงพื้นบ้านเป็นเพียงประชากรกลุ่มเล็กในชุมชน/หมู่บ้านเช่นนี้ มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของกลุ่ม/ชมรมชาวประมงพื้นบ้านต่างๆ อย่างสำคัญ เพราะส่งผลให้กลุ่ม/ชมรมฯ ไม่สามารถประสานความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน/หมู่บ้านรายที่ประกอบอาชีพอื่นๆ ในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการทำประมงได้

2.2 งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหากระบวนการแผ่นดินและการกระจายอำนาจในประเทศไทย

งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหากระบวนการแผ่นดินของประเทศไทยซึ่งมีเป็นจำนวนมากต่างชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ระบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยที่มีจุดกำเนิดจากการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอย่างมาก จึงได้มีความพยายามที่จะกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินเรื่อยมา นับตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่คณะราษฎรได้ตราพระราชบัญญัติจัด

ระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2476 เพื่อกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อคราวที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกสมัยก็เร่งให้กระทรวงมหาดไทยกระจายอำนาจครั้งใหญ่ด้วยการตั้งองค์การปกครองท้องถิ่นใหม่ๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด รวมทั้งสภาตำบล หรือกระทั่งการยกฐานะสภาตำบลเป็นนิติบุคคลและตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลในที่สุด แต่ก็ยังไม่อาจนับเป็นการกระจายอำนาจอย่างแท้จริงได้ เพราะองค์การปกครองท้องถิ่นเหล่านี้ยังถูกรวบงำจากการบริหารราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคค่อนข้างมาก (อมร รัชศาสตร์ 2538: 5-14) เป็นต้นว่าเทศบาลแม้ว่ารัฐศาสตร์บางรายจะเห็นว่า “ปัจจุบันรูปการปกครองท้องถิ่นที่ดีที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุดคือรูปการปกครองท้องถิ่นเทศบาล” (ไพฑูริย์ บุญวัฒน์ 2536: 37) หรือ “ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ชี้ชัดออกมาว่าการปกครองท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและประชาชนส่วนรวมของไทยมากที่สุดคือรูปแบบเทศบาล” (วิรัช วิรัชนิการวรรณ 2537: 324) แต่การปกครองท้องถิ่นรูปนี้กลับยังถูกควบคุมและแทรกแซงโดยรัฐบาลกลางอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง การคลัง และการบริหาร⁵ จึงขาดอิสระในการปกครองตนเอง หรือแม้แต่เทศบาลรูปเมืองพัทยาที่ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นขึ้นมาอีกระดับ แต่ในความเป็นจริงแล้วรัฐบาลกลางไม่ได้กระจายอำนาจให้เพียงพอเพียง เพราะยังคงมีการควบคุมทางด้านการบริหาร บุคลากร การคลัง และงบประมาณ ไม่นับรวมสภาพการเมืองท้องถิ่นที่ไม่เอื้อต่อการบริหารรูปแบบสภาและผู้จัดการเช่นนี้ เพราะทั้งนักการเมือง ประชาชน และผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นล้วนมีพฤติกรรมที่ขัดกับหลักการบริหารรูปแบบนี้ (ราตรี วิไล 2537: 116)

เช่นเดียวกับองค์การปกครองท้องถิ่นรูปอื่นๆ ที่ประสบปัญหาการครอบงำ แทรกแซง และควบคุมจากส่วนกลางอย่างมาก ดังกรณีองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ที่แม้จะต้องการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นแต่กลับมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้าพร้อมกับข้าราชการส่วนภูมิภาคอีก 9 ตำแหน่ง โดยผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจควบคุม อบจ. อย่างมาก เช่นข้อบัญญัติที่ผ่านสภาจังหวัดจะมีผลบังคับใช้ก็ต่อเมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดลงนาม หากไม่เห็นชอบกับร่างก็สามารถเพิกถอนได้ ไม่นับรวมปัญหาความซ้ำซ้อนทั้งในเชิงพื้นที่และบทบาทหน้าที่กับจังหวัดที่มีมากถึง 20 ด้าน (ธเนศวร์ เจริญเมือง อ่างโน โกวินท์ พวงงาม 2542: 105-8) ขณะที่สุขาภิบาลนั้นกำหนดให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอเป็นประธานสุขาภิบาลโดยตำแหน่ง และแม้จะมีการแก้ไขกฎหมายให้สุขาภิบาลฐานะดีมีประธานมาจากการเลือกตั้ง แต่จนกระทั่งสิ้นปี พ.ศ. 2537

⁵ โดยด้านการปกครองรัฐบาลกลางสามารถยุบสภาเทศบาล ปลดฝ่ายบริหาร แต่งตั้งและปลดสมาชิกสภาเทศบาล ควบคุมพนักงานเทศบาล ออกกฎหมายระเบียบข้อบังคับต่างๆ ตามกฎหมายเทศบาล ด้านการคลัง รัฐบาลกลางกำหนดประเภทของภาษีอากร อัตราของภาษีอากร และค่าธรรมเนียมหลายชนิด เทศบาลจึงมีรายได้จำกัดและน้อย ต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนจากรัฐบาลกลางซึ่งเติมไปด้วยเงินช่วยเหลือผู้กมัต ส่วนด้านการบริหาร รัฐบาลควบคุมการทำงานของสภาเทศบาลและฝ่ายบริหารด้วยการยับยั้งร่างกฎหมายของเทศบาล นอกจากนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดยังมีอำนาจแนะนำและตรวจสอบการทำงานของเทศบาล และสามารถระงับหรือเพิกถอนการทำงานของฝ่ายบริหารเทศบาลได้ทุกเมื่อ รายละเอียดดู ธเนศวร์ เจริญเมือง 2538: 21-4 และดู วันชัย บุญยสุรัตน์ 2539: 33-8 ประกอบด้วย

ก็มีสมาชิกเพียง 176 แห่งเท่านั้นที่ประธานมาจากการเลือกตั้ง ที่เหลืออีก 809 แห่งประธานยังมาจากการแต่งตั้ง นอกจากนี้ คณะกรรมการควบคุมเทศบาลระดับชาติและจังหวัดแทบทั้งหมดก็เป็นข้าราชการ ส่วนกลางและภูมิภาค โครงสร้างและการทำงานของสมาชิกจึงตกอยู่ภายใต้การครอบงำของข้าราชการประจำอย่างสูง (โกวิท พวงงาม 2542: 161-2) ส่วนสภาตำบลก็ขาดความเป็นอิสระในการบริหารงานอย่างมาก เพราะถูกควบคุมจากกลไกรัฐและระเบียบราชการอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด โดยเฉพาะการกำหนดให้ปลัดอำเภอหรือพัฒนากรอำเภอทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาหรือ “พี่เลี้ยง” ก่อให้เกิดภาวะการพึ่งพิงและการแทรกแซงของราชการส่วนภูมิภาคตลอดเวลา (ปธาน สุวรรณมงคล มปป.: 8-14 และจักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ อ่างใน จำลอง โพธิ์สุข 2530: 5)

นอกจากนี้ แม้แต่องค์การบริหารส่วนตำบลที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 นัยว่าเป็นการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นครั้งใหญ่ก็ยังไม่อาจนับว่าเป็นการกระจายอำนาจที่แท้จริงได้ เพราะยังคงไว้ซึ่งอำนาจและบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบล ตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ 2475 ที่สำคัญคือยังไม่ได้กระจายอำนาจอีกหลายด้านให้อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในการพิจารณาให้ความเห็นชอบ ควบคุม และตรวจสอบการดำเนินโครงการของหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินการในพื้นที่ อำนาจในการอนุมัติงบประมาณของตนเอง หรืออำนาจในการเข้าเสนอแนะหรือตั้งกระทู้ถามนายอำเภอหรือหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ (ตระกูล มีชัย อ่างใน ปิยะนุช เงินคล้าย 2539: 65-6)

6

⁶ ธเนศวร เจริญเมือง (2539: 15-23) ได้สรุปลักษณะของการปกครองท้องถิ่นไทยในรอบ 99 ปีว่าประกอบด้วย 1) การจัดตั้งและยกเลิกองค์กรปกครองท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นโดยความคิดริเริ่มของชนชั้นนำ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง 2) การจัดรูปและการพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่นแต่ละสมัยจึงเป็นไปตามความมุ่งหมายและทัศนะของชนชั้นนำ 3) องค์กรเหล่านี้ตกอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลและข้าราชการประจำมาโดยตลอด การปกครองท้องถิ่นจึงมีฐานะอ่อนแอ ขาดอำนาจอิสระ แม้จะมีผู้บริหารที่มาจากเลือกตั้งบ้างแต่ก็ยังมีอำนาจและบทบาทจำกัด 4) โครงสร้างรายได้ระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นกับส่วนกลางและส่วนภูมิภาคต่างกันมาก เพราะรัฐบาลกลางมีสัดส่วนรายได้ถึงร้อยละ 93 แต่หน่วยงานท้องถิ่นทั้งหมดได้เพียงร้อยละ 7 จึงเติบโตช้ามาก 5) ขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมขนานใหญ่ รวมทั้งปัญหาต่างๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ แต่องค์กรท้องถิ่นกลับมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านโครงสร้างหรือบทบาทการทำงาน 6) แม้เอกสารต่างๆ จะระบุว่ามีการปกครองท้องถิ่นไทยมี 5 รูปแบบ แต่จริงๆ มีเพียง 3 รูปแบบ อีก 2 รูปแบบมีรูปแบบละแห่งเท่านั้น จึงไม่หลากหลาย 7) ข้ออ้างที่นำข้าราชการประจำเข้ามาดำรงตำแหน่งว่าเป็นเพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดการศึกษา แต่ปัจจุบันประชาชนท้องถิ่นการศึกษาสูงขึ้น แต่องค์กรปกครองท้องถิ่นยังอยู่ภายใต้การควบคุมของข้าราชการประจำเช่นเดิม 8) กระแสเรียกร้องให้มีการกระจายอำนาจตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมาเกิดจากชนชั้นกลางในเมือง แต่รัฐบาลกลับให้ความสำคัญกับการปกครองท้องถิ่นในเขตชนบทเช่นสภาตำบลและอบต. และใช้คนของตนควบคุมการปกครองท้องถิ่นต่อไป และ 9) คนไทยมีความรู้ความเข้าใจและสนใจการปกครองท้องถิ่นน้อยมาก

ทั้งนี้ สาเหตุที่การกระจายอำนาจไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ผ่านมามีไม่ประสบผลสำเร็จมีหลายประการ นับตั้งแต่ความไม่เข้าใจในอำนาจหน้าที่ระหว่างรัฐกับท้องถิ่น ว่าสิ่งใดเป็นหน้าที่ของรัฐบาลกลาง สิ่งใดที่ควรมอบให้ท้องถิ่นดำเนินการ ความไม่เข้าใจเรื่องพื้นที่และอำนาจ คือแม้พื้นที่ทั้งประเทศจะอยู่ในความดูแลของรัฐบาลกลาง แต่จะต้องแบ่งพื้นที่เป็นประเภทต่างๆ และให้องค์กรปกครองระดับต่างๆ นอกจากนี้ยังไม่ยึดหลักเจตนารมณ์และความพร้อมของท้องถิ่น เนื่องจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแทบทุกองค์กรเกิดจากการที่กฎหมายกำหนดให้เป็น ไม่ใช่เพราะประชาชนในท้องถิ่นเรียกร้อง ขณะเดียวกันก็ไม่ยึดหลักการปกครองตนเองของท้องถิ่น ที่ทั้งฝ่ายการเมือง ฝ่ายบริหาร และฝ่ายประจำต้องมาจากประชาชนในท้องถิ่น ที่สำคัญคือข้าราชการยังมีทัศนคติเชิงอนุรักษ์นิยม ยังยึดติดกฎระเบียบ ต้องการสงวนรักษาอำนาจ ไม่ไว้วางใจความสามารถของข้าราชการระดับรองและประชาชน อ้างเสมอว่าข้าราชการชั้นผู้น้อยและประชาชนยังไม่พร้อม หากกระจายอำนาจลงไปจะเกิดความเสียหาย แต่ขณะเดียวกันก็ได้พยายามอย่างจริงจังที่จะเตรียมความพร้อมให้การกระจายอำนาจที่เป็นจริงเกิดขึ้นได้⁷ (รายละเอียดดู ราชตรี วิไล 2537: 116; อมร รักษาสิทธิ์ 2538: 5-14 และปรัชญา เวสารัชช์ อ้างใน วันชัย บุญยสุรัตน์ 2539: 16-7) เพราะเหตุนี้ รูปแบบและวิธีการกระจายอำนาจที่ผ่านมามีลักษณะคงเดิมที่เน้นการควบคุมไว้ที่ศูนย์กลาง เป็นการ “มอบอำนาจ” มากกว่า “การกระจายอำนาจ” หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นการสร้าง “รัฐท้องถิ่น” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2542: 57) นอกจากนี้ การที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในโครงสร้างเก่า จึงทำให้ส่วนย่อยของโครงสร้างเก่าสามารถดูดซับทรัพยากรที่กระจายลงไป การกระจายอำนาจจึงตกลงไปอยู่ที่โครงสร้างอำนาจย่อยระดับจังหวัดและอำเภอ แทนที่จะลงไปถึงชุมชนท้องถิ่น (ชัยอนันต์ สมุทวณิช อ้างใน ปิยะนุช เงินคล้าย 2539: 8-11, 44)

การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงถูกครอบงำ ควบคุม และแทรกแซงจากส่วนกลางอย่างมากส่งผลกระทบต่อกรดำเนินกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรเหล่านี้ อย่างมีนัยสำคัญ ประการแรก นโยบายการพัฒนาไม่ได้ถูกกำหนดโดยท้องถิ่น แต่เป็นข้าราชการระดับต่างๆ โดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย จึงอาจจะไม่สนองตอบปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้ตรงจุด ประการถัดมา การที่มีรายได้จำกัด ยังต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนจากรัฐบาลกลางอย่างมาก นอกจากจะทำให้ขาดอิสระแล้ว ยังไม่สามารถดำเนินกิจ

⁷ ดังจะเห็นได้จากเมื่อคราวที่กระแสการกระจายอำนาจเริ่มทวีความรุนแรงในช่วงปี พ.ศ. 2535-2537 ที่หลายฝ่ายเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ยกฐานะสภาตำบลเป็นนิติบุคคล ปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นทั้งระบบ หรือกระทั่งให้คืนอำนาจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรให้กับชุมชน ทว่าข้าราชการระดับสูงกระทรวงมหาดไทยกลับเสนอเพียงให้ปรับปรุงองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสภาตำบล แต่เมื่อกระแสเรียกร้องรุนแรงขึ้นทุกขณะ กระทรวงมหาดไทยก็คลายความกดดันด้วยการแต่งตั้งผู้หญิงเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ให้ผู้หญิงสามารถเป็นปลัดอำเภอได้ พร้อมกับประกาศจะปรับปรุงองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสภาตำบล โดยอ้างว่าเป็นการ “กระจายอำนาจ” แล้ว รายละเอียดดู ธเนศวร์ เจริญเมือง 2542:

กรรมการพัฒนาต่างๆ ตามที่ต้องการได้เพราะขาดแคลนงบประมาณ^๕ ประการที่สาม การที่ถูกครอบงำและควบคุมจากส่วนกลางทำให้ประชาชน/ท้องถิ่นไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ จึงไม่สนใจติดตามหรือมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ การดำรงอยู่หรือไม่ขององค์กรปกครองท้องถิ่นไม่ส่งผลกระทบต่อหรือก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เปิดโอกาสให้กลุ่มอิทธิพลและนายทุนท้องถิ่นเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับข้าราชการประจำกระทรวงหลายแห่งกลายเป็น “สภาผู้รับเหมา”^๖ หรือไม่ก็เป็น “เวทีสำหรับนักการเมืองระดับสอง” เป็น “สนามการเมืองแบบงานอดิเรกของข้าราชการบ้านานูญ” และเป็น “ทางผ่านของนักการเมืองรุ่นใหม่ที่จะก้าวไปสู่การเมืองระดับชาติ” แต่ไม่เคยเป็นเวทีให้ผู้มีความสามารถลงมากูทิศตนอย่างจริงจัง ประการที่สี่ ข้าราชการส่วนภูมิภาคที่เป็นประธานหรือกรรมการสภาไม่อุทิศตนให้กับการทำงานเต็มที่ มักจะขาดประชุม ไม่สนใจกิจการบริหารเทศบาลอย่างเต็มที่ บางแห่งนายอำเภอไม่เรียกประชุมเป็นเวลาหลายเดือนแม้กฎหมายจะกำหนดให้ประชุมเดือนละครั้ง ประการที่ห้า เพราะลัทธิถูกกำหนดขึ้นจากส่วนกลางรูปแบบองค์กรปกครองท้องถิ่นจึงเป็นมาตรฐานเดียว ไม่สอดคล้องกับความแตกต่างหลากหลายของท้องถิ่นต่างๆ เช่นเทศบาลเกือบทุกแห่งมีโครงสร้างการบริหารและวิธีการเลือกตั้งผู้บริหารเหมือนกัน ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเทศบาลบางแห่งมีขนาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางความเจริญในหลายๆ ด้าน รูปแบบเทศบาลแบบเดิมไม่สามารถสนองตอบความต้องการหรือแก้ไขปัญหาให้ได้ นอกจากนี้ รูปแบบเทศบาลโดยทั่วไปที่เป็นแบบสภา-นายกเทศมนตรีก็ก่อให้เกิดเผด็จการเสียงข้างมาก ที่สำคัญฝ่ายบริหารมีสิทธิไม่ตอบกระทู้ได้ อีกประการคือความไม่พร้อมขององค์กรปกครองท้องถิ่นนั้นๆ เอง ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะ ความชำนาญ ประสบการณ์ วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ ฯลฯ (รายละเอียดดู ประหยัด หงษ์ทองคำ และ

^๕ ทั้งนี้ การศึกษาเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่นในรอบทศวรรษ 2530 เริ่มให้ความสนใจต่อการกระจายอำนาจทางการคลัง เพราะได้ข้อสรุปว่าเหตุที่องค์กรปกครองท้องถิ่นไม่ขยายตัวหรือมีขีดความสามารถเพิ่มขึ้นเป็นเพราะขาดรายได้ ต้องพึ่งพารัฐบาลในการจัดแบ่งรายได้ ซึ่งมักจะไม่พอเพียงในการดำเนินกิจกรรมที่จำเป็น ขณะที่เมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้องค์กรปกครองท้องถิ่นมีภาระเพิ่มขึ้น ทว่าอำนาจการคลังและการตัดสินใจมีน้อย ดังงานวิจัยเทศบาลนครสวรรค์ เทศบาลเมืองมหาสารคาม และเทศบาลตำบลแสนสุข พบว่าเทศบาลทั้งสามต่างประสบปัญหาข้อจำกัดด้านรายได้ ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกโดยเฉพาะเงินสนับสนุนด้านการก่อสร้างจากส่วนกลาง เป็นการอาศัยความสามารถของนายกเทศมนตรีในการขอสนับสนุนงบประมาณจากส่วนกลาง ไม่ได้เกิดจากการที่เทศบาลปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดเก็บภาษี หรือมีรายได้โดยตรงจากการเก็บภาษีหรือค่าธรรมเนียมเพิ่มมากขึ้น เทศบาลอยู่ในสภาวะพึ่งพิงรัฐบาลกลาง โดยเฉพาะกรรมการปกครอง จึงเป็นส่วนขยายของรัฐบาลกลาง มากกว่าจะเป็นการปกครองตนเอง รายละเอียดดู ชัยอนันต์ สมุทวณิช และปาริชาติ ไชติยะ 2538: 2-4

^๖ เป็นต้นว่ากลุ่มการเมืองที่กุมอำนาจในเทศบาลแห่งหนึ่งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 กระทั่งปัจจุบันคือกลุ่มคณะพัฒนาเมืองเก่า นำโดยพ่อค้าชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าของกิจการรับเหมาก่อสร้างรายใหญ่ กิจค้าขายรถยนต์และรถจักรยานยนต์ โรงแรม และตัวแทนจำหน่ายสุรา ขณะที่เครือญาติมีกิจการค้ารถจักรยานยนต์ โรงงานผลิตเส้นไหม ธุรกิจร้านอาหาร-บันเทิง รายละเอียดดู ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ 2536: 48

พรรคักดี ผ่องแผ้ว 2529: 267-70; ธเนศวร์ เจริญเมือง 2538: 21-4; อมร รักษาสัตย์ 2538: 5-14; วันชัย บุญยสุรัตน์ 2539: 33-8; โกวิท พวงงาม 2542: 161-2 และปธาน สุวรรณมงคล มปป.: 8-14 เป็นอาทิ)

และเพราะประสบปัญหาการถูกรวบจำจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาครวมทั้งความไม่พร้อมในด้านต่างๆ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีสมรรถนะในการสนองตอบความต้องการหรือแก้ไขปัญหาท้องถิ่นค่อนข้างต่ำ ดังที่งานศึกษาบางชิ้นชี้ว่าสภาพตำบลมีขีดความสามารถน้อยมากในด้านการจัดทำแผนและโครงการพัฒนา รวมทั้งการประเมินผลและทำนุบำรุงโครงการ (เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง อ่างใน วันนี นนทบุรี 2543: 106) หรืออีกชิ้นที่ชี้ว่าประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการสภาตำบลอยู่ในระดับปานกลาง สามารถดำเนินงานบรรลุมิติประสงค์ได้พอสมควรเท่านั้น (พุทธิชาติ เอกฉันท์ อ่างใน สุทธิพงษ์ ภูเมืองปาน 2543: 35-6) เช่นเดียวกับเทศบาลที่มีสมรรถนะในการนำข้อเรียกร้องหรือความต้องการและการสนับสนุนของประชาชนไปสร้างประสิทธิภาพการผลิตของระบบได้ดี (ประหยัด หงษ์ทองคำ และพรรคักดี ผ่องแผ้ว 2529: 267-70) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่มีบทบาทหน้าที่ค่อนข้างกว้างขวาง แต่กลับพบว่าสมรรถนะในการปฏิบัติภารกิจค่อนข้างต่ำ ดังที่งานศึกษาบางชิ้นชี้ว่าความสามารถในการแก้ไขปัญหาของ อบต. อยู่ในระดับต่ำ โดยปัญหาที่ อบต. สามารถแก้ไขได้มากที่สุดคือปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน หรือที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า เช่นปัญหาน้ำท่วมขัง ปัญหาเส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ขณะที่ปัญหาที่ อบต. ประสบรุนแรงที่สุดคือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม รองลงมาคือปัญหาด้านคุณภาพชีวิต ปัญหาด้านสังคม โดยโครงสร้างพื้นฐานเป็นปัญหาที่รุนแรงระดับท้ายๆ เท่านั้น (วันนี นนทบุรี 2543: 96-106) เช่นเดียวกับผลการวิเคราะห์ความสามารถของ อบต. ที่พบว่าการจัดทำแผนพัฒนาเป็นการเน้นการแก้ไขปัญหาในอดีตมากกว่าจะมองอนาคตชุมชน โดยกลุ่มปัญหาที่ อบต. กำหนดในแผนคือการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก ขณะที่การพัฒนาคนจะอยู่ในลำดับเกือบสุดท้าย ส่วนปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เข้าใจว่ามีบทบาทหน้าที่อย่างไร ทั้งยังไม่คิดว่าเป็นปัญหาร้ายแรงหรือเร่งด่วนของตำบล (โกวิท พวงงาม 2542: 185-6) กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม้ อบต. จะเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเองในการนำพาชุมชน/หมู่บ้านเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แต่ก็ขาดความสามารถที่จะแปลงวิสัยทัศน์และความต้องการของชุมชนออกมาเป็นรูปธรรมให้เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องได้ (โสภาส ปัญญา 2542: 11-2)¹⁰

¹⁰ งานศึกษาบางชิ้น (สุทธิพงษ์ ภูเมืองปาน 2543: 150-1) ชี้ว่าคณะกรรมการบริหาร อบต. มีปัญหาในด้านการพัฒนาชุมชนทุกประเด็น คือ 1) การวางแผนพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการจัดขยะมูลฝอย การรักษาความสะอาด และการดูแลสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อม 2) การนำแผนพัฒนาชุมชนไปปฏิบัติ 3) การให้ประชาชนหรือองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีปัญหาในแง่ที่กลุ่มเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาและความต้องการมากที่สุด รองลงมาคือให้มีส่วนร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชุมชน และการให้มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนตามลำดับ และ 4) การประสานงานพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกับนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน

เพราะเหตุนี้ ลำพังแต่องค์กรปกครองท้องถิ่นที่เป็นอยู่จึงจะไม่สามารถสนองตอบความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นได้

2.3 งานเขียนเชิงทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับประชาสังคมในประเทศไทย

งานศึกษาเกี่ยวกับประชาสังคมของประเทศไทยเป็นการสานต่อจากข้อสรุปของงานศึกษากลุ่มก่อนหน้า ต่างแต่เพียงว่าไม่ได้เน้นที่การกระจายอำนาจในระบบการบริหารราชการแผ่นดิน แต่ให้ความสำคัญกับการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นเชิงพื้นที่ เครือญาติ สมัครงรคพวก อาชีพ ธรรมเนียม วิถีชีวิต ปัญหา ฯลฯ เป็นการขยายหรือเปิดพื้นที่ให้ชุมชน/ท้องถิ่นได้มีบทบาท/ส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ด้วยตัวเอง เพราะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงในปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาและความขัดแย้งใหม่ๆ เกินกว่าที่ลำพังองค์กรการปกครองของรัฐจะสามารถแก้ไขได้ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต จำเป็นจะต้องให้บทบาทกับกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ราชการ และก็ไม่ใช่ภาคธุรกิจ (Drucker อังโน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2542: 60) แต่เป็น “หน่วยพื้นฐานทางการเมือง” แบบที่สามซึ่งเป็นจุดสังเคราะห์ระหว่างผลประโยชน์สาธารณะกับปัจเจกบุคคล และเป็นสถาบันประชาธิปไตยที่อยู่ตรงกลางระหว่างกลไกรัฐกับคณะเอกชนที่แสวงหาอำนาจในระบบแข่งขันเสรี (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล อังโน ปิยะนุช เงินคล้าย 2539: 34-6) โดยอาจอยู่ในรูปขององค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน หรือประชาสังคม ที่เป็นขบวนการปฏิรูปที่เข้มข้นและหลากหลายของประชาชนธรรมดา ที่แม้จะยอมรับในรัฐ-ชาติ ยอมรับในการแบ่งแยกระหว่างรัฐกับสังคม แต่ก็ตระหนักถึงขีดจำกัดและความสามารถของรัฐ-ชาติในการแก้ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ จึงเสนอทางเลือกด้วยการสร้างประชาสังคมให้แข็งแกร่งขึ้นมาในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบต่างๆ แทนการช่วงชิงอำนาจรัฐด้วยการปฏิวัติรุนแรง เป็นขบวนการปฏิรูประบบเดิมที่ดำรงอยู่ให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เป็นประชาธิปไตยที่เข้มข้นและมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลาย ด้วยการสร้างขีดจำกัดให้รัฐ มากกว่ามุ่งสลายรัฐ เป็นการเปิดพื้นที่ทางการเมืองพื้นที่สาธารณะอีกแบบขึ้นมาที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจ และไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นพลังอยู่นอกสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่ (ไชยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 63, 65 และดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2542: 35 ประกอบด้วย)¹¹

¹¹ กฤษฎา บุญชัย (2541: 24-5) ได้สรุปภาพรวมของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึง

1. พื้นที่การเมืองสาธารณะของประชาชน ซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมชนชั้นกลาง ก่อนจะขยายไปครอบคลุมชนชั้นและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่หลากหลาย
2. กระบวนการของประชาชนในการสร้างพื้นที่การเมืองสาธารณะของตนเอง โดยไม่ตกอยู่ภายใต้พื้นที่การเมืองของรัฐหรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจของทุน ประชาสังคมต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน
3. เวทีหรือสนามแห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ของฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนนิยมหรือสังคมนิยม จึงหลากหลายซับซ้อน และบางครั้งก็สับสนฉันท แต่บางครั้งก็ขัดแย้งกัน

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า “ประชาสังคม” ที่กลับมาใหม่นี้ก็มีนัยและลักษณะต่างไปจากประชาสังคมที่ใช้ในความหมายเดิม เพราะขณะที่ประชาสังคมในความหมายเก่าเช่นประชาสังคมแบบเสรีนิยมหรือกลุ่มอาสาสมัครและประชาสังคมแบบชุมชนนิยม 1) อยู่ในรูปกลุ่ม/องค์กรอาสาสมัคร มีชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือชนบทเป็นฐาน 2) มี “ความเป็นพลเมือง” ที่เข้มข้นแข็งในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน/ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นหน้าที่ของพลเมืองดี และ 3) มองรัฐในแง่ดีหรือมีความเป็นกลาง ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการหรือข้อเรียกร้องของประชาชน และสนับสนุนให้รัฐขยายอำนาจแห่งการช่วยเหลือนี้ออกไปอีก

ประชาสังคมที่กลับมาใหม่ 1) ไม่ได้เป็นกลุ่ม/องค์กรอาสาสมัคร แต่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่อาศัยพื้นที่/ปริมนทลสาธารณะเป็นฐาน 2) มี “ความเป็นพลเมือง” ชนิดที่สนใจ ตัวตน และจิตสำนึกทางการเมืองสูง และเห็นว่าการให้ความสำคัญเฉพาะชุมชน/ท้องถิ่นเป็นการลดทอนบทบาททางการเมือง/ความเป็นการเมืองของประชาสังคม และ 3) สงสัยในความเป็นกลางและความสามารถของรัฐ และพยายามท้าทายและสร้างขีดจำกัดให้กับอำนาจรัฐ มากกว่าจะสนับสนุนให้รัฐมีอำนาจมากขึ้นเหมือนเช่นประชาสังคมแบบเดิม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2540: 73)

อย่างไรก็ดี แม้แนวคิดเรื่องประชาสังคมจะมีพัฒนาการมาเป็นลำดับผ่านทาง การแสดงความคิดเห็นของนักคิดคนสำคัญๆ ของประเทศไทยหลายคน จนกระทั่งได้รับการผนวกเข้ากับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และยังผลให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการ “จัดตั้ง” ประชาสังคมระดับต่างๆ ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่ประชาคมหมู่บ้าน ประชาคมตำบล ประชาคมอำเภอ ไปจนถึงประชาคมจังหวัด โดยอาศัยหลักการชุมชนถักทอแนวนอนประสานกับรัฐโครงสร้างแนวดิ่งผ่านทางข้าราชการ นักวิชาการท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ ตามแนวทางพหุภาคี กระนั้น “ประชาสังคม” เหล่านี้ก็ผิดรูปไปจากแนวความคิดข้างต้นมาก เพราะประชาสังคมที่จัดตั้งโดยกระทรวงมหาดไทยไม่ได้อาศัยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน หรือส่วนใหญ่ไม่มีการขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมาก่อน แต่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการจัดตั้งประชาสังคม จึงยังผลให้เกิด “ประชาสังคมเทียม” จำนวนมาก ขณะที่ประชาสังคมที่เกิดขึ้นเองตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ล้วนแล้วแต่มีขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมาอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย มีลักษณะเป็นเครือข่าย ทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายป่า เครือข่ายอ่าว เครือข่ายเกษตร ฯลฯ ไม่ได้ยึดยึดเฉพาะพื้นที่ตามหน่วยการปกครองแต่ประการใด¹² (กฤษฎา บุญชัย 2541: 32-6)

4. “ตัวละคร” ของประชาสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ขั้นต้นที่ใช้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นตัวแบ่ง แต่เป็น “กลุ่มทางประวัติศาสตร์” ที่กลุ่มต่างๆ จากชนชั้นต่างๆ มาร่วมมือกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องกับกลุ่มอื่น

¹² เป็นต้นว่า “ขบวนการป่าชุมชน” ไม่ได้มีฐานะเป็นหน่วยบริหารที่แยกเป็นเอกเทศตามลักษณะการจัดแบ่งของระบบราชการ แต่เป็นการรวมกลุ่มกันของชุมชน/ท้องถิ่นที่หลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะป่ามิใช่สิ่งที่อาจถูกจำกัดหรือตีกรอบภายใต้หน่วยการบริหารอันใดอันหนึ่ง ลักษณะทางกายภาพของป่ากว้างขวางและครอบคลุมชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากกว่า 1 แห่ง ขบวนการป่าชุมชนจึงเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีอาณาบริเวณติดต่อ

นอกจากนี้ แม้แต่ในส่วนที่จำกัดอยู่ภายในหน่วยการปกครองท้องถิ่นเช่นตำบลและหมู่บ้าน เฉพาะพื้นที่ที่อำนาจส่วนกลางเข้าไปจัดการได้ไม่มากเท่านั้นที่กลุ่ม/ขบวนการในหมู่บ้านหรือตำบลจะพัฒนาขึ้น เป็นประชาสังคมที่แท้จริงได้ เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะเอื้อให้ทั้งชุมชนและผู้นำท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนด ทิศทางและวิธีการการพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็ช่วยให้การวางแผนดำเนินงานเป็นใน ลักษณะให้ทุกคนเห็นปัญหาและวางแผนแก้ไขปัญหามาตร่วมกัน ไม่มีการวางแผนโครงการพัฒนา ระยะยาวจากผู้นำเพียงฝ่ายเดียว แต่จะมาจากความร่วมมือในการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงสามารถสนองตอบปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าการดำเนินการผ่านเพียงองค์กรปกครองท้องถิ่นแต่ลำพัง (กนกศักดิ์ แก้วเทพ อังโน ปิยะนุช เงินคล้าย 2539: 37-8) เช่นเดียวกับบางพื้นที่ที่ประชาสังคมมีความเข้มแข็งเพราะไม่เพียงแต่มีผู้นำทางการและไม่เป็นทางการที่เข้มแข็ง หากแต่มีกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลาย และมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกาะเกี่ยวกัน ทำให้สามารถระดม สมองและความร่วมมือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ และสามารถทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลได้ อย่างใกล้ชิด (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ 2542: 70) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาสังคมจะเข้มแข็งได้ก็ต่อเมื่อ มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่างๆ ดำรงอยู่เท่านั้น

2.4 งานเขียนเชิงทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

ประชาสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งมีความแตกต่าง จากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าหลายประการ คือ 1) เป็นขบวนการที่ไม่ได้เคลื่อนไหวบนฐาน ของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง หากแต่เป็นการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มและข้ามชนชั้น โดยการ ประสานความร่วมมือนี้อาจจะเป็นการชั่วคราวเฉพาะกรณีหรืออาจจะต่อเนื่องยาวนาน 2) ประเด็นเคลื่อนไหว ไม่ได้จำกัดเฉพาะผลประโยชน์ส่วนตัว/กลุ่มแคบๆ หากแต่เกี่ยวโยงไปถึงผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม ไม่ว่าจะในระดับชุมชน/ท้องถิ่น ประเทศ หรือระดับโลก 3) ไม่ได้เคลื่อนไหวเรียกร้องผ่านทางช่องทางหรือ กลไกทางการเมืองการปกครองที่ดำรงอยู่ เนื่องจากไม่เชื่อในความสามารถ/ประสิทธิภาพของการเมืองแบบ ตัวแทน และรูปแบบการบริหารปกครองของรัฐ และ 4) ไม่ได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ หากแต่ต้องการจำกัด อำนาจรัฐ ควบคู่ไปกับการสร้างกติกาหรือกฎเกณฑ์การดำรงชีวิตชุดใหม่ขึ้นแทน เนื่องจากเห็นว่ารัฐไม่ว่า จะเป็นรัฐทุนนิยมหรือรัฐสังคมนิยมต่างก็ประสบความล้มเหลวในการแก้ไขจัดการปัญหาต่างๆ ในสังคม (รายละเอียดดู ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2540: 3)

สัมพันธ์กัน และใช้ประโยชน์จากป่าผืนเดียวกัน (เลนส์ จามริก และยศ สันตสมบัติ 2536: 142, 163, 165) เช่นเดียวกับ "ระบบเหมืองฝาย" ที่เป็นเครือข่ายของผู้ใช้น้ำในแม่น้ำร่วมกัน ไม่ได้จำกัดเฉพาะหมู่บ้านหรือตำบลใดตำบลหนึ่ง เนื่องจาก สายน้ำไหลผ่านพื้นที่กว้างขวางและมีผู้ใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมากและแตกต่างหลากหลาย (อุไรวรรณ ตันกิมหยง อังโน อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2543: 64)

อย่างไรก็ดี ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นใน “ประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า” กับที่เกิดใน “ประเทศโลกที่สาม” มีลักษณะแตกต่างกันอย่างสำคัญ เพราะขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในประเทศโลกอุตสาหกรรมก้าวหน้าเกิดจากการที่ชนชั้นกลางใหม่ไม่พอใจในคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำลง ปัญหาที่เคลื่อนไหวเรียกร้องจึงเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับวิถีชีวิตและรสนิยมของคนเหล่านี้ และโดยมีคณกลุ่มนี้เป็นแกนหลักในการเคลื่อนไหว ซึ่งเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการเฟื่องฟูของระบอบประชาธิปไตยก่อนสมัยสงครามเย็น ที่สภาพทางสังคมการเมืองยังเปิดโอกาสให้กับการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของประชาชน อีกทั้งยังไม่มี การต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ผนวกทุกสิ่งไว้ภายใต้มาตรฐานเดียว ขบวนการเคลื่อนไหวในประเทศโลกที่สามมีสาเหตุหลักมาจากความยุติธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ประเด็นเคลื่อนไหวจึงเกี่ยวข้องกับ “ความเป็นความตาย” ของผู้คนหรือชุมชน/ท้องถิ่น มากกว่าจะเป็นเรื่องของรสนิยมหรือ “ไลฟ์สไตล์” เช่นกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ข้างต้น ที่สำคัญก็คือผู้มีบทบาทหลักยังคงเป็นชาวนาชาวไร่ คนยากจน/คนด้อยโอกาส คนชายขอบ รวมทั้งชนกลุ่มน้อย ที่ถูกกีดกันปิดกั้นไม่ให้ออกมาเป็นเวลานาน โดยการเคลื่อนไหวเรียกร้องนอกจากจะต้องการแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่แล้ว ยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเหล่านี้ยังเน้นการเชิดชูอัตลักษณ์ วัฒนธรรม สิทธิชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ของกลุ่มที่มีแตกต่างหลากหลายอย่างสำคัญ (รายละเอียดดู ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2540: 163-5)

ทั้งนี้ ในประเทศไทยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จำนวนมาก มีทั้งขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิมที่ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเรียกร้องใหม่ รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้เงื่อนไขและปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นสมัชชาคนจน เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายสลัม 4 ภาค เครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือก สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนยากจน/คนด้อยโอกาสที่ประสบปัญหาหรือได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นในด้านที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน การจัดสรรทรัพยากร นโยบายการค้า/การตลาด ฯลฯ โดยก่อนหน้าที่จะรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่างๆ ดังกล่าว คนยากจน/คนด้อยโอกาสเหล่านี้ต่างได้ร้องเรียนและขอความช่วยเหลือผ่านทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนหลายต่อหลายครั้ง แต่มักจะไม่ได้รับการสนองตอบด้วยข้ออ้างต่างๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นเพราะไม่มีอำนาจพอ ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง กำลังเจ้าหน้าที่ไม่พอ หรือเป็นเพราะว่าขาดแคลนงบประมาณ จนกระทั่งต่างเห็นว่ากลไกรัฐและระบบราชการที่ดำรงอยู่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่พวกตนประสบอยู่ได้ จึงหันมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม/เครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหว/เรียกร้อง/กดดันให้มีการแก้ไขปัญหาในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและกฎหมาย กรณีของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ แต่เดิมรวมทั้งที่ปรบยุทธศาสตร์เป็นประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญดังที่จะกล่าวถึงต่อไป เป็นอีกตัวอย่าง/ประสบการณ์เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในประเทศโลกที่สามเช่นประเทศไทยในปัจจุบัน

จากงานศึกษาและงานเขียนเชิงทฤษฎีที่กล่าวมาทั้ง 4 กลุ่ม ชี้ชวนให้เห็นว่า 1) ชุมชน/หมู่บ้านโดยเฉพาะที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลหรือที่เรียกว่า “ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน” มีความสลับซับซ้อนกว่าที่มักจะถูกกล่าวถึง/เขียนถึง เพราะไม่เพียงแต่จะประกอบด้วยสมาชิกที่ประกอบอาชีพอื่นๆ อีกจำนวนมาก ที่สำคัญชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้ยังสัมพันธ์กับธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลอย่างแยกไม่ออก 2) แม้จะมีความพยายาม “กระจายอำนาจ” มาเป็นเวลากว่า 5 ทศวรรษ แต่ระบบการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยก็ยังมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอยู่มาก ส่งผลให้มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นต่ำ 3) ประกอบกับปัจจุบันปัญหาที่มีความซับซ้อนเชื่อมโยงเกินกว่าที่ลำพังแต่หน่วยราชการจะแก้ไขปัญหาคได้ จึงจำเป็นจะต้องมอบบทบาทให้กับองค์กร/หน่วยงานที่อยู่กึ่งกลางระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคลหรือระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน ที่อาจเรียกรวมๆ ได้ว่า “ประชาสังคม” 4) ประชาสังคมเช่นที่ว่ามี ความหมายแตกต่างไปจากประชาสังคมแบบเก่า เนื่องจากเป็นรูปแบบหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่รูป 5) โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เช่นที่เกิดในประเทศไทย มีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ใน “ประเทศโลกที่สาม” ที่ปฐมเหตุเกิดจากความเหลื่อมล้ำไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม มากกว่าจะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ใน “ประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า” ที่มักจะเป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลางใหม่ที่ไม่พอใจในวิถีชีวิต ธรรมเนียม และสภาพแวดล้อมเช่นที่เป็นอยู่ และ 6) ยุทธศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เช่นที่ว่ามี เน้นการยกย่องเชิดชูอัตลักษณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน/ท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลายอย่างสำคัญ

เพราะเหตุนี้ รายงานการวิจัย “กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ในฐานะที่เป็นการศึกษาและเสริมสร้างขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชน/ท้องถิ่นชายฝั่งทะเลอันดามันในการแก้ไขปัญหาของตน ที่ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกำหนดนโยบายและกฎหมายต่างๆ ของรัฐ จึงจะอาศัยข้อคิดเชิงทฤษฎีและผลการศึกษาต่างๆ ข้างต้นเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็น/คำถามและหัวข้อการเรียบเรียง/วิเคราะห์ รวมทั้งอาศัยเป็นแนวทางในการประเมินสถานะและนัยสำคัญของข้อค้นพบ ตลอดจนประเมินศักยภาพและความเป็นไปได้ของข้อคิดเชิงทฤษฎีไปด้วยในเวลาเดียวกัน ดังจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

บทที่ 2

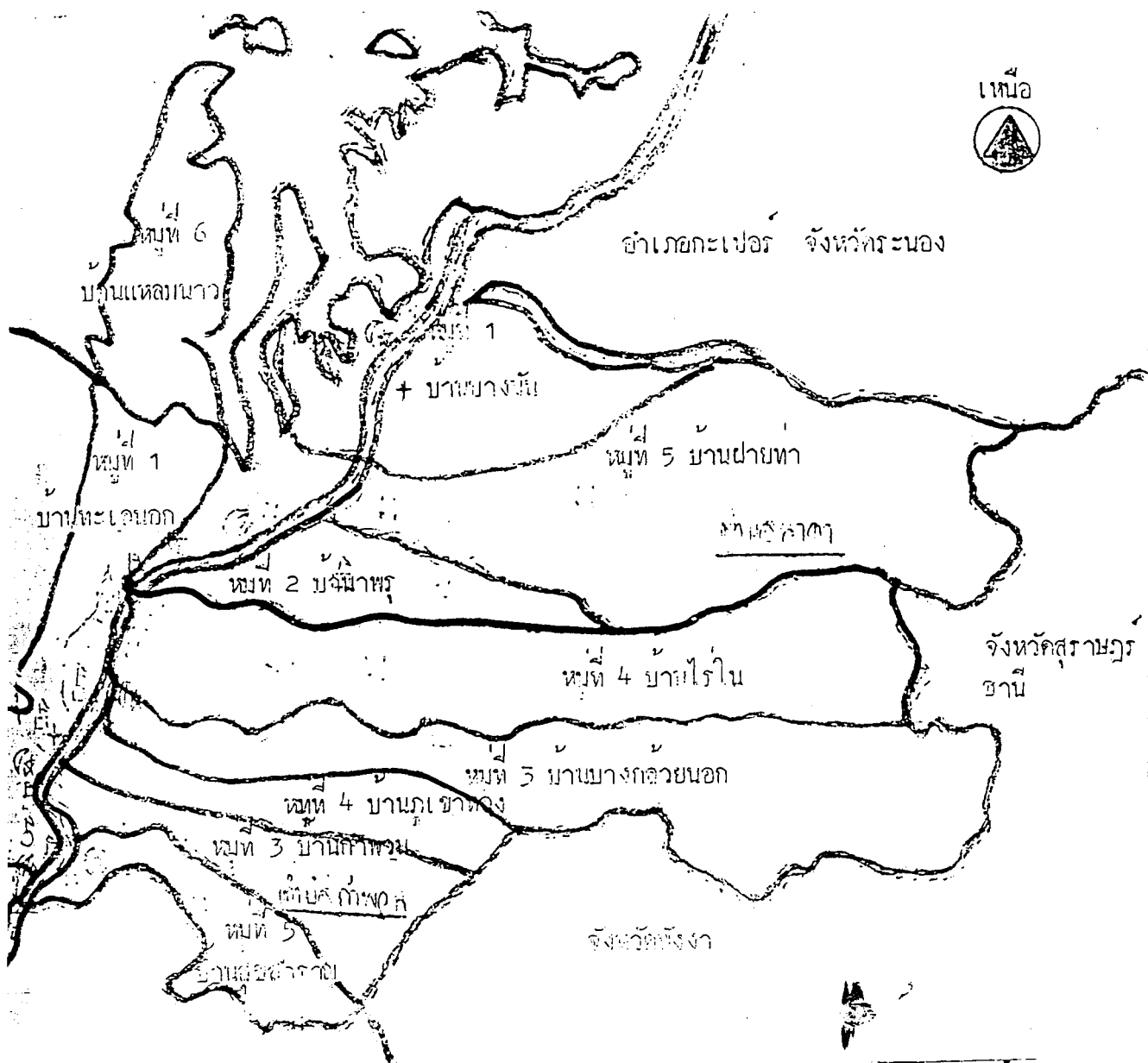
ท้องถิ่นสุขสำราญ

บทนี้เป็นการกล่าวถึงท้องถิ่นสุขสำราญในด้านต่างๆ แบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกแสดงลักษณะและประวัติความเป็นมาของกิ่ง อ.สุขสำราญ โดยเน้นในส่วนของพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะการขยายตัวของกลไกและอำนาจรัฐ ส่วนที่สองแสดงลักษณะและพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจและอาชีพต่างๆ ของชาวสุขสำราญ โดยเน้นในส่วนของกรรูกีบของทุนและระบบตลาด ส่วนที่สามแสดงสภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวสุขสำราญ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม ขณะที่ส่วนสุดท้ายกล่าวถึงปัญหาต่างๆ ในท้องถิ่นสุขสำราญ ทั้งที่สืบเนื่องจากนโยบายและกฎหมายของรัฐ และที่เป็นผลมาจากกรรูกีบของทุนและระบบตลาด ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. ลักษณะและประวัติท้องถิ่นสุขสำราญ: พัฒนาการโครงสร้างพื้นฐานและการขยายตัวของอำนาจรัฐ

กิ่ง อ.สุขสำราญ จ.ระนอง ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยด้านชายฝั่งทะเลอันดามัน เดิมอยู่ในเขต อ.กะเปอร์ จ.ระนอง เพิ่งจะแยกออกมาตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 13 เมษายน 2535 ประกอบด้วย 2 ตำบล คือ ต.กำพวน และ ต.นาคา โดย ต.กำพวน ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านทะเลนอก หมู่บ้านทับเหนือ หมู่บ้านกำพวน หมู่บ้านท่ากลาง-ภูเขาทอง หมู่บ้านสุขสำราญ และหมู่บ้านโดนกลอย ส่วน ต.นาคา ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านบางมัน หมู่บ้านนาพรุ หมู่บ้านบางกล้วยนอก หมู่บ้านควนไทรงาม หมู่บ้านฝ้ายท่า หมู่บ้านแหลมนาว และหมู่บ้านไร่โน ฉะนั้น รวมทั้งกิ่งอำเภอจึงมี 13 หมู่บ้าน มีเนื้อที่รวมประมาณ 395 ตารางกิโลเมตร หรือ 246,875 ไร่ โดยภูมิประเทศด้านทิศตะวันออกเป็นภูเขาสูงและลูกคลื่นลอนลาด ถัดลงมาเป็นที่ราบลุ่มและป่าพรุ ส่วนด้านทิศตะวันตกมีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลความยาวประมาณ 30 กิโลเมตร มีเกาะแก่งต่างๆ ในเขตการปกครองจำนวน 10 เกาะ และมีแม่น้ำลำคลองไหลลงสู่ทะเลอันดามันจำนวนหลายสาย ที่สำคัญได้แก่ คลองนาคา คลองกำพวน คลองบางมัน และคลองบางบอน โดยทั้งกิ่งอำเภอมีประชากรทั้งสิ้น 9,957 คน แบ่งเป็นชาย 5,074 คน และหญิง 4,883 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลกำพวน 2544 และองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา 2544)

แผนที่ 1 แสดงที่ตั้งกิ่งอำเภอสุลาลัย

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของในกิ่ง อ.สุขสำราญ สามารถจำแนกได้ 3 ช่วงใหญ่ๆ ช่วงแรกเป็นการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมจากจังหวัดทางภาคใต้ของประเทศไทยแถบ จ.สตูล เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้หลบหนีการเกณฑ์แรงงานตัดไม้หมอนรถไฟเพื่อสร้างทางรถไฟสายใต้ ดังผู้อาวุโสหมู่บ้านบางกล้วยนอกรายหนึ่งที่ “บรรพบุรุษอพยพมาจากสตูล ตอนนั้นเขาเกณฑ์แรงงานตัดไม้หมอนรถไฟ ก็เลยพากันหนีมา ตอนนั้นแถมยังเป็นป่า ก็กระจายกันอยู่ กลุ่มหนึ่งลงที่กำพวน กลุ่มหนึ่งลงที่บางกล้วยนอกร กลุ่มหนึ่งลงที่นาคา” (เพี้ยะ เอื้องาน, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) โดยกลุ่มที่มาถึงก่อนจะจับจองพื้นที่บริเวณ ต.กำพวน เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มและป่าพรุ เหมาะสำหรับการทำนา และส่วนใหญ่จะทำนาพรุกัน ส่วนกลุ่มที่มาถึงหลังจะจับจองที่ดินบริเวณ ต.นาคา โดยคนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งจะปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองนาคา และคลองบางบอน ประกอบอาชีพประมง จากนั้นจึงค่อยหันมาทำสวนกัน ขณะที่อีกส่วนจับจองพื้นที่สูงใน ต.นาคา ประกอบอาชีพเพาะปลูกข้าวไร่และทำสวนสมรม น่าสนใจที่นอกจากจะทำนา ทำสวน และประมงในลำคลองแล้ว ชาวสุขสำราญสมัยบุกเบิกเหล่านี้ยังประกอบอาชีพเก็บของป่าโดยเฉพาะหวายขายให้กับพ่อค้า/แม่ค้าที่มาจับซื้อถึงที่ด้วย

ชาวสุขสำราญที่อพยพเข้ามาจะระลอกสองเป็นชาวไทยพุทธจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น จ. นครศรีธรรมราช และ จ.สุราษฎร์ธานี คนกลุ่มนี้เป็น “สหายเก่า” หรืออดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อพยพเข้ามาเมื่อประมาณต้นทศวรรษที่ 20 เนื่องจากเป็นช่วงที่รัฐบาลประกาศใช้นโยบาย 66/2523 และมีการ “เปิดป่า” จำนวนมาก สหายเก่าเหล่านี้จึงพากันเข้ามาจับจองที่ทำกินและที่อยู่อาศัยบริเวณป่าในเขตหมู่บ้านควนไทรงาม ต.นาคา ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้และสวนยางพารา ส่วนชาวสุขสำราญที่อพยพมาระลอกที่สามเป็นชาวไทยอีสาน อพยพเข้ามาในช่วงปลายรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ หรือประมาณปี พ.ศ. 2528-2529 ซึ่งเป็นช่วงที่กาแฟราคาดี ตกประมาณกิโลกรัมละ 90 บาท อย่างไรก็ดี ชาวไทยอีสานเหล่านี้ขยายตัวมาจากแถบ อ.กะเปอร์ อีกทอดหนึ่ง โดยช่วงแรกประกอบอาชีพรับจ้างทำสวนให้กับชาวบ้านในพื้นที่ ต่อมาจึงเริ่มจับจองที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านฝายท่าและหมู่บ้านไร่ใน ต.นาคา เพราะเหตุนี้ ชาวสุขสำราญที่อพยพเข้ามาจะระลอกสองและสามจึงเป็นชาวไทยพุทธและอาศัยอยู่ที่ ต.นาคา เป็นส่วนใหญ่ ขณะที่ชาวสุขสำราญที่อพยพมาระลอกแรกเป็นชาวไทยมุสลิม ส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณ ต.กำพวน และบางส่วนอยู่ใน ต.นาคา ส่วนชาวจีนซึ่งเปิดร้านขายสิ่งอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิตต่างๆ เพิ่งจะย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้ไม่นาน และมีจำนวนไม่กีราย ส่วนใหญ่จะปลูกสร้างบ้านเรือนและทำการค้าอยู่ริมถนนเพชรเกษมบริเวณตลาดกำพวน

ประเด็นที่ควรพิจารณาก็คือว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญๆ ภายในท้องถิ่นสุขสำราญเกิดจากการขยายตัวของกลไกและอำนาจรัฐ ทั้งที่ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่นถนน และที่ผ่านการจัดตั้งหน่วยราชการโดยเฉพาะการประกาศ “เขต” ต่างๆ กล่าวในส่วนของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ก่อนที่รัฐบาลโดยกรมทางหลวงจะพัฒนาถนนเพชรเกษมด้วยการลาดยางในปี พ.ศ. 2504 เดิมถนนเส้นนี้เป็นถนนลูกรัง มีรถราสัญจรผ่านไปมาไม่มาก และมีชาวสุขสำราญปลูกบ้านเรือนอยู่ริมถนนไม่กี่หลังคาเรือน แต่หลังจากที่

รัฐบาลพัฒนาถนนเพชรเกษมเพื่อใช้เป็นถนนสายหลักที่เชื่อมจังหวัดทางภาคใต้เข้ากับกรุงเทพมหานคร ก็เริ่มมีการสัญจรของยานพาหนะต่างๆ ในถนนเส้นนี้เพิ่มขึ้น ทั้งรถยนต์โดยสาร รถบรรทุกสินค้าและผลผลิตต่างๆ ตลอดจนรถยนต์ส่วนตัว พร้อมๆ ไปกับชาวสุขสำราญที่พากันมาปลูกสร้างบ้านเรือนริมถนนเส้นนี้บริเวณตลาดกำแพงนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะชาวประมงบางรายที่ต้องการความสะดวกในการซื้อน้ำแข็งก็ได้ย้ายบ้านเรือนจากปากคลองกำแพงมาตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม เพราะสามารถสั่งให้รถบรรทุกนำน้ำแข็งมาส่งให้ได้ จากที่เมื่อก่อนต้องสั่งน้ำแข็งจากเรือของ "แป๊ะจิว" ที่มาจาก อ.กระบุรี จ.ระนอง นอกจากนี้ก็ยังมีประชาชนจากถิ่นอื่นโดยเฉพาะชาวจีนที่เมื่อเห็นว่ามีช่องทางประกอบธุรกิจการค้าก็มาปลูกสร้างบ้านเรือนขายสิ่งอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิตในบริเวณเดียวกันนี้ตั้งข้างต้น ส่งผลให้บริเวณตลาดกำแพงมีบ้านเรือนกระจุกตัวเรียงรายไปตามถนนเพชรเกษมดังในปัจจุบัน

ขณะที่ในส่วนของการขยายตัวของกลไกและอำนาจรัฐนั้นพบว่าเป็นการควบคู่ไปกับการพัฒนาถนนเพชรเกษม เพราะในช่วงเวลาเดียวกันนี้และในระยะต่อมาได้มีการจัดตั้ง/ปลูกสร้างสถานที่ราชการต่างๆ เรื่อยมาเป็นลำดับ นับตั้งแต่สถานีตำรวจภูธรที่เดิมตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม สร้างเมื่อต้นทศวรรษ 2500 เช่นเดียวกับแขวงทางซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามสถานีตำรวจรวมทั้งสถานีอนามัยต่างก็สร้างในสมัยเริ่มพัฒนาถนนเพชรเกษมเช่นกัน ที่สำคัญคือหลังจากนี้ไม่นานรัฐบาลโดยกรมป่าไม้ได้ประกาศ "เขต" ต่างๆ ขึ้นในพื้นที่ จ.ระนอง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของกิ่ง อ.สุขสำราญ นับตั้งแต่การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาพร้อมกับหน่วยงานที่ดูแล ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ ต.นาคา ไปจนจรดป่าต้นน้ำ อ.หลังสวน จ.ชุมพร เช่นเดียวกับในปี พ.ศ. 2526 ที่กรมป่าไม้ได้การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสน ครอบคลุมทั้งพื้นที่ชายฝั่งและพื้นที่ทะเลตั้งแต่ปากน้ำระนอง ต.ราชกรูด อ.เมือง จ.ระนอง เรื่อยลงมาจนถึง ต.คุระ อ.คุระบุรี จ.พังงา ไม่นับรวมการประกาศพื้นที่ป่าสงวนพร้อมกันทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2517 ที่ยังผลให้พื้นที่ จ.ระนอง เกือบครึ่งต้องกลายเป็นพื้นที่ป่าสงวน นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ขอที่ดินราชพัสดุบริเวณริมหาดประพาส ต.กำแพง จำนวน 220 ไร่ดำเนินการจัดสร้างสถานีวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง จึงยังผลให้ท้องถิ่นสุขสำราญกลายสภาพเป็น "เขต" ต่างๆ ของรัฐจำนวนมาก

ทั้งนี้ การการประกาศ "เขต" ต่างๆ ของหน่วยงานรัฐข้างต้นส่งผลกระทบต่อชาวสุขสำราญอย่างมาก เพราะเขตดังกล่าวได้ซ้อนทับที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน รวมทั้งที่ทำการประมงของชาวสุขสำราญบางส่วน และแม้จะได้มีการผ่อนผัน อนุโลม หรือสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวสุขสำราญกับส่วนราชการต่างๆ แต่ที่ผ่านมามีพบว่าชาวสุขสำราญได้ถูกจับกุมข้อหาปลูกสร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร รวมทั้งทำการประมงบุกรุกเขตต่างๆ เหล่านี้เป็นจำนวนหลายครั้ง และจนกระทั่งปัจจุบันปัญหายังไม่ได้รับการคลี่คลายแต่อย่างใด โดยรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงต่อไปในส่วนที่ 4

2. ลักษณะและพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ/อาชีพ: การรุกคืบของทุนและระบบตลาด

ชาวท้องถิ่นสุขสำราญส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมงชายฝั่ง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ปศุสัตว์ รับจ้าง ค้าขาย และธุรกิจส่วนตัวรองลงมาตามลำดับ โดยหมู่บ้านที่อยู่ด้านทิศตะวันออกติดที่ราบลุ่มและภูเขา โดยเฉพาะใน ต.นาคา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำนา ทำสวน ซึ่งมีทั้งเงาะ มังคุด ทุเรียน ลางสาด รวมทั้งกาแฟ ส่วนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมชายฝั่งทะเลเช่นหมู่บ้านทะเลนอก หมู่บ้านทับเหนือ หมู่บ้านท่ากลาง หมู่บ้านบางกล้วยนอก รวมทั้งที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มบางส่วนเช่นหมู่บ้านกำพวน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง โดยบางรายประกอบอาชีพประมงอย่างเดียว แต่บางรายประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะการทำนา ทำสวน ส่วนการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำนิยมทำที่หมู่บ้านนาพรุและหมู่บ้านริมชายฝั่งบางส่วน ขณะที่อาชีพรับจ้างส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณตลาดกำพวน เช่นเดียวกับอาชีพค้าขายและธุรกิจห้างร้านที่ส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณนี้ ขณะที่ประชากรส่วนที่รับราชการซึ่งมักจะเป็นคนมาจากที่อื่น มีสถานที่ทำงานและที่พักอาศัยอยู่ที่บ้านสุขสำราญ ต.กำพวน บริเวณที่แยกออกไปจากชุมชน

ปัจจุบันศูนย์กลางระบบเศรษฐกิจของกิ่ง อ.สุขสำราญ อยู่บริเวณตลาดบ้านกำพวน ริมถนนเพชรเกษม ติดตลาดทุกวันตั้งแต่ประมาณตีห้าจนถึงช่วงสายหรือก่อนเที่ยง โดยทุกวันพุธและวันอาทิตย์จะมีตลาดนัดซึ่งจะมีพ่อค้า/แม่ค้านำสิ่งอุปโภคบริโภคต่างๆ มาวางขายกันเป็นจำนวนมาก และผู้คนก็พากันมาจับจ่ายใช้สอยกันอย่างคึกคัก สินค้าที่นำมาขายส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตในพื้นที่ เช่น ผักสด ผลไม้ สัตว์น้ำทะเล และอาหารแปรรูปขึ้นต้นชนิดต่างๆ ชาวบ้านที่นำผลผลิตการเกษตรมาวางขายส่วนใหญ่จะมาจาก ต.นาคา ซึ่งหลายรายเป็นชาวอีสานที่มามีที่ดินฐานและทำมาหากินในตำบลดังกล่าวตั้งที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ขณะที่ชาวสุขสำราญดั้งเดิมนิยมเป็นผู้ซื้อหากมากกว่า เว้นแต่ในส่วนของสัตว์น้ำทะเล และโดยเฉพาะร้านน้ำชากาแฟ ขนมจีน ข้าวยา ขนมหวาน ฯลฯ ภายในตัวตลาดซึ่งเปิดขายทุกวัน ที่ส่วนใหญ่จะมีเจ้าของเป็นคนมุสลิมท้องถิ่น เนื่องจากคนมุสลิมซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของกิ่ง อ.สุขสำราญ เกรงครัดในด้านอาหารการกินมาก ส่วนสินค้าอุปโภคบริโภคอื่นๆ เช่น ถ้วย จาน ผงซักฟอก สบู่ ยาสระผม เสื้อผ้า ฯลฯ ที่วางขายในตลาดนัด ส่วนใหญ่จะเป็นคนจากที่อื่นที่เร่ตระเวนขั้รถขายสินค้าตามตลาดนัดต่างๆ ย่านนี้ ทั้งนี้ ถึงแม้ปัจจุบันเริ่มจะมีตลาดนัดที่ ต.นาคา และที่บ้านบางกล้วยนอกเกิดขึ้น แต่ไม่สู้จะได้รับความนิยมเท่าตลาดกำพวน ชาวสุขสำราญส่วนใหญ่ยังนิยมมาจับจ่ายสินค้าที่ตลาดกำพวนอยู่

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ มีพัฒนาการเช่นเดียวกับระบบเศรษฐกิจในชุมชนท้องถิ่นชนบทอื่นๆ ในประเทศไทย คือมีระบบ/วิธีการผลิตเป็นเชิงพาณิชย์/การค้าเข้มข้น และมีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านเงินตราเป็นหลัก โดยพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจเช่นที่ว่่านี้สามารถพบได้อย่างชัดเจนในส่วนของพัฒนาการอาชีพการทำประมงชายฝั่ง/พื้นบ้าน กล่าวคือ การทำประมงชายฝั่งพื้นบ้านดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพิ่งจะเริ่มขึ้นก็เมื่อหลังจากปี พ.ศ. 2500 มาแล้ว เพราะก่อนหน้านี้แม้ทรัพยากรสัตว์น้ำจะอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แต่ชาวสุขสำราญส่วนใหญ่ยังอาศัยอยู่บนที่ดอน ประกอบอาชีพทำไร่ข้าว ทำสวนสมรม รวมทั้งเก็บหาของป่าเป็นหลัก ขณะที่การทำประมงชายฝั่งจะทำเฉพาะบางช่วงของปี โดยจะเดินทางลงมาจากที่ดอนประมาณ 3-5 กิโลเมตรเพื่อมาจับหาสัตว์น้ำในคลองน้ำเค็มและ

ริมชายหาดสำหรับเป็นอาหาร ขณะที่บางรายแม้จะยกทัพอยู่บริเวณชายหาดหรือริมคลองกล้วยเพื่อทำโป๊ะในช่วงปลอดมรสุม แต่เมื่อถึงช่วงมรสุมก็จะกลับขึ้นบ้านบนดอนเพื่อทำไร่ ทำนา ทำสวนตามปกติ หรือถึงแม้ชาวสุขสำราญบางรายจะขายสัตว์น้ำที่จับหาได้ให้กับพ่อค้าชาวจีนที่ออกทุนทำโป๊ะให้ หรือพายเรือนำสัตว์น้ำไปขายที่ “ย่านยาว” หรือ อ.คุระบุรี จ.พังงา เอง แต่ก็ไม่มีรายได้ดีดการทำประมงชายฝั่งเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากตลาดสินค้าสัตว์น้ำของไทยขณะนั้นยังจำกัด “หาปลาหลายๆ ก็ไม่มีที่ขาย บางที่หาโป๊ะได้ปลา มากก็ต้องปล่อยให้เน่าคาโป๊ะ เพราะไม่รู้จะเอาปลาไปไหนดี” (โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน อังใน ชลิตา บัณฑุวงศ์ 2543: 80) ประกอบกับในช่วงเวลานี้รัฐบาลเพิ่งจะเริ่มทดลองการทำประมงอวนลาก ธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลยังไม่แพร่หลาย การทำประมงของชาวสุขสำราญจึงเป็นไปเพื่อ “หากับข้าวกิน” ในครัวเรือน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นระบบ/วิธีการผลิตเพื่อการบริโภคมากกว่าขาย หรือเป็นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นหลัก

จนกระทั่งเมื่อธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลที่รัฐส่งเสริมขยายตัว ควบคู่ไปกับตลาดและความต้องการสินค้าสัตว์น้ำทะเลที่ขยายตัวขึ้นอย่างมากโดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2506 ระบบ/วิธีการผลิตของการทำประมงชายฝั่งในกิ่ง อ.สุขสำราญ จึงเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย หรือมีระบบเศรษฐกิจเป็นเชิงพาณิชย์/การค้าเป็นหลัก กล่าวคือ ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวสุขสำราญได้หันมาประกอบอาชีพประมงเป็นหลักหรือให้เวลากับการ “หันหน้าลงทะเล” มากขึ้นกว่าเดิม ที่สำคัญก็คือบางส่วนได้ทยอยกันลงมาปลูกสร้างบ้านเรือนบริเวณชายหาดริมคลองน้ำเค็มหรือบริเวณปากคลองกล้วยอย่างถาวร เพื่อความสะดวกในการออกทะเลจนกระทั่งเกิดเป็นกลุ่มบ้านท่ากลางเช่นปัจจุบันในที่สุด นอกจากนี้ จากเดิมที่การทำประมงเคยใช้เครื่องมือประมงชนิดง่ายๆ สามารถใช้วัสดุในท้องถิ่นในการประดิษฐ์ เช่น นาง ที่ทำจากซี่หวายใช้กรองหรือช้อนกุ้งในคลอง และหยองที่ทำจากใยปอนนำมาถักเป็นตาอวน หรือใช้เครื่องมือประมงที่สามารถซื้อวัสดุจากตลาดมาดัดแปลงเองได้ เช่น ระเบิดที่ใช้รูดกุ้งตามริมชายหาด และโพงพางซึ่งใช้วางดักจับสัตว์น้ำในคลอง ที่ใช้เนื้อผ้าซีลิ่งที่ซื้อแล้วนำมาถักเป็นถุงหรือตาข่าย ฯลฯ ก็เปลี่ยนมาเป็นการใช้เครื่องมือประมงประเภทอวนและเบ็ดราวซึ่งต้องซื้อหาจากตลาดด้วยเงินสด ขณะที่เรือที่ใช้ก็ปรับเปลี่ยนจากเรือไม่มีเครื่องยนต์จำพวกเรือใบ เรือมอด และเรือแจว มาเป็นการใช้เรือติดเครื่องยนต์ขนาดต่างๆ แทน (รายละเอียดดู ชลิตา บัณฑุวงศ์ 2543: 80-5)

และนอกจากขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลและตลาดสินค้าสัตว์น้ำแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจรวมทั้งระบบ/วิธีการผลิตในการทำประมงของชาวสุขสำราญคือการเกิดขึ้นของ “ระบบแพปลา” ในชุมชน/หมู่บ้านชายฝั่งต่างๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ภายในระบบแพลานอกจากเจ้าของแพหรือ “เถ้าแก่แพ” จะเป็นผู้รับซื้อสัตว์น้ำที่จับหาได้แล้ว ที่สำคัญ “เถ้าแก่แพ” ยังเป็นผู้ออกเงินทุนในการซื้อหาปัจจัยการผลิตต่างๆ ในการทำประมงให้สำหรับผู้ที่ต้องการจะทำประมง ไม่ว่าจะเป็นเรือ เครื่องยนต์ หรือเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ขณะที่ในการทำประมง “เถ้าแก่แพ” ก็จะเป็นผู้รับผิดชอบต้นทุนการผลิตหลักเช่น ค่าน้ำมัน ค่าน้ำแข็ง ไม่นับรวมกรณีที่หาก “ลูกน้อง” หรือญาติ

เจ็บใช้ได้ป่วยหรือขาดเงินหมุนเวียนในครอบครัวเพราะไม่สามารถออกทะเลได้ ที่ “เก้าแก่แพ” จะเป็นผู้ให้เงินสำรองไปใช้ก่อน โดยเงินทั้งหมดนี้จะหักจากราคาสัตว์น้ำที่รับซื้อจาก “ลูกน้อง” เป็นคราวๆ ไป จึงยังผลให้ชาวสุขสำราญโดยเฉพาะชายหนุ่มซึ่งเพิ่งจะออกเรือใหม่ๆ หันมาประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง/พื้นบ้านกันเป็นจำนวนมาก และยังผลให้ชุมชน/หมู่บ้านชายฝั่งกิ่ง อ.สุขสำราญ หลายแห่งมีลักษณะเป็น “ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน” ดังเช่นในปัจจุบัน (รายละเอียดดู ชลิตา บัณฑิตวงศ์ 2543: 89-93)

เช่นเดียวกับพัฒนาการในภาคการผลิตอื่นๆ ที่มีแนวโน้มเป็นการผลิตเพื่อขาย/การค้ามากขึ้น เป็นต้นว่า การทำเกษตรกรรมซึ่งแต่เดิมหากเป็นการทำสวนจะมีลักษณะเป็น “สวนสมรม” ประกอบด้วยผลไม้นานาชนิด และไม่ได้ปลูกเพื่อขาย ส่วนการทำนาจะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก จนกระทั่งเมื่อประมาณทศวรรษ 2510 ชาวสวนสุขสำราญบางส่วนได้ปรับเปลี่ยนจากการทำสวนสมรมไปเป็นการทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นระบบการเพาะปลูกเชิงเดี่ยวและเพื่อขายเป็นหลัก และในอีกประมาณ 10 ปีต่อมา ก็เริ่มมีการทำสวนผลไม้ มีทั้งมังคุด เงาะ สาลี่ สด ลองกอง ทูเรียน โดยมีรูปแบบ/วิธีการเพาะปลูกแยกเป็นสัดส่วนมากขึ้นและมีเป้าหมายการผลิตอยู่ที่การขายเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำสวนกาแฟของชาวไทยอีสานที่อพยพเข้ามารุ่นหลังสุดเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ล่าสุดเมื่อประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา ชาวสวนตำบลนาคาได้เริ่มปลูกแตงโมกันมาก และพบว่าให้ผลผลิตค่อนข้างดี สามารถส่งไปขายยังตลาดต่างๆ ทั้งจังหวัดใกล้เคียงและกรุงเทพฯ เช่นตลาดสี่มุมเมือง กระทั่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “แตงโมสุขสำราญ” ขณะที่ในส่วนของการทำนาไม่ได้มีการพัฒนาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ชาวสุขสำราญยังทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเช่นเดิม เนื่องจากความจำกัดของที่ดินเป็นสำคัญ ปัจจุบันชาวสุขสำราญส่วนใหญ่จึงต้องซื้อข้าวสารจากตลาดภายนอกสำหรับบริโภคในครัวเรือน

ส่วนภาคการค้าพบว่ามีการขยายตัวไม่มาก และผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลจากที่อื่น โดยเฉพาะชาวจีนที่เข้ามาเปิดร้านขายอุปกรณ์การเกษตรกับอุปกรณ์การประมง นอกจากนี้ก็มีพ่อค้า/แม่ค้าเร่ที่ขับรถตระเวนขายสินค้าอุปโภคบริโภคตามตลาดนัดต่างๆ ในย่านนี้ ส่วนชาวสุขสำราญดั้งเดิมหากจะทำการค้าก็จะมีลักษณะเป็นพ่อค้า/แม่ค้าขายอาหาร/น้ำซากาแพในตลาดกำพวน ซึ่งเป็นมาแต่เดิมและบางส่วนก็ทำสวนควบคู่ไปด้วย เช่นเดียวกับภาคบริการที่ขยายตัวไม่มาก พบการจ้างงานในส่วนของการทำประมง กระทั่งจะจำกัดอยู่ในกลุ่มเครือญาติเสียมาก ส่วนลูกจ้างสวนยางที่ทำ “ยางหวะ”¹³ ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานพม่า นอกจากนี้ ชาวสุขสำราญที่ประกอบอาชีพทำสวนเป็นหลักเช่นที่ ต.นาคา จะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ เฉพาะชาวสุขสำราญที่ประกอบอาชีพ “หลายหน้า” เช่นทำประมงควบคู่ไปกับทำสวนซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเขต ต.กำพวน จึงจะจ้างแรงงานภายนอก ส่วนการขยายตัวภาคบริการที่เห็นชัด

¹³ การทำ “ยางหวะ” คือการที่เจ้าของสวนยางพาราจ้างคนอื่นให้ตัดยางพารารวมทั้งทำยางแผ่นให้ โดยจ่ายค่าจ้างด้วยการให้ส่วนแบ่งจากราคายางแผ่นที่ขายได้ระหว่างเจ้าของกับลูกจ้างในสัดส่วน 60/40 หรือ 50/50

เจนเช่นอาชีพที่รถจักรยานยนต์รับจ้างเพิ่งจะเริ่มมีขึ้นเมื่อประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมาและปัจจุบันมีประมาณ 20 ราย ทว่าส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเดิมควบคู่ไปด้วย เช่น การรungskุ้งเคย เป็นต้น

ทั้งนี้ การรุกคืบ/ขยายตัวของทุนและระบบตลาดในท้องถิ่นสุขสำราญที่น่าสนใจอีกประเด็นคือการเข้ามาคว้านซื้อที่ดินเพื่อทำนากุ้งของกลุ่มทุนภายนอก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรมกรรมกรประมงจากตัวจังหวัดระนอง นอกนั้นเป็นกลุ่มทุนจาก จ.พังงา และ จ.สุพรรณบุรี รวมทั้งนักการเมืองท้องถิ่นจาก จ.พังงา ด้วย รวมกันแล้วประมาณกว่า 20 ราย โดยกลุ่มทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาคว้านซื้อที่ดินของชาวสุขสำราญบริเวณที่อยู่ติดป่าชายเลนในช่วงปี พ.ศ. 2530-2532 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่ขยายตัวเต็มที่ โดยขนาดของนากุ้งเหล่านี้จะมีตั้งแต่ประมาณกว่า 10 ไร่ไปจนกระทั่งถึงประมาณ 50 ไร่ ขนาดที่ใหญ่ที่สุดเป็นของ "บริษัทระนองมารีน เป็นหุ้นส่วนระหว่างคนระนองกับสุราษฎร์ฯ อยู่ตรงหน้าบ้านควนไทรงาม ประมาณ 50 กว่าไร่" (ประเกียรติ ขุนพล, สนทนาส่วนตัว 10 กรกฎาคม 2544) โดยกลุ่มทุนเหล่านี้จะจ้างแรงงานท้องถิ่นเฉพาะในส่วนของการเป็นเวรยาม ซึ่งมักจะเป็นผู้นำทางการหรือสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มี "บารมี" เป็นที่เคารพนับถือ จึงสามารถป้องกันทรัพย์สินต่างๆ บริเวณบ่อกุ้งได้ระดับหนึ่ง แต่ในส่วนของแรงงานนิยมใช้แรงงานพม่าเป็นหลัก และนอกจากทำนากุ้งแล้ว กลุ่มทุนภายนอกบางรายยังเปิดร้านเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าสำหรับการเพาะเลี้ยงกุ้งให้กับบริษัทต่างๆ ด้วย ขณะที่ชาวสุขสำราญที่หันมาทำนากุ้งบ้างนั้นมีประมาณ 10 ราย แต่ก็ยังมีขนาดเล็ก อีกทั้งยังใช้แรงงานในครอบครัวหรือญาติเป็นส่วนใหญ่

เพราะเหตุนี้ ถึงแม้ระบบเศรษฐกิจ/วิถีการผลิตในท้องถิ่นสุขสำราญจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเศรษฐกิจ/การผลิตเชิงการค้า/พาณิชย์เพิ่มขึ้น แต่หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นสุขสำราญยังขยายตัวไม่มาก เพราะภาคการผลิตการเกษตรและการประมงยังคงเป็นการผลิตในครัวเรือน ไม่ได้เป็นระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการขยายตัวของการค้าและการบริการถือว่ายังอยู่ในระดับต่ำ ฉะนั้น ภาคการผลิตหลักที่เป็นตัวขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นสุขสำราญจึงยังเป็นภาคการเกษตรและการประมงอยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในส่วนของการประมงที่พบว่าชาวประมงสุขสำราญประสบกับภาวะการเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น เพราะสามารถจับหาสัตว์น้ำได้น้อยลงขณะที่ปัจจัยการผลิตต่างๆ มีราคาแพง หรือมีต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่ภาคการเกษตรเช่นการทำสวนผลไม้ประสบปัญหาผลผลิตไม่ออกตามฤดูกาล เช่นเดียวกับชาวสวนยางที่ยังประสบปัญหาราคาคผลผลิต ขณะที่ปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และยาฆ่าหญ้ามีราคาแพง เหล่านี้จึงชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นสุขสำราญยังประสบปัญหาอยู่

3. วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ชาวสุขสำราญกว่าร้อยละ 90 เป็นชาวไทยมุสลิม ส่วนที่เหลือเป็นชาวไทยพุทธ ประกอบด้วยข้าราชการกับชาวไทยพุทธที่ย้ายมาจากจังหวัดอื่นโดยเฉพาะจากภาคอีสาน โดยคนกลุ่มหลังส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่

หมู่บ้านไรโน หมู่บ้านแหลมนาว และหมู่บ้านฝ้ายท่า ต.นาคา ขณะที่ ต.กำพวน จะเป็นคนมุสลิมดั้งเดิมเสียมาก ยกเว้นกลุ่มบ้านแพกำพวนกับบางส่วนของบ้านทับเหนือที่ชาวไทยพุทธจากจังหวัดใกล้เคียงย้ายมาปลูกสร้างบ้านเรือนและประกอบอาชีพประมงมาเป็นเวลากว่า 10 ปีแล้ว ทั้งนี้ วิถีชีวิตประจำวันของชาวมุสลิมสุขสำราญสัมพันธ์กับศาสนาอิสลามอย่างมากเช่นเดียวกับชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไป เพราะมุสลิมไม่ได้ถือว่า "อิสลาม" เป็นเพียงศาสนาตามความเข้าใจโดยทั่วไป หากแต่เป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนต้องยึดถือและปฏิบัติตาม

กล่าวคือ วิถีชีวิตของมุสลิมเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอิสลามในแทบทุกมิติ นับตั้งแต่การต้องละหมาดวันละ 5 เวลา คือ 1) เวลาอรุรุ่ง เรียกว่า ละหมาดซุบห 2) เวลากลางวัน (ประมาณ 13.00 นาฬิกา) เรียกว่า ละหมาดดูฮริอ 3) เวลาเย็น (ประมาณ 16.00 นาฬิกา) เรียกว่า ละหมาดอัซริอ 4) เวลาพลบค่ำ (ประมาณ 19.00 นาฬิกา) เรียกว่า ละหมาดมักริบ และ 5) เวลากลางคืน (ประมาณ 19.30 - 20.00 นาฬิกา) เรียกว่า ละหมาดอีชา โดยมุสลิมทุกคนจะต้องละหมาดอย่างน้อยวันละ 1 เวลา จะเป็นทีระโหรานใด ๆ ก็ได้ แต่หากเป็นรายที่เคร่งจะนิยมละหมาดที่มัสยิดและมักจะครบทั้ง 5 เวลา นอกจากนี้ มีข้อบังคับว่าทุกวันศุกร์เวลาประมาณ 13.00 นาฬิกา ผู้ชายมุสลิมทุกคนจะต้องไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิดจำนวนไม่ต่ำกว่า 40 คน เรียกว่า "ละหมาดญุมอะฮ" โดยการละหมาดวันศุกร์ไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าร่วม แต่หากเป็นวันธรรมดาผู้หญิงสามารถเข้ามาร่วมละหมาดกับผู้ชายภายในมัสยิดได้ เพียงแต่ต้องแยกละหมาดโดยซึ่งผ้ามาพันกันเอาไว้เป็นอีกสัดส่วนต่างหาก ซึ่งการที่ศาสนาอิสลามกำหนดให้ผู้ชายมุสลิมต้องไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิดทุกวันศุกร์ ไม่เพียงแต่จะเป็นโอกาสที่ชาวมุสลิมสุขสำราญจะได้ประกอบวัตรปฏิบัติทางศาสนาร่วมกัน ที่สำคัญยังเป็นโอกาสที่คนเหล่านี้จะได้พบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา โดยประเด็นนี้จะได้อีกกล่าวถึงต่อไปในส่วนของกิจกรรมรวมหมู่และกลุ่มทางสังคม

นอกจากการละหมาดวันละ 5 เวลาและการละหมาดร่วมกันที่มัสยิดทุกปลายวันศุกร์แล้ว มุสลิมยังมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับศาสนาอิสลามในด้านอื่นอีก โดยในเดือนรอมฎอนมุสลิมทุกคนจะต้องถือศีลอด งดเว้นการบริโภคอาหาร เครื่องดื่ม และการสังวาส รวมทั้งต้องรักษาอวัยวะทุกส่วนให้พ้นจากการทำชั่ว ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย วาจา หรือว่าใจ เริ่มตั้งแต่เห็นแสงอรุณแรกจนกระทั่งหมดแสงอรุณเป็นเวลา 1 เดือน คือในเดือนที่ 9 ของฮิจเราะฮ์ศักราชหรืออีกชื่อหนึ่งคือเดือนรอมฎอน ทั้งนี้ ปฏิทินศาสนาอิสลามจะนับตามจันทรคติ ซึ่งจะยังผลให้เดือนรอมฎอนของมุสลิมทั่วโลกหมุนเวียนไปตามฤดูกาลครบทั้ง 3 ฤดู มุสลิมทุกคนจึงมีโอกาสฝึกความอดทนในทุกสภาพการณ์ของแต่ละทุกฤดู ส่วนการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ที่เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ไม่ได้เป็นข้อบังคับเหมือนเช่นการละหมาดและการถือศีลอด แต่หากมุสลิมคนใดมีความสามารถที่จะเดินทางไปร่วมพิธีได้ก็จะเป็นบุญกุศลกับตัวเองอย่างมาก ทั้งนี้ พิธีฮัจญ์กำหนดให้ปฏิบัติได้ปีละ 1 ครั้ง ในช่วงต้นเดือนที่ 12 ของศักราชอิสลาม โดยพิธีกรรมบางส่วนสามารถเริ่มปฏิบัติได้ตั้งแต่เดือนที่ 10 หรือในช่วงหลังครบการถือศีลอดในเดือนที่ 9 นอกจากนี้ ศาสนาอิสลามยังกำหนดเป็นหลักปฏิบัติให้มุสลิมมีหน้าที่ต้องทำชะกาตหรือ "ฮากาย" หรือบริจาคทานให้กับคนยากจนคนตกทุกข์ได้ยาก

โดย “ปีหนึ่งจะต้องเอาเงินมาแจกให้คนจน บ้านเราเลยเปอร์เซนต์คนไม่มีเงินจริงๆ จะน้อยมาก คือเราเป็นสังคมชนบท อยู่ในวงศ์เครือญาติ ยังไม่กลายเป็นสังคมเมืองที่คนเห็นแก่ตัว อย่างเขาแกงบ้านนี้อีก 5 บ้านก็ได้กินด้วยถึงจะไม่ใช้ญาติ” (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544)

ส่วนวันสำคัญทางศาสนาของศาสนาอิสลามส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมสำคัญข้างต้น เป็นต้นว่าวันอีดิลฟิตรี หรือวัน “ฮารีรยอ” หรือที่ชาวมุสลิมสุขสำราญและชาวมุสลิมภาคใต้ทั่วไปเรียกว่าวัน “ราหยา” ซึ่งเพี้ยนเสียงมาจากคำว่า “รยอ” ข้างต้น โดยวัน “ราหยา” นี้เป็นวันที่กำหนดให้มุสลิมได้สนุกสนานรื่นเริงหลังจากการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน โดยในช่วงเช้าจะมีพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิด หลังจากนั้นจะเดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน ก่อนจะร่วมเดินทางไปเยี่ยมกุโบร์หรือสุสาน โดยในวันนี้มีมุสลิมบางคนอาจจะทำ “นูหรี” หรือทำบุญในความหมายของพุทธศาสนา รวมทั้งยังมีการขอ “มะฮัป” หรือการที่คนที่เคยโกรธเคืองขุ่นข้องหมองใจกันถือโอกาสขอโทษให้แล้วซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ศาสนาอิสลามยังกำหนดให้มีวัน “ราหยาหีย” หลังจากการประกอบพิธีฮัจย์ ซึ่งคำว่า “หีย” เพี้ยนเสียงมาจากคำว่า “ฮัจยีย” มีลักษณะเป็นวันรื่นเริงคล้ายกับวัน “ราหยา” ข้างต้น เพียงแต่มิขนาดใหญ่กว่า

นอกจากนี้ มุสลิมยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับรอบ/วงชีวิตอีกด้วย อาทิ หลังจากที่ทำทารกเกิดได้ 7 วัน จะมีการทำ “นูหรี” หรือทำ “อะกีเกาะะ” ซึ่งหากบิดามารดาเป็นคนมีฐานะก็จะนิยมฆ่าแพะปรุงเป็นอาหารเลี้ยงดูญาติมิตรที่มาพร้อมแสดงความยินดี โดยหากทารกเป็นเพศชายจะ “เชือดแพะ” จำนวน 2 ตัว แต่หากเป็นเพศหญิงจะ “เชือดแพะ” จำนวน 1 ตัว พร้อมทั้งนี้จะมีการตั้งชื่อและโกนผมให้ทารกในวันดังกล่าวนี้ด้วย ทั้งนี้ การทำนูหรีสามารถทำได้ในหลายโอกาส เช่น หลังหายจากอาการเจ็บป่วย เลี้ยงส่งหรือเลี้ยงต้อนรับญาติมิตร หรือแม้แต่รายที่ต้องการจะให้ธุรกิจหรือการประกอบอาชีพของตนเจริญรุ่งเรืองก็สามารถทำนูหรีเลี้ยงแขกหรือได้ รวมทั้งหลังจากต่อเรือเสร็จก่อนนำออกทะเลเจ้าของเรือบางรายก็อาจจะทำนูหรี ขณะที่หากมีการตายเกิดขึ้น บรรดาญาติมิตรที่รู้ข่าวคราวจะเดินทางไปเยี่ยมเยียนครอบครัวผู้ตาย ถือเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติยิ่งกว่าการไปงาน “นูหรี” ข้างต้น ชาวมุสลิมจะไม่เรียกผู้ตายว่าศพ แต่จะเรียก “มัยยิต” หรือ “มะยาด” ตามภาษาท้องถิ่น โดยหลังจากไปเยี่ยมเยียนครอบครัวของมะยาดแล้วส่วนใหญ่จะติดตามไปส่งมะยาดยังกุโบร์หรือสุสาน โดยผู้หญิงที่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าจะส่งมะยาดอยู่ตรงบริเวณทางเข้ากุโบร์ ขณะที่ผู้ชายซึ่งมีสิทธิเข้ากุโบร์ได้นั้นจะล้อมวงรอบหลุมฝังศพเพื่อทำละหมาดญะบาเซฮฺให้แก่มะยาด เป็นการขอพรหรือขอ “ดูอาฮฺ” รวมทั้งยังมีการอ่าน “ยาซีน” เพื่อให้มะยาดไปสู่สุคติด้วย ซึ่งการร่วมกันอ่านยาซีนเช่นนี้ยังปฏิบัติกันในกรณีของคนเจ็บป่วยด้วย ถือว่าเป็นการขอพรจากพระเจ้าเป็นผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยเร็วขึ้น หรือขอพรให้ผู้ป่วยจากไปด้วยความสงบ ไม่เจ็บปวดและทุกข์ทรมาน ในกรณีที่ผู้ป่วยรายนั้นอาการเข้าขั้นอุกฤติ ไม่สามารถรักษาเยียวยาได้แล้ว

ขณะที่วิถีชีวิตประจำวันของชาวสุขสำราญส่วนที่นับถือพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับศาสนาน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับชาวสุขสำราญส่วนที่เป็นมุสลิมข้างต้น โดยในกิ่ง อ.สุขสำราญ มีวัดเพียง 1 แห่ง ชื่อวัดควนไทรงาม ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านควนไทรงาม ต.นาคา นอกนั้นมีสำนักปฏิบัติธรรม 1 แห่งที่หมู่บ้านไร่ใน ต.นาคา เนื่องจากชาวบ้านแถบนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธ ส่วนที่ ต.กำพวน มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านทับเหนือซึ่งชาวบ้านบางส่วนเป็นชาวไทยพุทธดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ทั้งนี้ ชาวไทยพุทธส่วนใหญ่จะไปวัดเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา กับอีกกรณีก็คือเมื่อมีการอุปสมบทหรือสวดพระอภิธรรมศพ โดยในงานอุปสมบทจะมีการแห่ناق มีการแห่ขบวนกลองยาวเช่นเดียวกับชาวพุทธทั่วไป ซึ่งแม้ชาวสุขสำราญที่เป็นมุสลิมจะไม่เข้าร่วมพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่นเดียวกับที่ชาวไทยพุทธไม่เข้าร่วมพิธีกรรมของศาสนาอิสลาม แต่ชาวสุขสำราญทั้งสองกลุ่มนี้ไม่เคยมีเรื่องกระทบกระทั่งหรือมีความขัดแย้งกันทางศาสนาหรือความเชื่อ ยกเว้นแต่ในส่วนพิธีกรรมทางศาสนาดังกล่าวแล้วชาวสุขสำราญเหล่านี้สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันได้เป็นอย่างดี

และนอกจากในส่วนของศาสนาแล้ว การดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของชาวสุขสำราญยังผูกอยู่กับการประกอบอาชีพด้วย โดยหากเป็นชาวสวนยางพาราก็จะตื่นตั้งแต่หัวรุ่งเพื่อไปตัดยาง และกิจกรรมทั้งหมดนับตั้งแต่การเก็บน้ำยาง การแช่น้ำยาง การนวดและการรีดยาง จนกระทั่งการตากยางแผ่นจะแล้วเสร็จในช่วงบ่าย แต่หากเป็นชาวสวนผลไม้ซึ่งไม่ต้องดูแลมากก็จะเข้าไปถางหญ้าช่วงประมาณสายๆ แล้วบ่ายๆ จึงกลับ ขณะที่ชาวประมงหากวันใดฝนไม่ตกลงมาแรงก็จะนำเรือหัวโทงออกทะเลช่วงประมาณ 6 โมงเช้า และกว่าจะกลับก็ตกเย็น ส่วนภรรยาจะคอยหุงหาอาหารอยู่ที่บ้าน หรือหากเป็นครอบครัวที่ประกอบอาชีพทั้งประมงชายฝั่งและทำสวนก็จะแบ่งบทบาทหน้าที่กันระหว่างสามีกับภรรยา โดยฝ่ายสามีจะเป็นผู้ออกทะเล ส่วนฝ่ายภรรยาจะรับหน้าที่เข้าสวนตัดยาง แต่หากวันไหนไม่ออกทะเล ซึ่งมักจะเป็นส่วนใหญ่¹⁴ ผู้ชายสุขสำราญนิยมไปนั่งดื่มน้ำชากาแฟที่ “ร้านน้ำชา” ในตลาดหรือในหมู่บ้านตั้งแต่เช้าตรู่จนกระทั่งสาย จากนั้นหากรายได้มีสัปดาห์ก็จะเข้าสวน “พื้นที่น้ำคา 2-3 ไร่” ส่วนรายที่ไม่มีสัปดาห์ก็จะกลับบ้าน “ทำอะไรออกๆ

¹⁴ เพราะนอกจากพื้นที่แถบกิ่ง อ.สุขสำราญ จะเป็นร่องมรสุมที่มักเกิดพายุหรือมรสุมรุนแรงอยู่บ่อยครั้ง การออกทำการประมงชายฝั่งยังขึ้นอยู่กับลักษณะของ “น้ำ” ด้วยอย่างสำคัญ กล่าวคือ “น้ำ” มี 2 ลักษณะ คือ “น้ำใหญ่” หรือ “น้ำเป็น” หมายถึงช่วงระยะเวลาข้างขึ้นและข้างแรมใน 1 รอบ 15 วัน ที่กระแสน้ำจะไหลเชี่ยวกรากและการขึ้นลงของน้ำทะเลจะมีระดับสูงและต่ำมาก อยู่ในช่วง 12-15 ค่ำ และ 1-2 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม กับอีกลักษณะคือ “น้ำตาย” หมายถึงช่วงระยะเวลา 15 วัน ที่กระแสน้ำไหลไม่เชี่ยวและระดับน้ำทะเลขึ้นลงไม่ต่างกันมากนัก อยู่ในช่วง 6-11 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ฉะนั้น ใน 1 เดือนจึงมี 2 น้ำ คือ น้ำใหญ่ 2 รอบ และ น้ำตาย 2 รอบ โดยชาวประมงสุขสำราญซึ่งส่วนใหญ่ใช้เครื่องประมงอวนลอยกุ้งมักจะออกทำการประมงในช่วงน้ำใหญ่ เนื่องจากมีกุ้งอุดมสมบูรณ์

แกกๆ" โดยบางรายอาจจะถือโอกาส "เซาอวน" หรือ "มาดอวน"¹⁵ หรือไม่ก็ไปดูอวนที่วางไว้ (ประเกียรติ ชุนพล, สนทนาส่วนตัว 10 กรกฎาคม 2544) เป็นอาทิ

ประเด็นที่ควรพิจารณาก็คือว่า การมีวิถีชีวิตที่ค่อนข้างเรียบง่าย ไม่เร่งร้อนเช่นนี้ เปิดโอกาสให้ชาวสุขสำราญสามารถประกอบกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากการประกอบอาชีพได้มาก โดยเฉพาะในหมู่ผู้ชาย นอกจากจะประกอบกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันตั้งข้างต้นแล้ว ขณะเดียวกันยังมักจะได้พบปะพูดคุยหรือสังสรรค์สมาคมกับสมัครพรรคพวกอยู่เสมอๆ โดยเฉพาะใน "ร้านน้ำชา" ทั้งในตลาดกำพวนและในหมู่บ้าน ซึ่งเชื่อให้เกิดการรวมกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นอย่างมาก ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทต่อไป

4. ปัญหาของชาวท้องถิ่นสุขสำราญ

ปัญหาหลักของชาวท้องถิ่นสุขสำราญเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายและกฎหมายของรัฐเป็นสำคัญ สามารถจำแนกได้ 2 กลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกคือปัญหาและผลกระทบจากนโยบายการส่งเสริมธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเล อีกกลุ่มคือปัญหาและผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน รวมถึงทะเล กล่าวในส่วนของนโยบายการส่งเสริมสนับสนุนธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเล นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมารัฐได้ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อเป็นสินค้าออกสร้างรายได้เข้าประเทศ ทั้งด้วยการแนะนำวิธีการทำประมงสมัยใหม่ การสำรวจค้นคว้าแหล่งประมง การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมการประมง การจูงใจให้ลงทุนในธุรกิจการประมงด้วยการให้สิทธิพิเศษทางการลงทุน ฯลฯ กระทั่งในช่วงเวลาเพียง 1 ทศวรรษอุตสาหกรรมการประมงทะเลไทยก็เข้าสู่ "ยุคทอง" เพราะทั้งจำนวนเรือประมง อุตสาหกรรมประมง และอุตสาหกรรมต่อเนื่องได้ขยายตัวอย่างมาก โดยเฉพาะปริมาณและชนิดสัตว์น้ำที่จับได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก กระทั่งส่งผลให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกสัตว์น้ำทะเลสูงติดอันดับต้นๆ ของโลกเป็นเวลาต่อเนื่องกันหลายปี (รายละเอียดดู ชลิตา บัณฑิตวงศ์ 2543: 25-35)

อย่างไรก็ดี การขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงทะเลอย่างมากและรวดเร็วภายใต้การนโยบายเร่งการส่งออกผลผลิตและทรัพยากรของรัฐ สร้างความเสื่อมโทรมให้กับทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลอย่างรุนแรงเช่นกัน เพราะเพียงเริ่มต้น "ยุคทองการประมง" จำนวนสัตว์น้ำก็มีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากเรือประมงมีจำนวนมากเกินไป อีกทั้งเรือประมงแต่ละลำมีอัตราการจับที่เกินไป จนกระทั่งเกินศักยภาพการผลิตของสัตว์น้ำ ยังผลให้ผู้ประกอบการประมงพาณิชย์โดยเฉพาะเรือประมงอวนลากซึ่งมีสัดส่วนสูงสุด

¹⁵ การ "เซาอวน" หรือ "มาดอวน" หมายถึงการประกอบอวนให้พร้อมสำหรับการใช้งาน โดยส่วนใหญ่จะว่าจ้างกันในกรณีอวนลอยกึ่ง 3 ชั้น ซึ่งจะต้องนำอวนที่มีขนาดของตาต่างกันมาซ้อนทับกัน 3 ชั้น จากนั้นจึงร้อยลูกทุ่นพลาสติกเพื่อพวงให้อวนด้านหนึ่งตั้งขึ้น และร้อยลูกตะกั่วเพื่อถ่วงให้อวนอีกด้านหนึ่งจมลง

ต้องปรับตัวอย่างมาก โดยบางส่วนปรับตัวด้วยการออกไปทำการประมงในน่านน้ำประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า อินโดนีเซีย ขณะที่บางรายใช้วิธีมัดอวนกันตึงให้เล็กลง เพื่อจะได้สามารถกวาดจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือประมงอวนลากจำนวนมากปรับตัวด้วยการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่ง ซึ่งเป็นเขตหวงห้ามสำหรับการทำประมงพาณิชย์ อนุญาตให้ทำได้เฉพาะประมงชายฝั่ง/พื้นบ้านเท่านั้น ฉะนั้น การลักลอบเข้ามาทำการประมงเช่นนี้จึงไม่เพียงแต่จะทำลายสัตว์น้ำโดยเฉพาะที่เป็นวัยอ่อน ที่สำคัญยังสร้างความขัดแย้งกับชาวประมงชายฝั่งซึ่งจับหาสัตว์น้ำอยู่ในบริเวณนี้อีกด้วย

กล่าวสำหรับพื้นที่กึ่ง อ.สุขสำราญ พบว่ามีการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรของเรือประมงอวนลากมากเป็นพิเศษ เนื่องจากทะเลบริเวณนี้บางส่วนเป็นรอยต่อระหว่างเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่งกับเขต 3,000 เมตรรอบเกาะ มีความกว้างประมาณ 1,000 เมตร เรือประมงอวนลากจึงมักจะอาศัยช่องรอยต่อนี้ลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่งเสมอมา (ชลิตา บัณฑุวงศ์ 2543: 145) เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2542 พบเรือประมงอวนลากเดี่ยวลักลอบผ่านช่องว่างดังกล่าวเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่งประมาณ 30-40 ลำ ส่วนใหญ่เป็นเรือประมงจากเขต อ.เมือง และจากแพชุมชน อ.คุระบุรี จ.พังงา โดยจะเข้ามามากในช่วง "น้ำใหญ่" ส่วนเรือประมงอวนลากคู่พบว่าเข้ามาวันละ 2-4 คู่ สลับกันลากตลอดทั้งวันทั้งคืน เป็นเรือประมงจาก จ.ระนอง และ จ.ภูเก็ต ซึ่งเดิมเคยทำการประมงอยู่แถบ จ.กระบี่ เป็นอาทิ (เพ็งอึ้ง: 152)

ทั้งนี้ การลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรของเรือประมงอวนลากส่งผลกระทบต่อชาวประมงสุขสำราญ 2 ด้าน คือ ทำให้ปริมาณรวมทั้งชนิดสัตว์น้ำลดลง และทำให้เครื่องมือประมงของชาวประมงสุขสำราญเสียหายหรือสูญหาย กล่าวในส่วนปริมาณสัตว์น้ำ ผลกระทบเริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อชาวสุขสำราญหันมาทำประมงเป็นอาชีพหลักกันมากขึ้น โดย "สมมติว่าเราไปเจอบริเวณที่มีกุ้งมาก และเราก็ไปวางอวนมาได้สัก 4-5 วันแล้ว แล้วถ้าคืนหนึ่งมีอวนลากเข้ามาลากตรงนั้น พอเราไปวางอวนใหม่วันรุ่งขึ้นก็จะไม่มีกุ้งติดมาเลยสักตัว เพราะถูกกวาดไปเรียบร้อยแล้ว" (สาแหละ หมันหลิน สัมภาษณ์ใน ชลิตา บัณฑุวงศ์ 2543: 152) เช่นเดียวกับที่ชาวประมงบ้านท่ากลางบางคนเล่าว่าในปี พ.ศ. 2542 จับกุ้งได้รวมกันไม่ถึง 200 กิโลกรัม และไม่ได้เปลี่ยนอวนกุ้งมา 1 ปีแล้ว ทั้งที่อวนกุ้งมีอายุการใช้งานเพียง 2-3 เดือน ด้วยความที่แทบจะไม่มีกุ้งมาติดอวน อวนจึงไม่ถูกฉีกขาด เปรียบเทียบกับช่วงก่อนหน้าที่วางอวน 1 ครั้งจะได้กุ้งประมาณ 10 กิโลกรัมหรือวันละประมาณ 30-40 กิโลกรัม เช่นเดียวกับการทำไชหมึกที่เคยดักหมึกได้วันละ 100-200 กิโลกรัม แต่หลังจากเรือประมงอวนลากลักลอบเข้ามามาก็ดักได้เพียงวันละ 6-10 กิโลกรัม กระทั่งต้องเลิกทำไชหมึกในที่สุด ทั้งนี้ การจับหาสัตว์น้ำได้น้อยลงเพราะการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงอวนลากส่งผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจของชาวประมงสุขสำราญอย่างสำคัญ ดังรายหนึ่งในปี พ.ศ. 2542 ที่ "น้ำ" หนึ่งสามารถดักกุ้งได้ 11-12 กิโลกรัม ขายได้เงินประมาณ 2,500 บาท แต่เมื่อหักค่าน้ำมัน 500 บาท รวมทั้งแบ่งให้ลูกน้องอีกร้อยละ 25 ในช่วงเวลา 15 วันจึงมีรายได้เพียง 1,500 บาท โดยที่ยังไม่ได้นับรวมค่าสึกหรอของเครื่องยนต์ อุปกรณ์ และเรือแต่อย่างใด (ดู เพ็งอึ้ง: 152-3)

ขณะที่ผลกระทบจากการถูกเรือประมงอวนลากกวาด/ลากเครื่องมือประมงมีมานานกว่าผลกระทบด้านปริมาณสัตว์น้ำ โดยในสมัยก่อนหากชาวสุโขสาราญที่ทำประมงรายได้ถูกเรือประมงอวนลาก “ผ่า” อวนหรือเครื่องมือประมงก็ถึงกับต้อง “กลับมานอนร้องไห้” เนื่องจากไม่มีเงินซื้อเครื่องมือประมงใหม่ เพราะขณะนั้นยังไม่มี “ระบบแพปลา” ที่ออกทุนให้ ปัญหาเครื่องมือประมงสูญหายหรือถูกทำลายทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อชาวสุโขสาราญหันมาทำประมงชายฝั่งเป็นอาชีพหลักกันมากขึ้น ดังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2542 ชาวประมงสุโขสาราญที่ทำประมงอวนปลาหลังเขียวถูกเรือประมงอวนลาก “ผ่า” อวนไปคราวละ 1-2 หัว คิดเป็นเงินประมาณ 15,000-20,000 บาท ขณะที่อีกรายซึ่งทำประมงอวนปลาทรายถูกเรือประมงอวนลากลากอวนไปทั้งผืนในตอนกลางคืน หรือรายที่ทำประมงอวนลอยกุ้งก็ยังถูกเรือประมงอวนลากลากอวนไปทั้งหัวทั้งๆ ที่พยายามวางใกล้ๆ กันเพื่อป้องกันไม่ให้เรือประมงอวนลากเข้าใกล้ โดยเฉพาะชาวประมงรายที่ทำไซหมึกถูกเรือประมงอวนลากกวาดไซไปมากจนถึงกับต้องเลิกทำไซหมึก ขณะที่ชาวประมงบ้านท่ากลางถูกเรือประมงอวนลากกวาดไซหอยที่เพิ่งทำเสร็จและนำไปวางครั้งแรกจำนวน 200 ลูกไปจนหมดภายในเวลาเพียง 1 คืน คิดเป็นค่าเสียหายประมาณ 12,000-14,000 บาท น่าสนใจที่ค่าเสียหายจากการที่เครื่องมือประมงสูญหายหรือถูกทำลายโดยเรือประมงอวนลากเช่นที่ว่ามีจำนวนสูงกว่ารายได้ที่ลดลงจากการจับสัตว์น้ำได้น้อยลง และมักจะเป็นสาเหตุให้ชาวสุโขสาราญหลายคนเลิกทำการประมง หรือหากยังทำประมงต่อไปก็จะเป็นหนี้ “เถ้าแก่แพ” เป็นจำนวนมาก ดังชาวประมงหมู่บ้านทะเลนอกที่ “เป็นหนี้เถ้าแก่แพคนละเจ็ดแปดหมื่น” (ปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, วงประชุมกลุ่มบ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544)

ส่วนปัญหาและผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ รวมทั้งทะเลของรัฐที่สำคัญมี 2 ด้าน คือด้านที่เป็นผลกระทบต่อการประกอบอาชีพประมง กับด้านที่เป็นผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน นับตั้งแต่กรณีเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสนที่ได้รับการประกาศเมื่อปี พ.ศ. 2526 ที่ทับซ้อนที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน และที่ทำประมงของชาวสุโขสาราญ โดยหมู่บ้านบางกล้วยนอกและหมู่บ้านท่ากลางถูกเขตอุทยานฯ ประกาศซ้อนทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินบางส่วน ขณะที่ทะเลบริเวณที่ชาวตำบลกำพวนส่วนใหญ่ทำการประมงก็ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานฯ เช่นกัน ทั้งๆ ที่ชาวสุโขสาราญเหล่านี้ต่างก็ได้ปลูกสร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร และโดยเฉพาะได้ทำการประมงในบริเวณดังกล่าวก่อนหน้าจะถูกประกาศเป็นเขตอุทยานฯ เป็นเวลาหลายสิบปี ทั้งนี้ แม้ที่ผ่านมาจะได้มีการกำหนดแนวเขตร่วมกันระหว่างอุทยานฯ กับชาวชุมชนว่าบริเวณใดเป็นพื้นที่ผ่อนผันให้สามารถปลูกสร้างบ้านเรือนหรือทำเกษตรได้ แต่หลังจากได้รับการแจ้งจาก “พลเมืองผู้หวังดีไม่ประสงค์ออกนาม” เจ้าหน้าที่อุทยานฯ พร้อมกับส่วนราชการอื่นๆ ได้เข้าจับกุมชาวบ้านบางกล้วยนอกที่ปลูกเพิงพักอาศัยในบริเวณดังกล่าว โดย “วันที่จับมากัน 7 หน่วยงาน เจ้าหน้าที่เป็นร้อย เขามาตอนละหมาดอยู่ ปิดกั้นทางขึ้นทางลงไม่ให้ชาวบ้านผ่าน แล้วหมายศาลที่เอามาจับก็บอกว่าบางกล้วยเป็นหมู่ 4 ตำบลกำพวน แต่ไม่ใช่ เพราะบางกล้วยเป็นหมู่ 3 ตำบลนาคา ตอนนั้นชาวบ้านมีข้อเสนอว่าอยากให้ทำแนวเขตหมู่บ้านให้ชัดเจน ให้เจ้าหน้าที่ชัดเจนว่าได้ทำข้อตกลงกับชาวบ้านอย่างไร” (ดลก่อเส็ม ผดุงชาติ, ลัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) เช่นเดียวกับในกรณีของพื้นที่

ทำการประมงที่แม่น้ำที่ผ่านมาอุทยานฯ จะอนุโลมให้ชาวสุขสำราญสามารถทำการประมงในเขตอุทยานฯ ได้ โดยไม่มีการจับกุม ทว่าหลังจากที่กลุ่มผู้ประกอบการประมงวนลากตอบโต้ชมรมชาวประมงพื้นบ้านสุขสำราญที่ตรวจจับพวกตนด้วยการแจ้งให้อุทยานฯ จับกุมชาวประมงสุขสำราญที่ทำการประมงในเขตอุทยานฯ ซึ่งถือว่าผิดกฎหมายเช่นกัน ชาวประมงสุขสำราญซึ่งกำลังทำการประมงอยู่ตามปกติก็ถูกเจ้าหน้าที่อุทยานฯ จับกุมจำนวน 18 ลำด้วยข้อหาดังกล่าว สร้างความหวาดหวั่นให้กับชาวประมงสุขสำราญโดยทั่วไป เพราะไม่แน่ใจว่าตนจะถูกจับกุมในวันใดอีก

ขณะที่กรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาพบว่าได้ทับซ้อนที่ทำกินของชาวสุขสำราญบางส่วน ขณะเดียวกันด้วยความที่แนวเขตของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ยังไม่ชัดเจน ก็ส่งผลให้กับชาวสุขสำราญบางส่วนขยายที่ทำกินรุกล้ำเข้าไปในพื้นที่ที่เขตรักษาพันธุ์ฯ อ้างว่าเป็นเขตของตน ที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มักจะนำกำลังจำนวนมากเข้าไปปิดล้อมชาวสุขสำราญเหล่านี้ แต่ไม่สามารถจับกุมหรือขับไล่ได้เพราะแนวเขตของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ยังไม่ชัดเจนดังกล่าว ทั้งนี้ เมื่อไม่สามารถจับกุมได้ วิธีการที่เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ นิยมอีกวิธีคือการยิงอาวุธปืนข่มขู่ โดยล่าสุดชาวบ้านบางกล้วนนอกที่กำลังถาง "ป่าไผ่"¹⁶ เพื่อปรับพื้นที่เตรียมปลูกกาแฟ ถูกเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ยิงปืนขึ้นฟ้าข่มขู่คล้ายกับเตือนว่าชาวบ้านกำลังบุกรุกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ อยู่และสมควรจะต้องออกไป ส่วนกรณีเขตป่าสงวนนั้นจะมีหน่วยงานของกรมป่าไม้ที่ชาวสุขสำราญเรียกว่า "ป่าไม้ 70" ตั้งอยู่บริเวณหมู่บ้านบางมัน ทำหน้าที่ตรวจจับผู้บุกรุกป่าสงวน นอกจากนี้ หน่วยงานดังกล่าวยังมักจะเข้าร่วมกับ "กองกำลังกรมป่าไม้" หน่วยอื่นๆ ช่างต้นในการจับกุมชาวสุขสำราญที่ถูกกล่าวหาว่าบุกรุกเขตอุทยานฯ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ด้วย

ส่วนกรณีของสถานีวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แม้จะปลูกสร้างบนที่ราชพัสดุ ชายหาดประพาส¹⁷ แต่พื้นที่บริเวณดังกล่าวก็เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านทับเหนือรวมทั้งบริเวณชายหาดก็เป็นพื้นที่ที่ชาวสุขสำราญมาปลูกเพิงพักเมื่อมาออกทำการประมง โดยสมัยแรกสร้างสถานีฯ ได้มีความพยายามที่จะย้ายชาวบ้านทับเหนือทั้งหมดออก แต่ถูกชาวบ้านคัดค้าน เพราะเห็นว่าพวกตนอยู่อาศัยมาเป็นเวลานานแล้ว ที่สุดสถานีฯ จึงต้องยอมผ่อนปรนให้ชาวบ้านทับเหนือได้อาศัยอยู่ดังเดิม ขณะที่ในส่วนของบริเวณชายหาดที่ชาวสุขสำราญมักจะมาปลูกสร้างกระท่อมไว้ชั่วคราวเมื่อออกทะเล ได้มีการตกลงกันว่าให้สามารถปลูกสร้างได้ชั่วคราว เมื่อหมดช่วงทำการประมงแล้วให้รื้อทิ้งเสีย ซึ่งได้รับการปฏิบัติตามด้วยดีจากทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อประมาณเดือนสิงหาคมที่ผ่านมาชาวสุขสำราญคนหนึ่งไม่ยอมรื้อกระท่อม

¹⁶ "ป่าไผ่" หมายถึงพื้นที่ที่เคยผ่านการเพาะปลูกหรือการทำเกษตรกรรมมาก่อน แต่ถูกปล่อยให้ทิ้งร้างไปจนกระทั่งมีต้นไม้เจริญเติบโตขึ้นจำนวนหนึ่ง มีลักษณะคล้ายป่าละเมาะ

¹⁷ พื้นที่บริเวณชายหาดประพาสแต่เดิมเป็นทรัพย์สินสมบัติของจอมพลประพาส จารุเสถียร ที่ได้มาโดยไม่ชอบสมัยเรืองอำนาจ จนเมื่อจอมพลประพาสหมดอำนาจลง รัฐบาลจึงได้ยึดพื้นที่บริเวณนี้คืนเป็นที่ราชพัสดุ เพียงแต่ยังคงชื่อหาดไว้ตามเดิม

ลงตามสัญญา จนต้องมีการเจรจากันอยู่นาน ล่าสุดมีข้อตกลงร่วมกันว่าจะให้ชาวประมงสุราษฎร์สามารถปลูกเพิงพักได้โดยไม่ต้องรื้อทิ้งลงทุกครั้ง เพียงแต่กำหนดให้ปลูกสร้างลึกเข้ามาด้านใน เพื่อว่าจะได้มีที่พักเวลาออกทำการประมงตามที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นก็คือว่า นอกจากจะได้รับผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายของรัฐแล้ว ชาวสุราษฎร์ยังประสบปัญหาจากเจ้าหน้าที่/หน่วยงานรัฐในลักษณะอื่นอีก โดยเฉพาะการขาดแคลนกำลังเจ้าหน้าที่และหน่วยราชการที่มีหน้าที่แก้ไขปัญหาโดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะว่า "กิ่งอำเภอมีอัตรากำลังไม่เต็มส่วนเหมือนอำเภอ"¹⁸ (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) เป็นต้นว่า "สรรพสามิต สัสดี จะครอบอำเภอ เขามาอังคารกับพฤษ" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ประมงนั้นอยู่ในฐานะช่วยราชการ แต่ไม่มีตำแหน่ง เนื่องจากมีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบหลักที่ อ.เมือง แต่แบ่งมารับผิดชอบที่กิ่ง อ.สุราษฎร์ เป็นบางวัน ขณะเดียวกันกิ่ง อ.สุราษฎร์ ยังไม่มีสถานที่ทำการของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคและการประปาส่วนภูมิภาค เนื่องจากบริการสาธารณูปโภคทั้งสองด้านนี้ยังขึ้นอยู่กับ อ.กะเปอร์ และที่สำคัญก็คือว่า กิ่ง อ. สุราษฎร์ ไม่มีธนาคาร ไม่ว่าจะเป็นธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารของรัฐบาลเช่นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรหรือธนาคารออมสิน หากมีความจำเป็นจะต้องทำธุรกรรมการเงินชาวสุราษฎร์ต้องเดินทางไปใช้บริการธนาคารที่ อ.คุระบุรี จ.พังงา หรือไม่กี่ที่ อ.กะเปอร์ ซึ่งมีระยะทางประมาณ 25 และ 35 กิโลเมตรตามลำดับ ขณะที่โรงเรียนที่เปิดสอนถึงระดับชั้นมัธยมมีเพียง 1 แห่ง และเพิ่งเปิดสอนถึงระดับดังกล่าวเมื่อปี พ.ศ. 2539 ที่ผ่านมา¹⁹

และนอกจากจะขาดแคลนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่เพราะความที่เป็นกิ่งอำเภอแล้ว ขณะเดียวกันข้าราชการส่วนใหญ่ก็ไม่เต็มใจมาประจำตำแหน่งที่กิ่ง อ.สุราษฎร์ โดย "กิ่งอำเภอคือที่เลือกสุดท้าย เขาจะเลือกอำเภออื่นๆ ก่อน จึงต้องควบคุมดูแลคนที่มาทำงานอย่างไม่เต็มใจ" (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) ขณะที่ข้าราชการที่มาประจำส่วนใหญ่จะทำงานได้ไม่เต็มเวลา เนื่องจากมีที่พักอาศัยอยู่ใน

¹⁸ ทั้งนี้ นอกจากจะไม่มีแนวโน้มที่จะได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอหลังจากถูกประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอมาเป็นเวลาเกือบ 10 ปีแล้ว รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นระดับใหญ่ที่สุดของกิ่งอำเภอเป็นเพียงองค์การบริหารส่วนตำบลของแต่ละตำบล แต่ยังไม่ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลหรือแม้แต่สุขาภิบาล ขณะที่องค์การบริหารส่วนตำบลทั้งสองจัดอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลชั้น 5 ซึ่งถือว่าเป็นชั้นที่มีความ "เจริญ" หรือการ "พัฒนา" ต่ำสุด

¹⁹ อย่างไรก็ตาม ชาวสุราษฎร์ส่วนใหญ่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่ อ.คุระบุรี จ.พังงา มากกว่า หรือหากเป็นคนมีฐานะก็จะส่งบุตรหลานไปเรียนที่ตัวจังหวัดระนอง เพราะส่วนใหญ่ "ติดค่านิยมส่งลูกไปเรียนที่อำเภอใหญ่" (ประเกียรติ ขุนพล, สนทนาส่วนตัว 10 กรกฎาคม 2544) นอกจากนี้ ในกิ่ง อ.สุราษฎร์ ยังมีโรงเรียนปอเนาะอีก 1 แห่ง สอนทั้งสายสามัญและด้านศาสนาจนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยหลังจากสำเร็จการศึกษานักเรียนบางส่วนจะไปเรียนต่อการศึกษาออกโรงเรียน หรือหากผู้ปกครองมีฐานะก็จะไปเรียนด้านศาสนาที่ จ.ปัตตานี กระนั้นเด็กที่จบมาส่วนใหญ่นิยมไปเรียนต่อสายอาชีพที่ จ.ภูเก็ต หรือหากผู้ปกครองฐานะยากจนก็จะช่วยผู้ปกครองประกอบอาชีพหรือประกอบอาชีพอื่น

อีกอำเภอหรืออีกจังหวัด อย่างเช่น “บางคนมาจากถิ่นไกล วันศุกร์กลับวันจันทร์เดินทางมา แต่ถ้าเป็นอำเภอเขาจะเต็มใจ เพราะว่าเขามีตำแหน่งตัวจริง” (เพ็งอ้าง) จึงสร้างปัญหาในการติดต่อราชการของชาวสุขสำราญอย่างมาก เพราะส่งผลให้มีเวลาเปิดให้บริการน้อยลง และเมื่อมารับบริการก็ประสบกับปัญหาความคับคั่ง เนื่องจากต่างก็มารอติดต่อราชการในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะหากเป็นข้าราชการที่ไม่ได้เป็นตำแหน่งประจำ แต่มาช่วยราชการเป็นบางวัน การมาติดต่อราชการจะประสบปัญหามาก เพราะ “บางที่ชาวบ้านก็มาผีดวัน เขามาวันอื่น” (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544)

เช่นเดียวกับในกรณีของโรงเรียนที่ประสบกับภาวะการขาดแคลนครูอย่างมาก เนื่องจากไม่มีครูที่มีถิ่นฐานบ้านเกิดในกิ่ง อ.สุขสำราญ รายใดสมัครใจกลับมาสอนในท้องถิ่นตนตามโครงการข้าราชการครูคืนถิ่น ขณะที่ครูที่มีอยู่เดิมก็ย้ายกลับถิ่นฐานเดิมของตน ดังกรณี “โรงเรียนบ้านภูเขาทองมีครูอยู่แค่ 3 คน ชั้นอนุบาลเด็กน้อยกว่าคนมีครูแค่ 1 คน ลูกชายที่เรียนอยู่ชั้นอนุบาลบางวันก็ไม่มีการบ้านถ้าเผื่อครูไปอบรมอะไร แล้วชั้นเรียนอื่นครูก็จะ early” (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) และแม้ที่ผ่านมาผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านภูเขาทองจะพยายามแก้ไขปัญหาคูขาดแคลนด้วยการเรียกประชุมผู้ปกครอง โดยที่ประชุมมีมติให้ผู้ปกครองจ่ายเงินคนละ 100 บาทต่อเดือนเพื่อใช้เป็นค่าจ้างครูให้มาสอนเป็นกรณีพิเศษสามารถระดมเงินได้ประมาณเดือนละกว่า 9,000 บาท จ้างครูพิเศษได้ 2 คน ทว่า “ตอนหลังมีพวกคัดค้านไปฟ้องหัวหน้ากิ่งฯ ผอ. ก็เลยชะงัก ไม่กล้าทำ ตอนนี้อยู่มีปัญหาขาดแคลนครูอย่างมาก กำลังประสานกับอบต. อยู่ เรื่องบฯ จ้างครู” (เพ็งอ้าง) เหล่านี้เป็นต้น

ทั้งนี้ นอกจากจะหาทางแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ากันเองเช่นกรณีครูขาดแคลนข้างต้นแล้ว ที่ผ่านมาชาวสุขสำราญได้ดำเนินการขอให้หน่วยงานต้นสังกัดต่างๆ ส่งเจ้าหน้าที่/ข้าราชการมาประจำที่กิ่งอำเภอสุขสำราญหลายหน แต่ไม่ได้รับการสนองตอบ เป็นต้นว่าเมื่อปี พ.ศ. 2539 และ พ.ศ. 2540 ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญได้ทำหนังสือขอให้ประมงจังหวัดแต่งตั้ง/ส่งการให้เจ้าหน้าที่ประมงมาประจำตำแหน่งที่กิ่งอำเภอถึง 2 หน แต่เรื่องก็เงียบหายไป จนชมรมฯ ต้องเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวและการดำเนินกิจกรรมใหม่ หรือแม้กระทั่งหัวหน้ากิ่งอำเภอคนปัจจุบันก็ยังเคยเสนอหน่วยงานต้นสังกัดให้เพิ่มอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเพราะมีไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้ ทว่าได้รับการปฏิเสธ เนื่องจากลักษณะของกิ่งอำเภอยังไม่เข้าเกณฑ์ที่จะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่/ข้าราชการในอัตรากำลังดังที่ขอไปได้ ดังที่ว่า “แล้วฝ่ายปกครองก็มีทีมงานน้อย ทั้งๆ ที่งานเท่ากับอำเภอ เคยเสนอหน่วยเหนือ เพราะว่าที่อื่นเขามีปลัดอำเภอไปกองเยอะ แต่ว่าเขาดูตำบล เขาว่าเรามีแค่ 2 ตำบล เลยไม่ได้” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544)

อย่างไรก็ดี ถึงแม้การขาดแคลนกำลังเจ้าหน้าที่หรือส่วนราชการจะส่งผลกระทบต่อชาวสุขสำราญในแง่ของการติดต่อราชการหรือขอรับความช่วยเหลือในด้านต่างๆ แต่ก็ถือว่ามีนัยสำคัญน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับปัญหา/ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทัศนคติ วิธีการมองปัญหา และแนวทางการแก้ไข/ดำเนินงานของจากเจ้าหน้าที่/หน่วยงานรัฐ เพราะถึงแม้จะมีเจ้าหน้าที่ งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์เท่าที่เป็นอยู่ แต่หาก

ข้าราชการเห็นและให้ความสำคัญกับปัญหาที่ชาวสุโขทัยประสบมากกว่าที่เป็นอยู่ ไม่มองการเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวสุโขทัยในแง่ลบ รวมทั้งมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและดำเนินกิจกรรมในลักษณะประสานความร่วมมือหรือเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน/ท้องถิ่น ก็พอที่จะสามารถคลี่คลายปัญหาต่างๆ ลงได้ระดับหนึ่ง แต่การที่เจ้าหน้าที่/หน่วยงานรัฐมีทัศนคติ วิธีการมองปัญหา และแนวทางในการแก้ไขตรงข้ามกับที่กล่าวมา ประกอบกับการขาดแคลนอัตรา/กำลังเจ้าหน้าที่และส่วนราชการมักจะถูกหยิบยกเป็นข้ออ้างในการไม่สามารถสนองตอบความต้องการและปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นได้ ก็เป็นอีกสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้ชาวสุโขทัยต้องลุกขึ้นมารวมตัวกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่ประสบอยู่ด้วยตัวเอง โดยเฉพาะในส่วนของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุโขทัย ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

บทที่ 3

กลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ในท้องถิ่นสุขสำราญ

บทนี้เป็นการกล่าวถึงกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ แบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกแสดงกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ที่เกิดขึ้นตามสภาพ/เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมโดยเฉพาะศาสนาอิสลาม ส่วนที่สองแสดงกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยราชการต่างๆ ส่วนที่สามแสดงกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ขณะที่ส่วนสุดท้ายเป็นประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มเหล่านี้ในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาภายในชุมชน/ท้องถิ่น รวมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ดังจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. กลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ทางสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ในท้องถิ่นสุขสำราญที่เกิดขึ้นตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่สืบเนื่องมาจากวัตรปฏิบัติทางศาสนา กับส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งก็สัมพันธ์กับในส่วนของศาสนาเช่นกัน กล่าวสำหรับกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันสามารถพบเห็นได้อย่างชัดเจนบริเวณศูนย์กลางเศรษฐกิจรวมทั้งสังคมของกิ่ง อ.สุขสำราญ คือ “ร้านน้ำชา”²⁰ บริเวณตลาดกำพวน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ร้านน้ำชาบริเวณหน้ามัสยิด ต.กำพวน จำนวน 1 ร้าน 2) ร้านน้ำชาริมตลาด จำนวน 2 ร้าน และ 3) ร้านน้ำชาฝั่งตรงข้ามตลาด จำนวน 1 ร้าน โดยร้านน้ำชาแต่ละร้านจะมี “ลูกค้าชาประจำ” ต่างกลุ่มกัน หากเป็นร้านน้ำชาบริเวณหน้ามัสยิดลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่มาละหมาดที่มัสยิดตอนหัวรุ่ง จึงประกอบด้วยสัดส่วนของผู้นำศานาค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน หรือโต๊ะครู ส่วนที่เหลือเป็นชาวสุขสำราญทุกๆ ไปที่เข้ามาร่วมวงสนทนาและดื่มชาจากกาแฟด้วย ส่วนร้านน้ำชาที่ตั้งอยู่ริมตลาด หากเป็นร้านที่อยู่ติดกับตลาดลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นเด็กวัยรุ่นจนกระทั่งถึงวัยรุ่นตอนปลาย รวมทั้งกลุ่มผู้ซึ่งรถจักรยานยนต์รับจ้าง ขณะที่อีกร้านที่ตั้งติดถนนมักจะมีพวกกลุ่มศาสนา ดาวะ รวมทั้งอดีตผู้นำทางการหรือกลุ่มคนที่เคยมีบทบาทในอดีตมานั่งพูดคุยและดื่มชาจากกาแฟกัน ส่วนร้านน้ำชาที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามตลาดลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาจังหวัด โดยกลุ่มลูกค้าเหล่านี้จะนิยมนั่งประจำร้านไหน

²⁰ ชาวสุขสำราญไม่เรียกร้านขายกาแฟว่าร้านกาแฟ แต่จะเรียกว่าร้านน้ำชา เช่นเดียวกับคำเชื้อเชิญที่จะไม่ชวนดื่มกาแฟแต่จะชวนว่า “มากินน้ำชากัน” สาเหตุที่เป็นเช่นนี้สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะชาวสุขสำราญนิยมดื่ม “น้ำชา” กันมากเป็นต้นว่า หากสังเกตพฤติกรรมกรรมกรบริโภคน้ำชากาแฟตามร้านน้ำชาในพื้นที่สุขสำราญจะพบว่าชาวสุขสำราญดื่มชาร้อนมากพอๆ กับกาแฟร้อน ซึ่งต่างจากร้านกาแฟโดยทั่วไปที่ลูกค้าส่วนใหญ่นิยมดื่มกาแฟร้อนมากกว่าชาร้อน นอกจากนี้ ชาวสุขสำราญบางคนยังนิยมดื่ม “ชาอ้อ” หรือชาร้อนใส่น้ำตาลแต่ไม่ใส่นมอีกด้วย เหล่านี้เป็นต้น

ร้านนั้น เว้นแต่กรณีที่ต้องการทราบข่าวคราวความเคลื่อนไหวประเด็นต่างๆ ในกลุ่มอื่น จึงจะแวะเวียนไปนั่งดื่มน้ำชากาแฟที่ร้านอื่นบ้างเป็นครั้งคราว

ร้านน้ำชาบริเวณหน้ามัสยิดกับฝั่งตรงข้ามตลาดกำพวนจะเปิดขายตั้งแต่ช่วงเช้าตรู่จนถึงสาย โดยร้านบริเวณหน้ามัสยิดจะปิดในช่วงสายพร้อมกับตลาดวาย ส่วนร้านฝั่งตรงข้ามตลาดเปิดประมาณ 9 โมงเช้าเพราะเจ้าของร้านเปลี่ยนจากการขายน้ำชากาแฟมาเป็นอาหารตามสั่งและก๋วยเตี๋ยว เฉพาะร้านน้ำชาริมถนน 2 ร้านที่เปิดถึงประมาณ 4 โมงเย็น ฉะนั้น หากลูกค้าร้านน้ำชาหน้ามัสยิดและฝั่งตรงข้ามตลาดรายได้ยังคงไม่หนาใจหรือไม่มีธุรกิจอันใดก็จะเคลื่อนย้ายมาดื่ม/คุยที่ร้านน้ำชา 2 ร้านนี้ต่อ ทั้งนี้ ผู้ชายชาวสุขสำราญใช้เวลาที่ร้านน้ำชาเหล่านี้ในแต่ละวันเป็นเวลาประมาณ 30 นาทีเป็นอย่างน้อย และเคยมีบางรายที่นั่งดื่ม/คุยนานที่สุดประมาณ 4 ชั่วโมง ซึ่งมักจะเป็นพวกชาวประมงที่ไม่ได้ออกทะเล พวกที่ไม่มีธุระ หรือเจ้าของสวนยางพาราที่ทำ "ยางหวะ" โดยเรื่องที่พูดคุยกันมักจะเป็นเรื่องทั่วๆ ไปคล้ายกัน เพียงแต่ว่าแต่ละกลุ่มจะมีจุดเน้นแตกต่างกันออกไป เช่น หากเป็นกลุ่มร้านน้ำชาหน้ามัสยิดการพูดคุยจะมีประเด็นศาสนาแทรกเข้ามา นอกนั้นเป็นเรื่องการเมือง ปัญหาในการประกอบอาชีพ ฯลฯ ขณะที่ร้านน้ำชาฝั่งตรงข้ามตลาดจะพูดคุยกันเรื่องการเมืองมากเป็นพิเศษ เนื่องจากประกอบด้วยกลุ่มผู้นำทางการเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งภายในร้านน้ำชามีการแบ่งขั้ว/ฝักฝ่ายทางการเมืองอยู่ระดับหนึ่ง สังเกตได้จากการนั่งกันคนละโต๊ะ แต่ขั้ว/ฝักฝ่ายทางการเมืองเหล่านี้ไม่ได้ขัดแย้งกันรุนแรง ขณะเดียวกันขั้ว/ฝักฝ่ายการเมืองที่ขัดแย้งกันมากก็จะเลี่ยงไม่มานั่งดื่ม/คุยที่ร้านนี้ สังเกตได้จากการที่คู่แข่งการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นคนสำคัญ ซึ่งนั่งประจำร้านน้ำชาแห่งนี้และมีสมัครพรรคพวกนั่งที่ร้านนี้ด้วยมาก ไม่เคยมานั่งดื่มน้ำชาที่ร้านน้ำชาฝั่งตรงข้ามตลาดกำพวนนี้เลย

ทั้งนี้ ร้านน้ำชาหรือ "สภากาแฟ" บริเวณตลาดกำพวนไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของชาวสุขสำราญเท่านั้น ที่สำคัญยังเป็นเสมือนแหล่ง "ปลอ่ยข่าว" เพื่อหยั่งเสียง เป็นเวทีประเมินสถานการณ์หรือตรวจสอบกระแสสังคม โดยเฉพาะหากเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างหรือในกลุ่มต่างๆ จะพบการ "ปลอ่ยข่าว" เพื่อหยั่งเสียงหรือประเมินสถานการณ์/กระแสสังคมอยู่เสมอ นอกจากนี้ ร้านน้ำชายังมีฐานะเป็นสถานที่ระบายความอัดอั้นตันใจในการประกอบอาชีพของชาวสุขสำราญกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งซึ่งประสบปัญหาในการประกอบอาชีพรุนแรงกว่ากลุ่มอาชีพอื่นๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากบริเวณตลาดกำพวนแล้ว ในแต่ละหมู่บ้านยังมีร้านน้ำชาให้คนในหมู่บ้านได้นั่งดื่มและพูดคุยกัน ไม่จำเป็นต้องออกมาหาน้ำชากาแฟดื่มไกลถึงตลาดกำพวนแต่อย่างใด ฉะนั้น กลุ่มคนโดยเฉพาะที่มาจาก ต.นาคา รวมทั้งพวกที่มาจาก "ป่าเขต" หรือหมู่ที่ 5 ของ ต.คุระบุรี อ.คุระบุรี จ.พังงา ที่มานั่งดื่ม/คุยที่ร้านน้ำชาบริเวณตลาดกำพวนโดยเฉพาะร้านฝั่งตรงข้ามตลาด จึงนับว่าพวกที่ "หรอย" หรือ "แค้นได้" (ใช้ได้, ผู้เขียน) กล่าวอีกนัยหนึ่ง กลุ่มคนที่มานั่งดื่ม/คุยที่ร้านน้ำชาตลาดกำพวนส่วนใหญ่คือกลุ่มที่ต้องการจะมีบทบาททางสังคม หรือพยายามที่จะหาสมัครพรรคพวก สังเกตได้จากการที่

ชาวสุขสำราญรายที่เป็นลูกจ้างออกเรือจะมานั่งดื่มน้ำชากาแฟที่ตลาดกำพวนกันน้อย ส่วนใหญ่จะซื้อดื่มที่ร้านน้ำชาในหมู่บ้าน หรือบางรายก็อาจจะฝากให้ภรรยาซื้อ แต่จะไม่มานั่งดื่ม/คุยที่ร้าน เฉพาะกลุ่มที่ต้องการออกวงสังคมจึงจะมานั่งดื่มน้ำชากาแฟที่ร้านน้ำชาตลาดกำพวน นอกจากนี้ ชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ไม่นิยมมานั่งดื่มกาแฟหรือพูดคุยที่ร้านน้ำชาตลาดกำพวน แต่มักจะมาซื้อหาไปดื่มมากกว่า ดังกรณีกลุ่มชาวไทยพุทธที่กลุ่มบ้านท่าแพเป็นต้น โดยเฉพาะที่หมู่บ้านฝ่ายท่าและหมู่บ้านไร่ใน ต.นาคา ซึ่งประกอบด้วยชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ นั้นไม่มีร้านกาแฟในหมู่บ้าน จึงเป็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมอีกประการระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในกิ่ง อ.สุขสำราญ

นอกจากนี้ ยังมีข้อควรพิจารณาอีกประการก็คือว่า ถึงแม้ตลาดกำพวนโดยเฉพาะร้านน้ำชาจะเป็นที่พบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างชาวสุขสำราญส่วนใหญ่ แต่ก็มีเฉพาะในส่วนของชาวบ้านเท่านั้น ไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการรายใดที่จะมานั่งดื่มกาแฟปะปนหรือเข้าร่วมแลกเปลี่ยนพูดคุยกับชาวบ้าน โดยข้าราชการฝ่ายปกครองและส่วนราชการอื่นๆ จะนั่งดื่มกาแฟและรับประทานอาหารที่ร้านค้าบริเวณด้านหน้าที่ว่าการกิ่งอำเภอ เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีร้านอาหารและร้านเครื่องดื่มประจำอยู่บริเวณตรงข้ามป้อมยามริมถนนเพชรเกษม ทั้งนี้ หากข้าราชการเหล่านี้จะมาตลาดกำพวนบ้างก็จะมาเพื่อซื้อหาของสดไปปรุงอาหารในตอนเย็น แต่จะไม่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมกับชาวสุขสำราญ จะสัมพันธ์กับชาวสุขสำราญก็เฉพาะแต่ที่ต้องทำตามหน้าที่ หรือ “ในเวลาราชการ” เท่านั้น ฉะนั้น ข้าราชการกับชาวสุขสำราญจึงมีทั้งที่พักอาศัย สถานที่ประกอบอาชีพ และโดยเฉพาะแหล่งพบปะสังสรรค์และกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมแยกจากกันอย่างสิ้นเชิง ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญอย่างมาก ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นก็คือว่า บริเวณศูนย์ราชการของกิ่ง อ.สุขสำราญ นอกจากจะตั้งแยกออกมาจากศูนย์กลางของชุมชนและไม่ค่อยมีชาวสุขสำราญพักอาศัยอยู่แล้ว บริเวณนี้ยังเต็มไปด้วยร้านอาหารที่ขายอาหารที่มีส่วนผสมของเนื้อหมูรวมทั้งร้านจำหน่ายสุราซึ่งเป็นสิ่งต้องห้ามของศาสนาอิสลาม ที่สำคัญร้านอาหารเหล่านี้นิยมปิดป้ายโฆษณาอาหารของตนอย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นร้านขาย “คอหมูย่าง” หรือว่าร้านขาย “ข้าวเลือดหมู” ไม่นับรวมร้านอาหารตามสั่งที่สามารถสั่งอาหารที่มีเนื้อหมูเป็นส่วนผสมได้ ขณะที่หากเป็นบริเวณตลาดกำพวนจะไม่มีร้านอาหารในลักษณะเช่นนี้รวมทั้งร้านจำหน่ายสุราปรากฏให้เห็นแม้แต่ร้านเดียว โดยเหตุที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะร้านอาหารเหล่านี้มีกลุ่มลูกค้าหลักเป็นข้าราชการซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธต่างถิ่น กับอีกประการก็คือเป็นการเคารพหรือให้เกียรติกับกฎระเบียบ/ข้อห้ามของชุมชนมุสลิม จึงเป็นเครื่องบ่งชี้วิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรมระหว่างข้าราชการกับชาวสุขสำราญที่ต่างกันอีกโสดหนึ่ง

อย่างไรก็ดี นอกจากร้านน้ำชาแล้วในการดำเนินชีวิตประจำวันชาวสุขสำราญยังมีกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่ในลักษณะอื่นๆ อีก เป็นต้นว่าในหมู่ของชาวประมงชายฝั่ง หลังกลับจากออกทะเลก็มานั่งคุยกันที่ “หัวแพ” หรือ “หน้าท่า” ว่าสามารถจับหาสัตว์น้ำได้มากเพียงใด หรือสัตว์น้ำมีชุกชุมบริเวณไหน วงคุยหนึ่งๆ

จะมีชาวประมงประมาณ 10-20 คน แต่หากเป็นชาวสวนจะมีโอกาสพบเจอกันน้อย เพราะต่างคนต่างเข้าสวนของตน ขณะที่พวกที่เป็นชาวนาจะมีโอกาสพบปะกันมากกว่า เนื่องจากมีกิจกรรมที่ต้อง "ออกปาก" หรือ "ขอแรง" กันหลายช่วง นับตั้งแต่ช่วงหว่านกล้า ช่วงดำนา จนกระทั่งถึงช่วงเก็บเกี่ยว ชาวนาสุขสำราญส่วนใหญ่ยังอาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในรูปการขอแรง มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่ต้องว่าจ้าง หรือถ้าต้องจ้างก็เป็นสัดส่วน/จำนวนน้อย ส่วนบางหมู่บ้านเช่นหมู่บ้านท่ากลางจะมีร้านน้ำชาเปิดขายจนถึงดึก ก็จะมีคนในหมู่บ้านไปนั่งพูดคุยหรือชมละครโทรทัศน์หรือวิดีโออยู่บ้าง แต่ก็ไม่มาก และหมู่บ้านอื่นๆ ส่วนใหญ่จะไม่มีร้านกาแฟที่เปิดถึงดึก อย่างไรก็ตาม ในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา มีร้านคาราโอเกะเปิดขึ้นริมถนนเพชรเกษมจำนวน 2-3 ร้าน ชาวนาสุขสำราญส่วนที่ชอบเที่ยวเตร่หรือร้องรำทำเพลงจึงมีสถานที่พบปะสังสรรค์เพิ่มขึ้นอีกแห่ง แต่ที่ผ่านมามีเพียงส่วนน้อยที่นิยมไปร้านคาราโอเกะ และที่ไปส่วนใหญ่ก็เป็นเด็กวัยรุ่นมากกว่าจะเป็นผู้ใหญ่ที่มีบทบาททางสังคม นอกจากนี้ ร้านคาราโอเกะยังถูกกลุ่มผู้นำศาสนาวิพากษ์วิจารณ์ว่าสร้างความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมให้กับเยาวชนและท้องถิ่นสุขสำราญอีกด้วย สถาบันเชิงเช่นนี้จึงไม่มีนัยต่อการรวมกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่ในท้องถิ่นสุขสำราญแต่อย่างใด

ขณะที่ในส่วนของกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาได้กล่าวมาบ้างแล้วก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในส่วนของงานที่ผู้ชายมุสลิมทุกคนต้องมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิดทุกวันศุกร์ และต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 40 คน ทั้งนี้ การละหมาดวันศุกร์มีลักษณะพิเศษในแง่ที่ว่านอกจากจะมีการประกอบวัตรปฏิบัติทางศาสนาด้วยกัน มุสลิมจะได้มีโอกาสในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ นอกเหนือจากประเด็นทางศาสนาด้วย เนื่องจาก "เป้าหมายของการละหมาดวันศุกร์คือให้คนได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน คนมักจะหยิบปัญหาเศรษฐกิจอาชีพมาคุยกัน" (ก้อหนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) โดยจะพูดคุยกันก่อนทำละหมาดประมาณ 30 นาที รวมทั้งหลังละหมาดแล้วหากมีเรื่องสำคัญที่ต้องพูดคุยกันต่อก็สามารถเรียกประชุมเพื่อพูดคุยกันต่อได้ ทั้งนี้ การละหมาดร่วมกันที่มัสยิดในปลายวันศุกร์ถือเป็นการพบปะพูดคุยที่สำคัญของชาวนาสุขสำราญ เพราะผู้ชายมุสลิมสุขสำราญกว่าร้อยละ 70 ต่างเดินทางไปร่วมละหมาดกันที่มัสยิดในปลายวันศุกร์ เนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติทางศาสนาที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

นอกจากนี้ วัตรปฏิบัติหรือพิธีกรรมทางศาสนาอิสลามอื่นๆ ก็เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่ของชาวนาสุขสำราญอยู่เสมอๆ เช่น การทำนุหรือในโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นที่เกี่ยวเนื่องกับวงชีวิตหรือการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะเมื่อถึงคราวที่มุสลิมรายใดล้มป่วยบรรดาญาติมิตรก็จะเดินทางไปเยี่ยมพร้อมทั้งอ่านยาซีนให้หายจากอาการเจ็บป่วย หรือให้จากไปอย่างสงบ ไม่ทุกขุทรมาน หากเป็นกรณีที่ไม่สามารถรักษาเยียวยาได้แล้ว เช่นเดียวกับในพิธีฝังศพที่บรรดาญาติมิตรที่เป็นผู้ชายจะพากันนั่งล้อมรอบหลุมฝังศพอ่านยาซีนและขออูฮาให้มะยาดไปสู่สุคติ โดยเฉพาะในเดือนรอมฎอนนั้นมุสลิมจะได้พบปะและรับประทานอาหารร่วมกันในพิธีการแก้บวชในแต่ละวัน รวมทั้งยังมีการอ่านคัมภีร์อัลกุระอ่านร่วมกันที่มัสยิดตั้งที่กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ พิธีกรรมในแง่นี้ ศาสนาอิสลาม "จึงมีโอกาสนำคนมาเจอพูดคุยกันมาก

สามารถพัฒนาเป็นประชาคมได้" (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) เนื่องจากศาสนาอิสลามไม่ได้เป็นเพียงคำสั่งสอนหรือเป็นพิธีกรรมที่ประกอบเป็นคราวๆ หากแต่เป็นวิถีชีวิต หรือเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวมุสลิมสุโขทัย

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า ศาสนาอิสลามไม่เพียงแต่จะกำหนดวัตรปฏิบัติและพิธีกรรมทางศาสนาที่เอื้อให้มุสลิมได้รวมกลุ่มประกอบกิจกรรมร่วมกันดังข้างต้น ที่สำคัญแม้แต่คำสอนของศาสดารวมทั้งพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้าก็ยิ่งระบุอย่างชัดเจนว่ามุสลิมจำเป็นต้องรวมกลุ่มกัน เพราะพระผู้เป็นเจ้าจะช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่รวมกลุ่มกันเท่านั้น ดังคำสอนของศาสดาที่ว่า "พวกสูทั้งหลายจงรวมกลุ่มกัน เพราะแท้จริงการช่วยเหลือของพระเจ้านั้นลงสู่กลุ่มคนที่รวมกลุ่มกัน" เช่นเดียวกับพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานที่ว่า "ความช่วยเหลือของพระเจ้านั้นย่อมช่วยเหลือผู้รวมกลุ่มกัน" (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละหมาดร่วมกันตอนปลายวันศุกร์ที่มัสยิดที่ภาษาอิสลามเรียกว่า "ละหมาดญุมอะฮ์" นั้น หากแปลเป็นภาษาไทยหมายถึง "ประชาคม" เป็นสำคัญ (ฮาซากฮาญจิตร, สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2544)

เช่นเดียวกับในส่วนของวัตรปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งคำสอนศาสดาและพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้า โครงสร้างการบริหารของศาสนาอิสลามกำหนดให้ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ประกอบกิจกรรมทางสังคมด้วยอย่างสำคัญ โดยในระดับประเทศผู้ที่มีอำนาจบริหารสูงสุดของศาสนาอิสลามคือจุฬาราชมนตรีเทียบเท่ากับสมเด็จพระสังฆราชของพุทธศาสนา ผู้ที่มีอำนาจรองลงมาคือประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จากนั้นอำนาจการบริหารจะกระจายลงไปที่ตำบล ซึ่งเป็นหน่วยการบริหารระดับล่างสุดของศาสนาอิสลาม โดยใน 1 ตำบลกำหนดให้มีมัสยิด 1 แห่งเป็นอย่างน้อย มัสยิดแต่ละแห่งจะมีอิหม่ามเป็นประธาน²¹ อิหม่ามจะมาจากกรรมการมัสยิดจำนวน 15 คนซึ่งได้รับการเลือกจากสมาชิกของมัสยิด จากนั้นกรรมการมัสยิดทั้ง 15 คนนี้จะเลือกอิหม่าม 1 คน ก่อนที่อิหม่ามจะเลือกบิหลั่นกับคอเต็บเป็นผู้ช่วยตนจากกรรมการมัสยิด 14 คนที่เหลือ โดยตำแหน่งอิหม่าม บิหลั่น และคอเต็บมีอายุตลอดชีวิต ส่วนกรรมการมัสยิดอีก 12 คนกำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ทุก 4 ปี

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ หน้าที่ของอิหม่าม บิหลั่น และคอเต็บ นอกจากจะสอนศาสนาทุกบ่ายหรือเช้าวันศุกร์หรือทุกวันแล้ว ในแต่ละวันก็จะเป็นผู้นำผู้ที่มาละหมาดเดินทางไปเยี่ยมเยียนสมาชิกตามบ้านหลังละประมาณ 30 นาที ส่วนใหญ่มักจะไปเยี่ยมสมาชิกรายที่ไม่มาละหมาดที่มัสยิดเพื่อสอบถามข่าวคราว/เหตุผลพร้อมกับชักจูงให้ไปละหมาดที่มัสยิดในคราวหน้า รวมทั้งสมาชิกรายที่เจ็บป่วยที่ตัวแทนจากมัสยิดเหล่านี้ก็จะร่วมกันอ่านยาซินเพื่อให้หายจากอาการเจ็บป่วยโดยเร็ว นอกจากนี้ "ใน 1 อาทิตย์ก็จะมี

²¹ โดยในโครงสร้างการบริหารศาสนาอิสลามระดับประเทศ อิหม่ามจากแต่ละมัสยิดเป็นผู้เลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จากนั้นกรรมการอิสลามประจำจังหวัดจะร่วมกันเลือกประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ก่อนที่ประธานฯ จากแต่ละจังหวัดจะร่วมกันเลือกจุฬาราชมนตรีเป็นผู้บริหารสูงสุด

การเยี่ยมหาชาด แล้วก็นั่งพูดคุยกันเรื่องศาสนา" (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) ทั้งนี้ นอกจากกลุ่มผู้นำศาสนาตามโครงสร้างการบริหารศาสนาดังกล่าวนี้แล้ว ศาสนาอิสลามยังประกอบด้วยกลุ่ม/องค์กรทางศาสนาที่สำคัญอีก 1 องค์กร คือ ดาวะ มีอาหมัดเป็นตำแหน่งสูงสุดของประเทศ รองลงมาเป็นผู้บริหารองค์กรระดับจังหวัด อำเภอ โดยมีตำบลเป็นองค์กรบริหารระดับล่างสุด ดาวะไม่ได้มีหน้าที่นำมุสลิมประกอบพิธีกรรมในมัสยิดเหมือนเช่นอิหม่าม บิหลัน หรือคอเต็บ แต่มีหน้าที่หลักในการชักชวนมุสลิมให้ทำความดีตามหลักศาสนาอิสลาม โดยนอกจากจะปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่นของตนแล้ว ดาวะยังมักจะเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาอิสลามและชักชวนให้มุสลิมทำความดีตามหลักศาสนาตามสถานที่ไกลๆ อีกด้วย จึงนับเป็นกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาอย่างเข้มข้น

ส่วนในกรณีของศาสนาพุทธสำหรับชาวไทยพุทธซึ่งมีจำนวนไม่มากในท้องถิ่นสุขสำราญพบว่าไม่ได้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในชุมชนไทยพุทธโดยทั่วไป ชาวไทยพุทธสุขสำราญส่วนใหญ่ไปร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดควนไทรงามเฉพาะแต่วันสำคัญทางศาสนา ขณะที่ข้าราชการซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับศาสนาหรือวัดน้อยมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่ใช่คนท้องถิ่น กับอีกส่วนคือมักจะเดินทางกลับบ้านในวันหยุด จึงอาจจะไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวัดที่บ้านของตน โอกาสที่จะประกอบกิจกรรมรวมหมู่กับชาวสุขสำราญที่เป็นไทยพุทธเนื่องในโอกาสพิธีกรรมทางศาสนาจึงมีน้อยมาก สำคัญแต่เพียงว่าข้าราชการเหล่านี้เป็นเพียง "ชนกลุ่มน้อย" ในท้องถิ่น ขณะที่ชาวไทยพุทธก็มีช่องทางที่จะประกอบกิจกรรมรวมหมู่กับชาวมุสลิมสุขสำราญในโอกาสอื่นๆ จึงส่งผลกระทบต่อกรรวมกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่ในท้องถิ่นสุขสำราญไม่มากนัก

เพราะเหตุนี้ ท้องถิ่นสุขสำราญจึงมีสภาพทางสังคมวัฒนธรรมและโดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่เป็นอย่างมาก และยังผลให้เกิดกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นมาด้วยในเวลาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสมัครพรรคพวก กลุ่มเครือญาติ กลุ่ม/ฝักฝ่ายผู้นำทางการ กลุ่มชาวประมงชายฝั่ง รวมทั้งกลุ่มผู้นำทางศาสนา โดยแต่ละกลุ่มต่างมีสถานะและบทบาทในท้องถิ่นสุขสำราญแตกต่างกันออกไป บางกลุ่มอาจจะเป็นเพียงวงสนทนาที่ไม่สามารถกำหนดความเป็นไปของท้องถิ่นได้มากนัก บางกลุ่มมีอำนาจหน้าที่ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ ขณะที่บางกลุ่มมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวสุขสำราญโดยตรง นอกจากนี้ กลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้ยังซ้อนทับกับกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนทั้งโดยหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนอีกด้วย จึงยังผลให้ท้องถิ่นสุขสำราญเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มและกิจกรรมรวมหมู่จำนวนมากและหลากหลายอีกพื้นที่หนึ่ง

2. กลุ่มและกิจกรรมที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยราชการ

กลุ่มที่หน่วยราชการจัดตั้งขึ้นพบว่ามีเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่กลุ่มสตรีอาสา กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพต่างๆ ฯลฯ โดยแต่ละกลุ่มจะมีกิจกรรมแตกต่างกันออกไป เช่น กลุ่มสตรีอาสาปัจจุบันมีหน้าที่บริหารจัดการกองทุนชุมชนในส่วนของกองทุนสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยากไร้ (SIF menu 5) ซึ่งจะมีทั้งประเภทให้เปล่าสำหรับผู้ป่วย คนพิการ คนชรา รวมทั้งเด็กกำพร้า กับประเภทให้กู้ยืมสำหรับการประกอบอาชีพและการศึกษาของบุตรหลาน ส่วนกลุ่มเยาวชนจะเน้นกิจกรรมอบรมสัมมนาเพื่อให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับเยาวชน รวมทั้งมีการมอบเงินสำหรับเป็นทุนในการประกอบอาชีพเล็กๆ น้อยๆ กลุ่มคนชราจะมีกิจกรรมร่วมกันในวันผู้สูงอายุ กลุ่มออมทรัพย์ดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์หรือระดมทุนและให้กู้ดอกเบี้ยต่ำสำหรับสมาชิก เช่นเดียวกับกลุ่มธนาคารหมู่บ้านที่ดำเนินกิจกรรมระดมเงินฝากของสมาชิก โดยในปัจจุบันบางกลุ่มได้ดำเนินกิจกรรมบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยากไร้อีกส่วนด้วย ส่วนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเน้นกิจกรรมอาชีพเสริม เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำไม้กวาดดอกหญ้า ทำขนม ฯลฯ ขณะที่กลุ่มอาชีพต่างๆ ก็จะประกอบอาชีพตามชื่อกลุ่ม เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาจะทำกิจกรรมเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มเลี้ยงแพะก็จะเลี้ยงแพะเป็นอาชีพเสริม กลุ่มสตรีทำน้ำปลามีกิจกรรมทำน้ำปลาร่วมกัน เช่นเดียวกับกลุ่มเย็บผ้าอุตสาหกรรมก็จะเย็บผ้าส่งโรงงานเป็นอาชีพเสริม เหล่านี้เป็นต้น

กลุ่มต่างๆ ข้างต้นได้รับการส่งเสริมสนับสนุนหรือจัดตั้งโดยหน่วยราชการต่างๆ ทั้งตามนโยบายของหน่วยราชการนั้นๆ และตามเงินหรือกองทุนชนิดต่างๆ ที่รัฐบาลมีนโยบายผ่านลงมาทางหน่วยงานเหล่านี้ โดยหน่วยงานที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมส่งเสริมและจัดตั้งกลุ่มภายในชุมชนมากที่สุดคือกรมพัฒนาชุมชน โดยผ่านทางพัฒนากรซึ่งมีหน้าที่หลักในการพัฒนาองค์กร อาสาสมัคร และผู้นำท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน/ตำบล ร่วมดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนกับองค์กรอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งให้การศึกษาและพัฒนาการกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ฯลฯ โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือเด็ก สตรี และเยาวชน ดังกรณีพัฒนากรประจำกิ่ง อ.สุขสำราญ รายหนึ่งที่ว่า "พี่ทำหน้าที่พัฒนาชุมชนทุกด้าน มีเด็ก สตรี และเยาวชน เป้าหมายคือ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจชุมชนดี สิ่งแวดล้อมยั่งยืน จะเล่นทุกอย่างถ้าส่วนบนเขาขอความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือมา อย่างตอนนี่ก็เป็นสำนักงานเลขาให้กองทุนหมู่บ้าน" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) โดยวิธีการทำงานของพัฒนากรนั้น "ส่วนใหญ่เราจะทำกระบวนการกลุ่มในหมู่บ้าน ใช้วิธีการเรียกประชุมผ่านทางกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่ถ้ามีกลุ่มแล้วเช่นกลุ่มสตรีก็สามารถประสานประสานกลุ่มได้ ต้องเริ่มจากผู้นำชุมชน ผู้นำทางการ เวลาจะทำแผนเราจะเรียกประชุม สามารถระบุได้ว่าปัญหาเป็นอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง แก้ไขเองได้หรือไม่ ต้องการหน่วยงานใดมาช่วย" (เพ็ง อ่าง)

ทั้งนี้ กลุ่มที่พัฒนากรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งขึ้นมีจำนวนหลายกลุ่ม ที่สำคัญได้แก่กลุ่มสตรีอาสา เนื่องจาก "เขามองว่าสตรีไม่ค่อยมีบทบาทในอดีต แต่ปัจจุบันถือว่าเท่าเทียมกัน คิดว่าทำอย่างไรให้เขาพัฒนาเท่าเทียมชาย" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) โดยกลุ่มสตรีอาสารัก อ.สุขสำราญ

กลุ่มแรกนั้น “ตั้งเมื่อปี 2525 เป็นนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่จะให้บทบาทสตรี เขามาหากำหนดหมัดที่ตรง มีกฎว่าคนในกลุ่มสตรีต้องอายุมากกว่า 18 ปี แล้วจะมีความรู้มากกว่าเพื่อน จบ ม.3 จะไปกับพัฒนากรเพื่อหาสมาชิกจัดตั้งกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน เขาให้ทำขนมชั้น ถั่วแปบ น้ำนมถั่วเหลือง แล้ว 6 เดือนประชุมครั้ง ทุกหมู่บ้านมีคณะกรรมการสตรีทุกหมู่บ้าน แล้วมีคณะกรรมการสตรีประจำตำบลและอำเภอ มีหน้าที่ประชุมร่วมกับทางการ” (ล่อมาขวัญ หนูนอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับกลุ่มออมทรัพย์รวมทั้งกลุ่มแม่บ้านอาชีพต่างๆ ที่พัฒนากรจะเป็นผู้สนับสนุนผลักดันให้เกิดการจัดตั้งขึ้น และส่วนใหญ่มักจะทำค่ายแกนนำหรือสมาชิกกลุ่มสตรีเป็นผู้ประสานหรือเป็นกำลังหลักในการดำเนินกิจกรรม ดังที่ว่า “ตอนปี 2526 จะเป็นผู้นำ ประสานจัดตั้งกลุ่มเด็กเล็ก กลุ่มออมทรัพย์ ตอนแรกทำเฉพาะหมู่บ้าน 3 กลุ่มออมทรัพย์อาสาสมัครกลุ่มสตรีมาช่วย ตอนนี้อยู่ครบ กลุ่มอาชีพก็ยังมีอยู่ มีกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร กลุ่มกะปิ ก็มีอยู่เป็นครั้งคราว กลุ่มอื่นๆ ก็มีเป็นครั้งคราว ตอนนี้องค์กรสตรีมีกิจกรรมอาชีพออมทรัพย์” (เพ็งอ้อ)

ขณะที่กลุ่มเยาวชนพัฒนากรจะแยกไปดำเนินการต่างหากเพราะเป็นกลุ่มเป้าหมายคนละกลุ่ม โดยพัฒนากรมีหน้าที่ค้นหาเยาวชนให้มาเข้ากลุ่ม ดังรายหนึ่งที่ว่า “ตอนนั้นเรียนจบ ม.6 พัฒนากรอำเภอมาหาที่บ้านขอให้เข้ากลุ่มเยาวชนเพราะว่าเราไม่มีเด็ก มีหนังสือแต่งตั้งให้เป็นรองประธานกลุ่มเยาวชนกิ่งอำเภอสุขสำราญ” (สุตริภักดิ์ สุมาลี, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2544) หลังจากนั้นก็นำเยาวชนเหล่านี้ไปเข้าค่ายเยาวชนเพื่ออบรมให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องกลุ่มเยาวชน ยาเสพติด เศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งวิธีการขอสนับสนุนโครงการจากศูนย์เยาวชนกิ่งอำเภอ หรือบางครั้งก็พาไปร่วมประชุมอบรมสัมมนา ทว่าเยาวชนส่วนใหญ่ “ไม่ค่อยได้ไปอบรมกัน เพราะว่าไม่ค่อยว่าง” (เพ็งอ้อ) อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการให้เขียนโครงการเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์เยาวชนกิ่งอำเภอดูเหมือนจะได้รับความสนใจจากเยาวชนสุขสำราญอยู่พอสมควร เพราะหลายรายได้เขียนโครงการเสนอไปและได้รับเงินอุดหนุนในการดำเนินกิจกรรมมาแล้ว ดังที่ “ทางนาคาได้ทุนเลี้ยงหอยแมลงภู่มากแล้ว แต่ผมเคยขอเรื่องเลี้ยงไก่พื้นบ้านไป แต่เขาวางบฯ ยังอยู่ที่จังหวัด แล้วเรื่องก็เงียบไปปีกว่าแล้ว” (เพ็งอ้อ) ปัจจุบันกลุ่มเยาวชนกิ่ง อ.สุขสำราญ มีรายชื่อสมาชิกประมาณ 70 คน แต่ไม่ได้ประกอบกิจกรรมร่วมกันมากนัก มีแต่เพียงการเข้าค่ายเยาวชนหรือการอบรมสัมมนาเท่านั้นที่เยาวชนบางรายเข้าร่วมดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้

นอกจากนี้ เมื่อคราวที่รัฐบาลมีนโยบายจัดตั้งกองทุนต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือผู้ยากจนในชนบทพัฒนากรก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการประชุมชี้แจงและประสานให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นเพื่อรองรับการดำเนินกิจกรรมตามกองทุนดังกล่าวหากว่าหมู่บ้าน/ตำบลนั้นไม่มีกลุ่มดำเนินกิจกรรมอยู่ หรืออาจจะปรับขยายกลุ่มที่มีอยู่โดยเฉพาะกลุ่มสตรีอาสาให้สามารถรองรับการดำเนินกิจกรรมของกองทุนนั้นๆ ได้ เป็นต้นว่าเมื่อคราวที่รัฐบาลจัดทำโครงการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน (กขคจ.) โดยจัดสรรเงินช่วยเหลือคนยากจนให้หมู่บ้านละ 280,000 บาท พัฒนากรก็มีหน้าที่จัดตั้งกลุ่มครอบครัวยากจนเพื่อดำเนินโครงการดังกล่าว ขณะที่เมื่อคราวที่สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund, SIF) จัดโครงการกองทุนใน

ลักษณะต่างๆ ก็อาศัยกลุ่มสตรีอาสาเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรม โดย “SIF เขามอบให้พัฒนาชุมชนจังหวัดเป็นพี่เลี้ยง เขาจึงขอแต่งตั้งจ๊ะจากผู้ว่าฯ ทำทั้งเมนู 4 และ 5 เมนู 4 เลี้ยงแพะที่หมู่ 3 นาคา หมู่ 2 ทำกะปิ เย็บผ้า แต่เมนู 4 ต้องตั้งกลุ่มก่อน อย่างที่หมู่ 3 บางกล้วยนอก บังเส็มก็ขอเมนู 4 ประมงแต่ไม่ผ่าน เพราะกลุ่มไม่ชัด มีคณะกรรมการไม่ถึง 7 คนตามเกณฑ์ ที่จะสนใจเลี้ยงแพะก็เพราะที่หมู่ 3 ประธานสตรีมีที่ว่างเลี้ยงแพะได้ มีคนเข้าร่วม 30 กว่าคน ส่วนเมนู 5 เครือข่ายสตรีเป็นผู้สำรวจคนสมควรได้รับทุนให้เยี่ยมชายฉึก 101 คน ให้เปล่า 308 คน ให้ทุนเด็กนักเรียนยากจน ตอนนี้นั่นส่วนที่ยืมก็ยังมีเงินหมุนเวียนกันอยู่” (ล่อมาขวัญ หนูนอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับกรณีกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทที่ประธานกลุ่มกลุ่มสตรีคนเดียวกันนี้ทั้งได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการแผนชุมชนจังหวัดระนอง รวมทั้งเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรม “กองทุน” ล่าสุดนี้ เป็นอาทิ

นอกจากพัฒนาการจากกรมพัฒนาชุมชนแล้วก็ยังมีหน่วยราชการอื่นๆ อีกที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมสนับสนุน/จัดตั้งกลุ่มในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ โดยส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่/ความรับผิดชอบเกี่ยวข้องกับประกอบอาชีพของชาวสุขสำราญ โดยเฉพาะการทำประมงและอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น ที่ผ่านมาสักงานประมงได้จัดตั้ง “กลุ่มประมงหาดทรายขาว” มีสมาชิกจำนวน 40 คน พร้อมกับมอบเงินให้จำนวน 400,000 บาทสำหรับการดำเนินกิจกรรมเลี้ยงหอยในกระชังเป็นอาชีพเสริม ขณะที่สำนักงานเกษตรนอกจากจะนิยมจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพร้อมกับมอบเงินให้ประกอบอาชีพต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดเย็บเสื้อผ้า การทำไม้กวาดดอกหญ้า หรือการทำขนมอบ ขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มปรับปรุงคุณภาพสวนยางพร้อมกับมอบเงินให้จำนวนหนึ่งเพื่อขายปุ๋ยราคาถูกให้กับสมาชิก นอกจากนี้ ในท้องถิ่นสุขสำราญยังหน่วยราชการเช่นสำนักงานสาธารณสุขทำหน้าที่หลักในการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พร้อมกับมอบเงินและเวชภัณฑ์ให้กับกลุ่มฯ ในการดูแลรักษาสุขภาพของสมาชิกในหมู่บ้าน เหล่านี้เป็นต้น

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าก่อนหน้านี้นั้นหน่วยงานฝ่ายปกครองไม่ผู้จะนิยมดำเนินกิจกรรมจัดตั้งกลุ่มหรือสนับสนุนกระบวนการกลุ่มภายในชุมชน/หมู่บ้านนัก ส่วนใหญ่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน/หมู่บ้านผ่านทางกำนันผู้ใหญ่บ้านในที่ประชุมประจำเดือนที่อำเภอมากกว่า กระนั้นในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาที่กระแส “ชุมชนเข้มแข็ง” และ “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” เป็นที่กล่าวขานกันอย่างมากในสังคมไทย กระทรวงมหาดไทยซึ่งไม่ได้สนใจหรือให้ความสำคัญกับแนวคิดลักษณะนี้มาก่อนก็พยายามปรับตัวขนานใหญ่ด้วยการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับกระแสสังคมที่วุ่นวาย โดยเฉพาะการจัดตั้ง “ประชาคม” ขึ้นในระดับต่างๆ นับตั้งแต่ประชาคมหมู่บ้าน ประชาคมตำบล ประชาคมอำเภอ ไปจนกระทั่งถึงประชาคมจังหวัด ซึ่งนโยบายดังกล่าวนี้ได้รับการสนองตอบเป็นอย่างดีที่กิ่ง อ.สุขสำราญ โดยเฉพาะในสมัยของหัวหน้ากิ่งอำเภอคนปัจจุบันที่มีนโยบายจัดตั้งประชาคมหมู่บ้านขึ้นในทุกหมู่บ้านของกิ่งอำเภอ โดย “ประชาคมหมู่บ้านเป็นนโยบายของกระทรวงที่ว่าการทำงานต้องเป็นพหุภาคี ต้องเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ร่วมแสดง

เห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ มีทุกแห่ง แต่ว่ารูปแบบจะแตกต่างกัน เมื่อก่อนประชาคมเกิดขึ้นโดยไม่ได้
 นัดหมาย แต่ว่าของเรากำหนดให้มีการประชุมประชาคม ให้มีความหลากหลาย ต้องการให้ผู้แทนทุกครัว
 เรือนได้ร่วมประชุมและรับทราบข้อมูลราชการ แล้วเสนอความคิดเห็นต่อส่วนราชการที่เข้าร่วมประชุม เรา
 มอบหมายให้ คปต. (คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทในระดับตำบล, ผู้เขียน) เป็นพี่เลี้ยง
 เข้าร่วมประชุมกับประชาคมหมู่บ้านทุกเดือน ของเราพิเศษที่มอบหมายให้หัวหน้าส่วนราชการรับผิดชอบ
 กันคนละ 1 หมู่บ้าน โดยมีปลัดอำเภอเป็นหัวหน้าทีม แล้วมีเกษตรตำบล สาธารณสุขตำบล พัฒนาการตำบล
 นักวิชาการศึกษา เจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยในช่วงวันที่ 5-12 ของเดือนจะลงประชุมเป็นรายหมู่บ้าน หรือกิจ
 กรรมอื่นๆ ของทางราชการก็จะมีการประชุมร่วมกันด้วย เพื่อให้คณะกรรมการร่วมแสดงความเห็น ตัดสินใจ
 และรับผิดชอบร่วมกันในลักษณะพหุภาคี” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544)

สาเหตุที่หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญคนปัจจุบันให้ความสำคัญกับการจัดตั้งและการประชุมประชา
 คมหมู่บ้านเป็นพิเศษ นอกจากจะเป็นการทำตามคำสั่งของหน่วยงานต้นสังกัดเช่นกระทรวงมหาดไทยแล้ว
 โดยส่วนตัวยังคิดว่าเป็นการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่กำหนดให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร
 ของทางราชการอย่างเท่าเทียม และที่สำคัญคือต้องการให้เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติหน้าที่
 ของข้าราชการบางนายด้วย เนื่องจาก “ที่ผ่านมามีการทำงานต่างจากในอดีตมาก คือการทำงานไม่ได้เกิด
 จากการประชุมในหมู่บ้าน อย่างเมื่อก่อนเขาก็มีการตีเกราะ แจ้งข้อราชการ การขอความร่วมมือ คือมีมา
 นานแล้ว แต่ไม่ได้เรียกว่าประชาคม ส่วนแผน ผอ. (แบบการแสดงและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและ
 ความต้องการในหมู่บ้านและตำบล, ผู้เขียน) นั้นเป็นของส่วนบนที่เมื่อก่อน top down แต่ไม่ใช่ประชาคม
 คือจริงๆ แล้วราชการก็ต้องฟังชาวบ้านเป็นหลัก คือเมื่อก่อนมีการนั่งเทียนเขียน ไม่ได้ประชุม แต่ว่ารูปแบบ
 ใหม่นี้จะกำหนดให้ลงไป ก่อนหน้านั้นผมเรียกว่าเป็นการประชุมราษฎรประจำเดือน แล้วไม่แน่ใจว่าเขาทำใน
 รูปนี้หรือเปล่า แล้วผมทำตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดว่าราชการรู้อะไรประชาชนก็ต้องรู้จุดนั้น คือการทำงาน
 จะสำเร็จประชาชนต้องรู้ข้อมูล และเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อจะได้ร่วมมือร่วมใจกับราชการ” (ธนพล อันติมา
 นนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544)

ที่ผ่านมามีหัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญได้จัดตั้งประชาคมหมู่บ้านขึ้นในทุกหมู่บ้าน โดยกำหนดให้มี
 การแต่งตั้งคณะกรรมการประชาคมหมู่บ้าน และให้คณะกรรมการดังกล่าวเลือกประธานประชาคมหมู่บ้าน
 จากในกลุ่มขึ้นมา หลังจากนั้นประธานประชาคมหมู่บ้านจะร่วมกันเลือก 1 ในพวกตนเป็นประธานประชา
 คมตำบล ฉะนั้น ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ จึงมีประธานประชาคมตำบล 2 คน คือ ประธานประชาคมตำบล
 กำพวน และประธานประชาคมตำบลนาคา โดยคณะกรรมการประชาคมหมู่บ้านมีหน้าที่จัดทำแบบแสดง
 สภาพปัญหาและความต้องการของหมู่บ้าน (ผอ.1) และแบบการจัดลำดับปัญหาและความต้องการของหมู่บ้าน (ผอ.2)
 ด้วยการจัดประชุมในหมู่บ้าน ให้สมาชิกมาร่วมกันเสนอปัญหาและความต้องการก่อนจะ
 กำหนดเป็นแผนหรือโครงการพัฒนาของหมู่บ้านร่วมกัน โดยอาศัยเกณฑ์/ตัวชี้วัดที่กระทรวงมหาดไทย
 กำหนดให้เป็นเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา แผน และโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และเมื่อจัด

ทำ ผอ.1 และ ผอ.2 เสร็จสิ้นแล้ว ตัวแทนประชาคมหมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลจะประชุมเพื่อจัดทำแบบ การจัดลำดับปัญหาและความต้องการของตำบล (ผอ.3) และแบบลำดับความสำคัญของปัญหาในตำบล (ผอ.4) ร่วมกัน ซึ่งอาศัยเกณฑ์/ตัวชี้วัดที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดให้เช่นเดียวกับที่ใช้ในการจัดทำ ผอ.1 และ ผอ.2 ก่อนหน้า จนกระทั่งได้แผนพัฒนาตำบลในที่สุด

ทั้งนี้ หลังจากจัดประชุมตัวแทนประชาคมหมู่บ้านต่างๆ เพื่อจัดทำแผนพัฒนาตำบลจนเสร็จสิ้นดัง กล่าวแล้ว จากนั้นตัวแทนประชาคมตำบลจะส่งแผนพัฒนาตำบลที่ว่านี้ให้หัวหน้ากิ่งอำเภอเป็นผู้พิจารณา ว่าถูกต้องตามหลักเกณฑ์หรือมีความเหมาะสมหรือไม่ ก่อนจะส่งให้องค์การบริหารส่วนตำบลนำไป พิจารณาดำเนินการร่วมกับแผนพัฒนาตำบลของตน โดยมีข้อผูกมัดว่า “อบต. ต้องทำงานตามโครงการที่ จัดลำดับความสำคัญไว้ ถ้าไม่ทำตามนายอำเภอก็จะไม่อนุมัติโครงการ แต่ อบต. ก็เสนอไปที่จังหวัดได้ แต่ ถ้าจังหวัดเห็นว่าอำเภอไม่อนุมัติก็อาจจะไม่อนุญาต ตอนนี้มีแผน อบต. บางอย่างที่ถูกอำเภอตีกลับเพราะ ไม่มีลายเซ็นตั้งประธานประชาคม เมื่อก่อน อบต. จะพิจารณาโครงการกันเองภายใน ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วม ในการเสนอปัญหาหรือว่าโครงการ แต่ว่าประชาคมหมู่บ้านเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเสนอปัญหาเข้า อบต. ได้” (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544)

ฉะนั้น ในแง่หนึ่งประชาคมหมู่บ้านในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ จึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในการ วางแผนและดำเนินกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นของบรรดาผู้นำทางการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่นองค์ การบริหารส่วนตำบลด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่าที่ผ่านมา “เกิดความแตกแยกในกลุ่มผู้นำจากการเลือกตั้งที่หา เสียงใจมิตกัน และมักโปรโมตตัวเองในการช่วยเหลือชาวบ้าน สัญญากับชาวบ้านว่าจะทำนั้นนี้ให้ แข่งกัน ในการทำความดี แต่ว่ามีผลเสีย เพราะพอมีอำนาจก็สามารถจัดโครงการให้กับชาวบ้านที่เป็นฐานเสียงของ ตัวเองในการเลือกตั้ง คนที่ไม่ได้เป็นฐานเสียงก็ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือ ที่จริงชาวบ้านไม่เข้าใจประชาคม เพราะกลัวอิทธิพลคนที่เลือกตั้งแล้วได้ทุกครั้ง พอหัวหน้ากิ่งคนใหม่มาได้รับข้อมูลจากหลายฝ่าย จึงคิดว่า จะต้องตั้งกรรมการจากแต่ละหมู่บ้านที่เป็นคนใหม่ๆ เสนอปัญหาขึ้นมา แผน อบต. เดิมทางอำเภอไม่ยอมรับและตีกลับโดยให้เสนอขึ้นไปใหม่โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน นายอำเภอ (หมายถึงหัวหน้ากิ่งอำเภอ, ผู้ เขียน) คนเก่าจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านมาได้ 2 ปีแล้ว กำนันบอกว่ามีคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว นาย อำเภอจึงสั่งให้ตั้งประธานประชาคม มีนายสาเห็บ เรียบร้อย เป็นประธานประชาคมตำบลกำพวน ตอน นี้ อบต. หลายคนใช้อำนาจผิดทาง จึงสมควรที่ทางอำเภอจะช่วยควบคุมดูแลก่อน” (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544)

อย่างไรก็ดี แม้จะดำเนินการมาเป็นเวลานานแล้ว ทว่าจนถึงปัจจุบันแผนพัฒนาตำบลฉบับประชา คมตำบลกำพวนและประชาคมตำบลนาคายังไม่แล้วเสร็จ โดย “ล่าสุดส่งให้หัวหน้ากิ่งพิจารณาว่าทำถูก ต้องไหม ก่อนส่งให้ อบต. ตัดสินว่าจะให้งบไหม” (ปีติน ไม่ทราบชื่อจริงและนามสกุล, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) ขณะที่หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญคนปัจจุบันได้รับคำสั่งโยกย้ายให้ไปดำรงตำแหน่งนาย

อำเภอที่อำเภออื่นในลุ่มปีงบประมาณนี้ ฉะนั้น แผนพัฒนาตำบลฉบับประชาคมตำบลดังกล่าวจึงไม่แน่ว่า จะมีเป็นข้อผูกมัดหรือได้รับการปฏิบัติตามจากองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 2 แห่งหรือไม่

นอกจากนี้ ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มที่หน่วยราชการจัดตั้งขึ้นก็คือแต่ละหมู่บ้าน จะมีจำนวนกลุ่มไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับแกนนำและความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำกับข้าราชการส่วนต่างๆ เป็นหลัก โดยหากหมู่บ้านใดมีแกนนำที่สนใจติดตามข่าวคราวเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยราชการ หรือมีความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการ หมู่บ้านนั้นก็จะมีกลุ่มหรือกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และชาวบ้านก็มักจะเป็นสมาชิกสังกัดกลุ่มมากกว่า 1 กลุ่มขึ้นไป ขณะที่หากเป็นหมู่บ้านที่แกนนำไม่สนใจหรือไม่มีใครอาสา/เสนอตัวเป็นแกนนำอย่างชัดเจน ไม่รู้จักกับข้าราชการคนใด หรือมีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นกับข้าราชการ ก็จะมีกลุ่มเกิดขึ้นน้อยมาก หรือเป็นกลุ่มแต่เพียงในนามเท่านั้น ดังกรณีจำนวนกลุ่มที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างหมู่บ้านกำพวน ต.กำพวน กับหมู่บ้านฝายท่า ต.นาคา ซึ่งเปรียบเทียบให้เห็นในตารางที่ 1 และตารางที่ 2 ด้านล่างตามลำดับ

ตารางที่ 1 แสดงกลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้านกำพวน ต.กำพวน

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	ปีที่ก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก	กิจกรรม	งบฯ สนับสนุน	ผู้สนับสนุน
1.องค์กรสตรีอาสา	2525	40 คน	เงินกองทุนกู้ยืม และให้เปล่า	82,000 + 20,500 บาท	กองทุนชุมชน (SIF menu 5)
2. กลุ่มออมทรัพย์ ผู้นำสตรี ต.กำพวน	2543	84 คน	สัจจะออมทรัพย์	13,239 บาท	พัฒนาชุมชน และสมาชิก
3. กลุ่มสตรีแปรรูป ผลิตภัณฑ์ การเกษตร	2542	25 คน	แปรรูปอาหาร	42,300 บาท	พัฒนาชุมชน
4. กลุ่ม อสม.	2537	30 คน	จำหน่ายเวชภัณฑ์ ยา	7,500 บาท	สาธารณสุข
5. กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกร	2542	17 คน	ตัดเย็บเสื้อผ้า	20,000 บาท	สำนักงานเกษตร
6. กลุ่มประมงหาด ทรายขาว	-	40 คน	เลี้ยงหอยในกระชัง	400,000 บาท	กรมประมง
7. กลุ่มร้านค้า ชุมชน	2542	60 คน	จัดตั้งร้านค้า	100,000 + 50,000 บาท	สมาชิก, พัฒนา ชุมชน และ อบต.
8. กลุ่มประมงชาย ฝั่ง	2539	50 คน	อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	-	ฝ่ายปกครอง

9. กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกร กลุ่ม ป๋อยยา	2544	15 คน	ปรับปรุงสวน	-	สำนักงานเกษตร
10. กลุ่มเลี้ยงปูนิม	2542	21 คน	-	-	-
11. กลุ่มประมงอิน ตามัน	2543	104 คน	ฟื้นฟูการเกษตร	-	เกษตร และสห กรณ์
12. กลุ่มรถจักร ยานยนต์รับจ้าง	2529	40 คน	ออมทรัพย์รายวัน	-	-
13. กลุ่มเกษตร บ้านกลาง	2544	15 คน	เลี้ยงแพะ	-	-
14. กลุ่มเลี้ยงปลา	2541	23 คน	เลี้ยงปลาในกระชัง	-	-
15. กลุ่มผู้สูงอายุ	2543	10 คน	วันผู้สูงอายุ	-	สาธารณสุข
16. กลุ่มสตรีทำน้ำ ปลา	2543	20 คน	ทำน้ำปลา	-	-
17. กลุ่มเยาวชน	2540	10 คน	-	-	พัฒนาชุมชน
18. กลุ่มครอบครัว ยากจน	2536	50 คน	กองทุนกู้ยืมประ กอบอาชีพเสริม	280,000 บาท	พัฒนาชุมชน (เงิน กขคจ.)
19. กลุ่มพัฒนา สวนสงเคราะห์	2542	35 คน	รวมกลุ่มจำหน่าย ยาง	7,000 บาท	สมาชิก

ตารางที่ 2 แสดงกลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้านฝายท่า ต.นาคา

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	ปีที่ก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก	กิจกรรม	งบฯ สนับสนุน	ผู้สนับสนุน
1. สตรีอาสา	-	25 คน	กองทุนกู้ยืม และให้เปล่า	16,400 + 10,500 บาท	กองทุนชุมชน (SIF menu 5)
2. กลุ่มปรับปรุง คุณภาพสวนยาง	2530	50 คน	ขายปืยสมาชิก	180,000 บาท	สำนักงานเกษตร
3. แม่บ้านเกษตร	2543	25 คน	ทำไม้กวาดดอก หญ้า	10,000 บาท	สำนักงานเกษตร

ทั้งนี้ สาเหตุที่หมู่บ้านกำพวนกับหมู่บ้านฝายท่ามีจำนวนกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนจากหน่วยราชการแตกต่างกันกว่า 6 เท่าตัว นอกจากจะเป็นเพราะหมู่บ้านกำพวนประกอบด้วยสมาชิกที่ประกอบอาชีพหลากหลายกว่า คือมีทั้งส่วนที่ทำประมงชายฝั่ง เกษตรกรรม และอาชีพอื่นๆ อีกทั้งยังมีจำนวนประชากรมากกว่า ขณะที่หมู่บ้านฝายท่าประชากรประกอบแต่อาชีพเกษตรกรรมและมีจำนวน

ประชากรน้อยกว่า ที่สำคัญยังเป็นเพราะหมู่บ้านกำพวนประกอบด้วยแกนนำที่สนใจติดตามโครงการต่างๆ ของรัฐบาล โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือด้านการเงินผ่านทางกองทุนต่างๆ อีกทั้งยังดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มหลายกลุ่ม จึงสามารถขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการได้ดีกว่าหมู่บ้านฝ่ายท่า ซึ่งไม่มีแกนนำคอยติดตามความเคลื่อนไหวการให้ความช่วยเหลือของรัฐบาลหรือของหน่วยราชการ เหล่านี้ เป็นอาทิ

3. กลุ่มและกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

กลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะแตกต่างจากกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนจากหน่วยงานราชการข้างต้นอย่างมีนัยสำคัญ ประการแรก กลุ่มและกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มชาวสุขสำราญที่ประสบปัญหาด้านการประกอบอาชีพรวมทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเป็นลำดับแรก ก่อนที่นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชนจะเข้าไปหนุนเสริมกระบวนการกลุ่ม รวมทั้งแนวทาง บุคลากร และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาในระดับต่างๆ กับอีกประการก็คือว่า กลุ่มและกิจกรรมเหล่านี้มีลักษณะเป็นเครือข่ายความร่วมมือตามความซับซ้อนเชื่อมโยงของปัญหา มากกว่าจะจำกัดขอบเขตอยู่ในหน่วยการปกครองเช่นหมู่บ้านหรือตำบลดังกรณีของกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยราชการ โดยกลุ่มในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน²² คือชมรมชาวประมงพื้นบ้านสุขสำราญ ตลอดจนกลุ่มบ้านสมาชิกที่ต่อมามีการพัฒนาเป็นกลุ่มเฉพาะ เช่น สหกรณ์บ้านบางกล้วยนอก และกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปัจจุบันคือกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคา เป็นอาทิ

กล่าวในส่วนชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ ก่อนหน้าที่จะมีการจัดตั้งขึ้นเป็นชมรมฯ ชาวประมงสุขสำราญที่ประสบปัญหาการจับสัตว์น้ำได้น้อยลงและเครื่องมือประมงถูกทำลายจากการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่งของเรือประมงอวนลากดังกี่กล่าวแล้วในบทก่อน

²² กิ่ง อ.สุขสำราญ เป็นพื้นที่ทำงานของโครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานส่งเสริมสนับสนุนคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้านและทรัพยากรธรรมชาติแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน นับตั้งแต่ จ.ระนอง เรื่อยลงไปจนถึง จ.สตูล ยกเว้น จ.ตรัง ซึ่งเป็นพื้นที่ทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนอีกองค์กรหนึ่ง นอกจากนี้ จ.ระนอง ยังจัดเป็นพื้นที่โซน 4 ของโครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานคล้ายกับโครงการฯ อันดามัน เพียงแต่มีพื้นที่การทำงานครอบคลุมภาคใต้ทั้ง 13 จังหวัด ยกเว้น จ.ยะลา ซึ่งไม่มีพรมแดนดินทะเล ทั้งนี้ โครงการฯ อันดามันได้จัดส่งเจ้าหน้าที่สนามมาประจำพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เพิ่งจะถอนเจ้าหน้าที่สนามคนสุดท้ายออกจากพื้นที่เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 ส่วนโครงการจัดการฯ ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำในกิ่ง อ.สุขสำราญ หรือ จ.ระนอง แต่จะดำเนินงานผ่านทางสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ โดยเฉพาะคณะกรรมการประจำโซน 4 ซึ่งมีตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านกิ่ง อ.สุขสำราญ เป็นกรรมการรวมอยู่ด้วย นอกจากนี้ โครงการจัดการฯ ยังดำเนินกิจกรรมร่วมกับโครงการอันดามันฯ ในฐานะเจ้าของพื้นที่ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ อยู่เป็นระยะด้วย

หน้า ได้พยายามรวมตัวกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ด้วยวิธีการต่างๆ มาโดยลำดับ นับตั้งแต่การรวมตัวกันขึ้นไปบนเรือประมงอวนลากเพื่อบังคับให้ชดใช้ค่าเสียหายของเครื่องมือประมงที่สูญหายหรือเสียหาย การรวมกับผู้นำทางการเช่นกำนันผู้ใหญ่บ้านออกตรวจจับเรือประมงที่ลักลอบเข้ามาเหล่านี้ รวมทั้งการรวมตัวกันจับบังคับเรือประมงอวนลากไปยังริมเกาะที่ลึบสายตาก่อนจะเผาทั้งเรือและคน หมายถึงให้เกิดความหวาดกลัวในหมู่เรือประมงเหล่านี้ ฯลฯ ทว่าปัญหาก็คงไม่คลี่คลายลงแต่อย่างใด ขณะที่กิจกรรมเหล่านี้ก็ดำเนินเป็นคราวๆ ไปเสียมาก ไม่ได้มีการวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างเป็นกิจจะลักษณะ จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 นักวิจัยสนามโครงการวิจัย “วัฒนธรรมการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลตามหัวข้อการวิจัย พบว่าชาวสุขสำราญต่างได้เล็งถึงปัญหาการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงอวนลาก รวมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหามาที่ผ่านมาก็ไม่ผู้จะประสบความสำเร็จให้นักวิจัยสนามได้รับทราบ ประกอบกับนักวิจัยสนามเป็นอดีตนักพัฒนาเอกชนโครงการหยุดฝืนซึ่งดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาวงชายฝั่งในเขตพื้นที่ จ.ตรัง จึงได้หารือกันว่าควรที่จะดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาวงชายฝั่งอย่างเป็นกิจจะลักษณะ โดยในเบื้องต้นนักวิจัยสนามคนดังกล่าวได้พาแกนนำชาวประมงสุขสำราญไปศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาวงชายฝั่ง/ทะเลในเขตพื้นที่ จ.ตรัง ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง

หลังกลับจากการศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์การแก้ไขและจัดการปัญหาทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลดังกล่าวแล้ว แกนนำชาวประมงสุขสำราญได้หารือกับนักวิจัยสนามว่าควรจะได้ดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงอวนลากในลักษณะเดียวกับที่ได้ดำเนินการในพื้นที่ จ.ตรัง โดยจะอาศัยกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ ทั้งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและในการประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง จนเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2539 ได้มีการจัดตั้ง “ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ” ขึ้น พร้อมกับจัดงาน “โครงการประสานความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งกิ่งอำเภอสุขสำราญ” โดยในงานดังกล่าวนอกจากจะมีการเสวนาปัญหาและแนวทางการจัดการ อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งแล้ว ขณะเดียวกันยังมีการประกอบกิจกรรมปลูกป่าชายเลนร่วมกันระหว่างชมรมฯ กับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม สำนักงานจังหวัดระนอง สำนักงานประมงจังหวัดระนอง ตลอดจนส่วนราชการต่างๆ ในเขตกิ่ง อ.สุขสำราญ ไม่นับรวมองค์กรพัฒนาเอกชนเช่นมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ รวมทั้งเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านเช่นสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ที่เข้าร่วมและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ด้วย โดยหลังจากงานในวันนี้แล้ว ชมรมฯ ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับหน่วยงานเหล่านี้เรื่อยมา

ทั้งนี้ หลังจากจัดตั้งเป็นชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ แกนนำและสมาชิกชมรมฯ ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลหลายด้าน ได้แก่ 1) การปกป้อง

ฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ประกอบด้วย การปลูกป่าชายเลนชุมชนและการกันแนวเขตเป็นป่าชายเลนชุมชน การปล่อยเต่าทะเลร่วมกับหน่วยราชการ การจัดค่ายเยาวชนอนุรักษ์ธรรมชาติ "ลูกเล รักษ์เล รักบ้านกำพวน" โดยเฉพาะการลาดตระเวนตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้าม 2) การพัฒนาความรู้และยกระดับภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย การฝึกอบรมกฎหมายประมงไทยให้กับสมาชิกชมรมฯ การวางแผนฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลร่วมกับนักวิชาการประมง และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมกับเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน 3) การจัดทำข้อมูลพื้นฐานของชุมชน/ท้องถิ่น ประกอบด้วย การสำรวจศักยภาพของทรัพยากรในบริเวณกิ่ง อ. สุขสำราญ และพื้นที่ใกล้เคียง และการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และ 4) การสนับสนุนเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย การระดมทุนภายในชุมชน เช่น สหกรณ์มุสลิม กองทุนน้ำมัน และการผลักดันให้มีการกำหนดแนวเขตอ่าวระนองตั้งแต่ปากน้ำระนอง จ.ระนอง จนถึงปากคลองกระบือ จ.พังงา ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย/กฎหมาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลอย่างยั่งยืนและเหมาะสม โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน 2) เป็นเวทีที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรชุมชน และการตระหนักในสิทธิของชาวประมงพื้นบ้าน และ 3) ประสานความร่วมมือและสร้างความเข้าใจกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและประชาชน ให้มีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเล เหล่านี้เป็นต้น

ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญนอกจากจะประกอบด้วยสมาชิกจากหมู่บ้านต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ แล้ว ยังประกอบด้วยสมาชิกบางส่วนจากบ้านปากเตรียมและบ้านหินลาด ต.คุระ อ.กระบือ จ.พังงา โดยในแต่ละหมู่บ้านจะมีการจัดตั้งกลุ่มตัวแทนหมู่บ้าน ทำหน้าที่ประสานงานภายในเพื่อร่วมกันเป็นพื้นที่เครือข่าย สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวประมง แต่บางส่วนประกอบอาชีพอื่นเช่นทำสวน หรืออาชีพที่ทำประมงบางรายก็ทำสวนควบคู่ไปด้วย ขณะเดียวกัน ชมรมฯ ยังประกอบด้วยสมาชิกที่มีสถานะทางสังคมแตกต่างกัน มีทั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา ชาวชุมชนทั่วๆ ไป โดยเฉพาะ "เถ้าแก่แพ" ซึ่งเป็นเป้าหมายและกำลังสำคัญ เพราะไม่เพียงแต่จะประสบปัญหาเช่นเดียวกับ "ลูกน้อง" หรืออาจจะมากกว่า หากแต่ยังเป็นกลุ่มที่มี "ทรัพยากร" ต่างๆ พอที่จะสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของชมรมฯ ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ประธานชมรมฯ คนปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำพวน ต.กำพวน ขณะที่กรรมการชมรมฯ ก็มีหลายคนที่เป็นผู้นำทางการรวมทั้ง "เถ้าแก่แพ"

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญนั้น เกิดขึ้นจากการที่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540 องค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามัน ทั้ง จ.พังงา จ.กระบือ และ จ.ภูเก็ต เห็นว่าควรจะได้รวมพื้นที่การทำงานเหล่านี้เข้าด้วยกัน โดยในการหารือกันนั้น นักวิจัยสนามซึ่งกระตุ้นและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญได้เข้าร่วมด้วยในฐานะที่เคยประสานให้ชมรมฯ ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม/ชมรมและเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้อื่นๆ ซึ่งนักพัฒนาเอกชนเหล่านี้ดำเนินกิจกรรมอยู่ด้วย เห็นว่าควรจะได้ผนวกพื้นที่ จ.

ระนอง เข้าไปในโครงการที่จะร่วมกันดำเนินการต่อไปภายใต้ชื่อ “โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน” โดยนักวิจัยสนามมีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่รองของโครงการฯ พร้อมกันนี้ก็ ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่สนามมาประจำที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2540 เรื่อยมา เพิ่งจะถอนเจ้าหน้าที่สนามคนสุดท้ายออกจากพื้นที่เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 ที่ผ่านมานี้ เนื่องจากคณะกรรมการบริหารโครงการฯ ปรับยุทธศาสตร์การดำเนินงานในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ใหม่ จากเดิมที่เป็นพื้นที่หลักเปลี่ยนเป็นพื้นที่เครือข่ายที่จะมีการประสานความร่วมมือเป็นคราวๆ ไป อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ประจำอยู่ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ เจ้าหน้าที่สนามโครงการฯ ได้ทำหน้าที่กระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนให้ชาวสุขสำราญโดยเฉพาะส่วนที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาที่ประสบในการประกอบอาชีพเพื่อวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลายลักษณะดังที่กล่าวโดยละเอียดแล้วก่อนหน้า

ส่วนกรณีสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกเดิมมีฐานะเป็นกลุ่มบ้านสมาชิกของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญและปัจจุบันก็ยังเป็นอยู่ สำคัญแต่เพียงว่าได้ต่อมาพัฒนาเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมดำเนินการเฉพาะ โดยสมัยที่เป็นกลุ่มบ้านสมาชิกชมรมฯ นั้น “เคยร่วมกิจกรรมปลูกป่ากับชมรมฯ ร่วมกับบ้านอื่นๆ เคยร่วมเวทีเสวนาในเวทีต่างๆ เคยร่วมออกจับอวนลาก” (ดลก่อเส็ม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) รวมทั้งมีการจัดตั้ง “กองทุนน้ำมัน” สำหรับ “เอาไว้ตรวจเล ตอนนั้นเก็บล้าละ 30 บาทต่อน้ำ ตั้งได้ปีเศษๆ แล้วชะงัก แล้วจริงๆ พุนั้นสามารถเอาไปทำอย่างอื่นได้ เช่น ค่าร่วมประชุมกับเพื่อนๆ ที่ภูเก็ต กระบี่ ตอนนี้อย่างแล้ว” (เพ็งอ่าง) แต่ต่อมาได้พัฒนาเป็นสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอก เนื่องจากต้องการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ครอบคลุม และสามารถสนองตอบความต้องการด้านอื่นๆ ของสมาชิกได้ด้วย โดยเริ่มแรกสหกรณ์ฯ มีสมาชิกถือหุ้น 15 หุ้นจาก 6 ครอบครัว ปัจจุบันมีสมาชิกถือหุ้น 34 หุ้น หุ้นละ 100 บาท จำนวน 23 ครอบครัว เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่บางรายทำสวนด้วย 20 ครอบครัว ส่วนอีก 3 ครอบครัวมีอาชีพทำสวนอย่างเดียว

ปัจจุบันกิจกรรมหลักของสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกคือการจำหน่ายสินค้าราคาถูกหรือเงินเชื่อให้กับสมาชิกและชาวบ้านรายอื่นๆ ฉะนั้น ถึงแม้จะมีเพียง 23 ครอบครัวจากครอบครัวทั้งหมดในหมู่บ้าน 105 ครอบครัวเป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ ทว่าชาวบ้านบางกล้วยนอกถึงร้อยละ 70 ใช้บริการของสหกรณ์ฯ เนื่องจากสินค้าที่สหกรณ์ฯ จำหน่ายมีราคาต่ำกว่าร้านค้าอื่นๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ การขายสินค้าราคาถูกของสหกรณ์ฯ ยังส่งผลดีในแง่ที่ว่า “ร้านอื่นๆ ต้องลดราคาลงเท่าเรา คนอื่นก็เลยได้รับผลไปด้วย แม้ว่าเราจะไม่ได้อะไรจากร้านเรา” (ดลก่อเส็ม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) โดยเฉพาะในช่วงมรสุมที่สมาชิกสหกรณ์ฯ “เลิกไม่ได้ ออก สอนก็ไม่ได้ทำ ต้องรอหน้าแล้ง” นั้น “ถ้าไม่มีข่าวสารสหกรณ์ฯ ก็แย่แล้ว” (เพ็งอ่าง) ทั้งนี้ รายได้จากการจำหน่ายสินค้า คณะกรรมการสหกรณ์ฯ จะหักเป็นเงินชะกาดร้อยละ 2.5 จากนั้นที่เหลือคิดเป็นร้อยละ 100 แยกเป็น 5 กองทุน ประกอบด้วย กองทุนบริหารกลุ่มร้อยละ 2 กองทุนการศึกษา ร้อยละ 2 กองทุนเพิ่มทุนร้อยละ 5 กองทุนสวัสดิการร้อยละ 2 ค่าตอบแทนกรรมการร้อยละ 8 ส่วนที่เหลือ

อีกร้อยละ 80 เป็นเงินปันผลสมาชิก แต่ไม่มีดอกเบี้ย เนื่องจากขัดหลักศาสนาอิสลาม โดยปีที่ผ่านมา “ได้ทำชะภาค 300 กว่าบาท ก็แบ่งให้เด็ก 8 คน ปีนี้ยังไม่เปิดขาย เพราะจะทำร้านยังไม่เสร็จ เงินยังขาดอยู่ ไม่มีทุน คงจะต้องระดมทุนอีก แต่ว่าช่วงนี้ไม่มีเลย” (เพ็งอ้าง)

นอกจากขายสินค้าราคาถูกแล้วสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกก็ยังจัดกิจกรรมในลักษณะอื่นๆ อีก โดยเข้าร่วมประชุมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญทุกครั้งที่มีการนัดหมาย ขณะที่สหกรณ์ฯ เองก็มีการพูดคุยกันทุกปายวันศุกร์ที่บาราย²³ และที่ผ่านมาก็ได้เชิญวิทยากรและนักวิชาการมาร่วมเสวนาในประเด็นต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง รวมทั้งในเร็วๆ นี้สหกรณ์ฯ มีแผนที่จะดำเนินกิจกรรมปลูกป่าชายเลนชุมชน โดย “จะไปดูงานปลูกป่าที่บ้านปิ๊ะบูที่ตรังก่อน ให้เรียนรู้วิธีการปลูกป่าและแลกเปลี่ยนในเรื่องต่างๆ จะใช้งานปลูกป่าเป็นเวทีในการประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ อำเภอ และผู้นำทางการ แต่ว่าในเวทีหลักๆ จะพูดเรื่องบ้านของเรา” (ดลก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากช่วงที่ผ่านมากเกิดมรสุมรุนแรงเป็นเวลานานจนสมาชิกสหกรณ์ฯ ไม่สามารถออกทำการประมงได้ ขณะที่สัตว์น้ำก็มีปริมาณลดลง นอกจากกิจกรรมทางความคิดและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติแล้ว สมาชิกสหกรณ์ฯ ต่างเห็นตรงกันว่าควรจะได้เน้นกิจกรรมส่งเสริมอาชีพกันบ้าง โดย “ร่วมกันตั้งเป้าว่า หนึ่งแปรรูปสัตว์น้ำเช่นทำกะปิ ปลาเค็ม ปลาหวาน น้ำปลา สองว่าเราน่าจะหาอาชีพเข้ามาในหมู่บ้าน ตอนนี้มีการตั้งกลุ่มทำอวนปู แต่ก็ต้องขึ้นกับนายทุน เพราะว่าขึ้นต้นเรายังไม่มีทุน คือคุยว่ามี 20 คน ให้อวนคนละ 20 ฟืน ไม่ต้องออกวาง แต่ใช้เรือลำเดียวออกไปวาง คนอื่นๆ รออยู่บนดอน แต่ต้องรับผิดชอบ 3 พันบาทค่าอวน แล้วหารสองระหว่างเจ้าของเรือกับคนเจ้าของอวน ส่วนการแปรรูปสัตว์น้ำจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ช่วงแล้ง เอาปลาหลังเขียวมาทำปลาหวาน ทำน้ำปลา ช่วงแรกอาจจะต้องซื้อก่อน แต่ว่าต่อมาน่าจะหาได้ในพื้นที่ ใช้อวนผืนใหญ่ๆ ลักผืน เหมียว (อดีตเจ้าหน้าที่สนามโครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอินดามัน ปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่โครงการความหลากหลายทางชีวภาพชายฝั่งระนอง, ผู้เขียน) ว่าจะช่วยในส่วนอุปกรณ์เช่นโอง ใช้พื้นที่ที่คลองบางกล้วย เรื่องตลาดคุยคร่าวๆ กับพี่อมร (นักพัฒนาเอกชนภาคอีสาน, ผู้เขียน) แกรับผิดชอบเรื่องตลาด เป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิต คือให้เขาเอาข้าวสารมาส่งแล้วเอาสัตว์น้ำแปรรูปสหกรณ์ไป เป็นการแลกเปลี่ยนกัน” (เพ็งอ้าง)

²³ ทั้งนี้ ศาสนาอิสลามมีศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา 3 ประเภท ประเภทแรกคือมัสยิด ซึ่งกำหนดให้แต่ละตำบลต้องมีมัสยิด 1 แห่งเป็นอย่างน้อย และการตั้งมัสยิดจะต้องขออนุญาตจากประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ใช้เป็นสถานที่ที่มุสลิมมาทำละหมาดรวมกันในปายวันศุกร์ ประเภทที่สองคือสุเหร่า ใช้เป็นสถานที่ที่ละหมาดรวมกัน ยกเว้นในปายวันศุกร์ที่ต้องไปละหมาดรวมกันที่มัสยิด ประเภทที่สามคือบาราย ส่วนใหญ่ใช้เป็นสถานที่สอนศาสนาหรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของมุสลิมจำนวนไม่มาก ยกเว้นบารายที่บ้านบางกล้วยนอกที่ใช้เป็นสถานที่สำหรับทำละหมาดรวมกันในปายวันศุกร์ด้วย เนื่องจาก “โต๊ะครูสาก์” ดีความคำสอนในคัมภีร์อัลกุระอานต่างไปจาก “กระแสหลัก” จึงนำชาวบ้านบางกล้วยนอกและหมู่บ้านอื่นจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ แยกมาประกอบพิธีกรรมต่างหากจากมัสยิดหรือสุเหร่าประจำหมู่บ้าน

ขณะที่กลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาซึ่งอดีตเป็นสมาชิกกลุ่มบ้านของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญเช่นเดียวกับสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกกลับมีพัฒนาการไปอีกลักษณะและไม่ได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชมรมฯ ในช่วงระยะที่ผ่านมา กล่าวคือ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านควนไทรงามรวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงใน ต.นาคา ทราบข่าวว่ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (มอ.) จะใช้พื้นที่อาศัยและที่ทำกินของพวกตนที่อ้างว่าเป็นพื้นที่ป่าสงวนในการสร้างวิทยาเขตแห่งใหม่ของมหาวิทยาลัย โดย “เขาพยายามจะทำให้เราเป็นคนผิด เป็นคนบุกรุก เราจึงเรียกร้องว่าให้เขาพิสูจน์ว่าที่ดินเป็นของเขาจริง ที่จริงตอนแรกเขาจะเอาที่ทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ แต่พอเห็นว่าตรงนี้เป็นป่าสงวนก็จะมาอ้างกรรมสิทธิ์ แล้วเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่งก็มาซื้อที่ดินดักหน้าเอาไว้แล้ว รอให้สร้าง เขาจะเอาทั้งหมด 2,115 ไร่ จากคลองนาคา คลองแห้ง” (สุธรรม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 พฤษภาคม 2544) ซึ่งแม้จะมีชาวบ้านบางส่วนเห็นด้วยเพราะเชื่อว่าจะนำความเจริญมาสู่ชุมชน/ท้องถิ่น ทว่าส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย เพราะ “ไม่มีการประชาสัมพันธ์ เราได้ยินแต่ว่าศาลสั่งต้องออกภายในวันที่ 3 ถือว่าเป็นการบีบคั้นจิตใจ เราอยู่มาหลายปี ตั้งแต่เป็นป่า อยู่ๆ จะให้ออก เงินชดเชยก็ไม่มี ถึงกับลากพรับถนนแดง ไม่ยอม หากมาเอาฟรีๆ” (เพ็งอ้าง)

สำหรับการเคลื่อนไหวคัดค้านการนำพื้นที่ทำกินไปสร้างมหาวิทยาลัยดังกล่าว เริ่มแรกชาวบ้านควนไทรงามและหมู่บ้านอื่นๆ ได้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ซึ่งนอกจากจะดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์สัตว์น้ำในคลองนาคาตามชื่อกลุ่มแล้ว ขณะเดียวกันก็เข้าร่วมมือกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญในการติดต่อประสานงานกับทางจังหวัดและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ช่วยระงับการดำเนินโครงการดังกล่าว จนกระทั่งผู้ว่าราชการคนเดิมย้ายไปรับตำแหน่งที่จังหวัดอื่น โครงการก่อสร้างมหาวิทยาลัยที่วันนี้ก็พลอยเงียบหายไปด้วย เนื่องจากผู้ว่าราชการคนใหม่ไม่ประสงค์จะการดำเนินโครงการต่อมากนัก อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ถึงแม้ปัญหาการถูก “ยึด” ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยจะคลี่คลายลงแต่กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นช่วงนั้น “เป็นพลังมวลชนที่พร้อมจะทำอะไรทุกอย่าง เราไม่อยากให้เกิดความรุนแรง แต่ราชการก็แข็งมาก ก็หาหรือกับที่ต้องว่าเราเป็นเกษตรกร แล้วอดีตเป็น พคท. เลยคิดว่าน่าจะทำกลุ่มเกษตรกรให้สอดคล้องกับแนว เมื่อก่อนชื่อกลุ่มว่าอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็แปรให้สอดคล้องกับอาชีพ เลยเปลี่ยนเป็นกลุ่มเกษตรกร ไปหาหรือหัวหน้ากิ่งจนได้จดทะเบียนปี 40 เป็นกิจกรรมแสดงความสามัคคีของกลุ่ม” (สุธรรม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 พฤษภาคม 2544)

ปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาคนนอกจากจะประกอบด้วยชาวบ้านควนไทรงามแล้ว ยังประกอบด้วยสมาชิกจากหมู่บ้านอื่นๆ ใน ต.นาคา อีก เช่น บ้านฝายท่า บ้านบางกล้วยนอก รวมทั้งชาวบ้านจาก ต.กำพวน ที่มีที่ทำกินอยู่ในเขต ต.นาคา โดยกลุ่มฯ มีสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 102 คน 353 หุ้น โครงสร้างการบริหารงานประกอบด้วย 11 หน่วยเกษตรกรรมย่อย ดำเนินกิจกรรมขายปัจจัยการผลิต เช่นปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และยาฆ่าหญ้าราคาถูกให้กับสมาชิก เป็น “ธุรกิจแบบให้บริการ เช่นปุ๋ย ยา เอากำไรกระสอบละ 5 บาท เป็นการช่วยเหลือสมาชิกมากกว่า ไม่ใช่การทำธุรกิจให้เกิดดอกออกผล ขอให้สมาชิก

อย่ามาเพื่อหวังได้อย่างเดียว เราต้องมีกิจกรรมช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม" (สุนทร ศรีหะสม, สัมภาษณ์ 23 พฤษภาคม 2544) นอกจากนี้ กลุ่มฯ ยังดำเนินกิจกรรมแทรกแซงราคาผลผลิต เช่น ยางแผ่น กาแฟ รวมทั้งมีการดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์ควบคู่ไปด้วย

อย่างไรก็ดี ถึงแม้การนำกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปขึ้นทะเบียนเป็นกลุ่มเกษตรกรจะช่วยให้สมาชิกสามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาถูกลงและขายผลผลิตได้ในราคาประกัน รวมทั้งลดแรงเสียดทาน/ความขัดแย้งกับหน่วยราชการได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ยังผลให้สมาชิกเดิมจำนวนหนึ่งลาออกไปเพราะไม่เห็นด้วยกับแนวทางการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นใหม่ที่มีลักษณะเป็นกลุ่มจัดตั้งของหน่วยราชการอย่างมาก รวมทั้งกิจกรรมส่วนใหญ่ก็ดำเนินการร่วมกับและตามแนวทางและระเบียบข้อบังคับของหน่วยราชการเช่นกรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตร และพัฒนากร เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเมื่อคราวที่ยังเป็นกลุ่มอนุรักษ์ฯ อยู่ นั้น แกนนนำและสมาชิกกลุ่มฯ ได้เข้าร่วมประชุมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญในฐานะเป็นกลุ่มบ้านสมาชิก อีกทั้งยังเคยส่งเสปียงไปช่วยเหลือสมาชิกคนหนึ่งที่ประท้วงรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทว่าเมื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรฯ แล้วกลับไม่ได้ประสานความร่วมมือหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกับชมรมฯ อีกแต่อย่างใด นอกจากนี้ แม้การตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรฯ จะช่วยให้สมาชิกสามารถซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และยาฆ่าหญ้าได้ในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด แต่การณ์กลับเป็นว่าปัจจุบันสมาชิก "ตอนนี้เป็นหนี้ ธกส. กับสหกรณ์กันมาก เพราะว่าชาวบ้านใช้ยาฆ่าหญ้ากันมาก ปุ๋ยก็ใช้เยอะเพราะถ้าไม่ใส่จะไม่ออกลูก" (สุธรรม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 พฤษภาคม 2544) ไม่นับรวมปัญหาที่ดินทำกินซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนซึ่งแม้ตัวแทนกลุ่มฯ จะ "ได้เข้าพบผู้ว่าฯ แต่ผู้ว่าฯ บอกว่ายังไม่มีเจ้าหน้าที่คนไหนออกเอกสารสิทธิ์ให้ได้ ต้องคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะว่าจังหวัดระนอง 48 เปอร์เซ็นต์เป็นป่าสงวน" (เพ็งอ่าง) ฉะนั้น กลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาค้างยังคงประสบปัญหาในการประกอบอาชีพและที่ดินทำกินอยู่

4. ศักยภาพ ข้อจำกัด และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ

ถึงแม้ท้องถิ่นสุขสำราญจะมีสภาพ/เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมโดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน รวมทั้งยังมีหน่วยราชการต่างๆ และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามากระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งยังผลให้ที่ผ่านมามีกิจกรรมทั้งปัจจุบันในเขตพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ มีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นและดำเนินกิจกรรมอยู่เป็นจำนวนมาก กระนั้นหากพิจารณาศักยภาพโดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเหล่านี้พบว่ายังมีข้อจำกัดและความขัดแย้งอยู่ระดับหนึ่ง ส่งผลให้หลายกลุ่มล้มเลิกไป หรือบางกลุ่มก็มีแต่เพียงชื่อ แต่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมใดๆ มาเป็นเวลานานแล้ว ขณะที่กลุ่มที่ยังดำเนินกิจกรรมอยู่บางกลุ่มก็อยู่ในสภาพชบเซา ไม่คึกคักแข่งขันเหมือนตอนแรกเริ่ม รวมทั้งปัญหาที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลาย ไม่นับรวมกลุ่มที่ดูเหมือนจะเอาการเอางาน ก็มีแนวทางใน

การดำเนินกิจกรรมที่ไม่เอื้อให้สมาชิกมีความสามารถในการพึ่งตนเองทางการผลิตและทางเศรษฐกิจได้ กลับต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกเพิ่มขึ้น พร้อมๆ กับการต้องเป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

กล่าวในส่วนของกลุ่มที่เกิดขึ้นตามสภาพ/เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมเช่นร้านน้ำชา ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงสถานที่พบปะพูดคุยกันในกลุ่มเสียมาก และแม้จะมีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆ ในท้องถิ่น แต่ก็ไม่มีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างเป็นทางการจะลักษณะ ส่วนใหญ่จะอาศัยเป็นสถานที่ "ปล่อยข่าว" เพื่อประเมินสถานการณ์หรือกระแสสังคมกรณีที่มีความขัดแย้งกัน หรือไม่ก็ใช้เป็นที่ระบายความอัดอั้นตันใจในการประกอบอาชีพหรือปัญหาต่างๆ ที่ประสบดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ ชาวสุขสำราญบางคนยังไม่นิยมไปนั่งดื่ม/คุยที่ร้านน้ำชาโดยเฉพาะที่ตลาดกำแพง เพราะเห็นว่า "ร้านน้ำชาเป็นที่ทำลายคนดี เป็นที่กระจายข่าว นินทาคน คนดีจะอยู่ไม่ได้ ยึด ตรงนั้นเป็นที่ทำลายคนดี ลองไปนั่งฟังดูก็ได้ คนดีๆ เขาก็เลยไม่กล้าเข้าไปนั่ง ไปพูดคุยด้วย ประชาคมเราถ้าเดินหน้าต่อไปเราจะเจอของดีๆ จะได้ไปนั่งจับเข่าคุยกัน อะไรช่วยเหลือเขาได้ก็ช่วยเหลือไป ได้ผล ถ้าเป็นอย่างเดิมที่ได้ก็คือพวกที่ นั่งร้านกาแฟ คนทำดีก็เหมือนคนปิดทองหลังพระ" (กีนี ชาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) ขณะที่กลุ่มชาวประมงที่มีโอกาสพบปะพูดคุยกันบริเวณหัวท่า ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการบ่นที่สามารถจับหาสัตว์น้ำได้ลดลงควบคุมไปกับเครื่องมือประมงที่สูญหาย/เสียหาย เนื่องจากการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรของเรือประมงอวนลาก แต่ไม่เริ่มแก้ไขปัญหาย่างจริงจังเสียที กระทั่งมีการเปรียบเทียบในหมู่ชาวประมงสุขสำราญด้วยกันว่าชาวประมงเหล่านี้ได้แต่ "นั่งด่าแม่ผีที่หัวพาน"

เช่นเดียวกับในส่วนของการละหมาดร่วมกันช่วงบ่ายวันศุกร์ที่ "เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนเฉยๆ ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหา เพราะว่าคนส่วนใหญ่จะฟังตามหน้าที่ แต่ว่าไม่ค่อยทำตามพอออกมาข้างนอก" (ก้อหนี สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) โดยเฉพาะกรณีพูดคุยหลังการละหมาดที่คาดว่าน่าจะรวบรวมสมาชิกได้มากนั้นกลับพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ไม่สนใจ ต่างเดินทางกลับไปทำธุรกิจส่วนตัวกัน หลังเสร็จสิ้นการละหมาด เป็นต้นว่า "อย่างมัสยิดหมู่ 2 ว่าหลังละหมาดแล้วอย่าไปไหน อำเภอก็มาเสนอแนะแนวทาง แต่จะไปตัดยาง จะไปสวน ลงเล จาก 200-300 เหลือ 20 กว่าคน ทั้งๆ ที่ราชการจริงใจจะช่วย แต่ว่าชาวบ้านไม่สนใจ" (ม่อห้ำหมาด ชาญจิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) นอกจากนี้ ประเด็นที่อิหม่ามหยิบยกมาพูดคุยในมัสยิดมักจะมีจำกัดเฉพาะประเด็นทางศีลธรรม เช่น คาราโอเกะ ที่เห็นว่าส่งผลให้สังคมมุสลิมเสื่อมทรามลง เยาวชนถูกมอมเมา แต่จะไม่ค่อยพูดเรื่องอาชีพ โดยเฉพาะประเด็นทางการเมื่อนั้นห้ามพูดคุยกันในมัสยิด ยกเว้นแต่ที่บารายบ้านบางกล้วยนอกที่มีการนำประเด็นเกี่ยวกับอาชีพและการเมืองมาพูดคุยกันอย่างจริงจัง เนื่องจาก "โต๊ะครูซาก" ติความคำสอนศาสนาอิสลามต่างออกไปดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้

ทั้งนี้ หากมัสยิดจะมีการพูดคุยเคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาสังคมก็มักจะเป็นปัญหาเสพติด เช่น ที่ผ่านมามัสยิดกำแพงมีการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด โดย "ผมเคยให้ชาวบ้านร่วมลงชื่อในมัสยิด ถามว่าใครอยากแก้ปัญหายาเสพติดให้เข้าชื่อกัน ชาวบ้านก็ลงชื่อกันมาก จากนั้นเอาโครงการไปให้

นายอำเภอ (หมายถึงหัวหน้ากิ่ง อ.สุขสำราญ, ผู้เขียน) ดู นายอำเภอชื่นชมมาก อยากให้ทุกมัสยิดเข้าร่วมโครงการด้วย อย่างที่นาคา บางบอน บางกล้วยนอก มีประธานกรรมการอิสลามจังหวัดเข้าร่วมโครงการ ได้ขอว่าในช่วง 2 เดือนตำรวจอย่าเพิ่งมาจับ ขอให้เราไปพูดคุยกับเขาก่อน มีการอ่านยาซีนให้คนทำเล็ก หากไม่เล็กจะถูกจับ" (ก้อหนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) กระนั้นการดำเนินกิจกรรมต่อต้านยาเสพติดของมัสยิดกำพวนก็ไม่สู้จะประสบความสำเร็จ เพราะผู้ค้าไม่เลิกตามคำร้องขอของชาวมัสยิด จนกระทั่งถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมในที่สุด และที่สำคัญก็คือว่า "พวกผู้นำและข้าราชการมักหลอกล่อด้วยรุ่นให้วัยรุ่นขายยา และมีการใช้อำนาจมีดกัน มาชู้ฮีม่ามก็มี แล้วการแก้ปัญหายาเสพติดไม่ได้ผลเพราะในหมู่ฮีม่ามเองก็ไม่เอาจริง และยังสนใจแต่ผลประโยชน์ส่วนตัว" (เฟิงอ่าง) ศักยภาพของกลุ่มมัสยิดในการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นสุขสำราญจึงค่อนข้างจะจำกัด

นอกจากนี้ ในส่วนของกลุ่มผู้นำทางการและนักการเมืองท้องถิ่น ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล รวมไปถึงสมาชิกสภาจังหวัด แม้จะไม่แบ่งเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจนหรือมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่สู้จะสนใจสนับสนุนการมีส่วนร่วมหรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาชุมชน/ท้องถิ่นร่วมกัน การพบปะสังสรรค์ของกลุ่มผู้นำทางการส่วนใหญ่จะเป็นการวางแผนในการเล่นการเมืองท้องถิ่น มากกว่าจะร่วมกันขบคิดหาหนทางแก้ไขปัญหาใหม่ๆ ขณะที่ในส่วนของชาวบ้านเองก็ดูจะไม่คาดหวังการแก้ไขปัญหาในลักษณะเช่นนี้จากกลุ่มผู้นำทางการสักเท่าใด ส่วนใหญ่ต้องการการอุปถัมภ์/คุ้มครองจากกลุ่มคนเหล่านี้เสียมากกว่า โดยเฉพาะเมื่อเกิดคดีความขึ้นชาวมัสยิดมักจะนิยมไปพึ่งพาผู้นำทางการในการช่วยวิงวอนคดีให้ และผู้นำทางการส่วนใหญ่ก็มักจะยินดีรับหน้าที่นี้โดยจะเข้าไปเป็นนายประกันให้ในเบื้องต้นกรณีที่เกิดคดีความไม่ร้ายแรง แต่หากเป็นคดีร้ายแรงหรือออกจากรัจก็อาจจะให้การช่วยเหลือในลักษณะอื่น เช่น การวิงวอนกับตำรวจหรืออัยการ อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าหากเป็นปัญหาที่สุ่มเสี่ยงหรือคู่กรณีของชาวบ้านมีผลประโยชน์ร่วมกับตน ผู้นำทางการก็มักมีท่าทีวางเฉย ดังกรณีความขัดแย้งป่าชายเลนในพื้นที่บ้านท่ากลาง/บางกล้วยนอก ซึ่งผู้นำทางการที่ชาวบ้านหวังจะขอความช่วยเหลือกลับไม่สนใจจะดำเนินการให้ เนื่องจากเกรงว่าจะกระทบต่อฐานเสียง โดยเฉพาะผลประโยชน์ของตน ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้นำทางการคนดังกล่าวเคยเป็นนายหน้าค้าที่ดินให้กับนายทุนใหญ่ในตัวจังหวัดระนองสมัยเศรษฐกิจฟองสบู่ นอกจากนี้ยังเป็นหัวหน้าคะแนนให้กับนักการเมือง ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาท้องถิ่นของผู้นำทางการเหล่านี้จึงจำกัดอย่างมาก

ส่วนกลุ่มต่างๆ ที่หน่วยราชการจัดตั้งขึ้นจะเป็นแต่เพียงในนามเสียมาก ขณะที่กิจกรรมที่ดำเนินไปแล้วบ้างก็ไม่สู้จะประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะกลุ่มที่เกิดขึ้นตามกองทุนชนิดต่างๆ ของรัฐบาล ที่มักจะประสบปัญหาสมาชิกกลุ่มนำเงินไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ และส่งผลให้ไม่สามารถส่งเงินคืนได้ในที่สุด โดย "พอรู้ว่ารัฐบาลจะให้เงินผ่านกลุ่มก็มีกลุ่มใหม่ๆ เกิดขึ้นเต็มไปหมด กลุ่มปุนีม กลุ่มเลี้ยงหอย กลุ่มเลี้ยงแพะ

กลุ่มทำกะปิ ซึ่งมักจะมีปัญหาหาเงินส่งคืนไม่ได้ ตอนปี 2536 มีกลุ่มหนึ่งได้เงิน กขคจ. ไป 280,000 บาท ให้สมาชิกกู้ไปก็ไม่ได้คืน เพราะว่าไม่ได้เอาไปลงทุนจริงตามที่ขอไว้" (ก้อนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) อย่างเช่นเปลี่ยนจาก "กลุ่มเลี้ยงแพะกลายเป็นเลี้ยงแพะในกระเพาะ" (อิสหาค สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ทั้งๆ ที่ "ถ้าชาวบ้านเอาเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์ งานจะสำเร็จ แต่ว่าส่วนใหญ่จะเอาไปใช้จ่ายส่วนอื่นๆ จนไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ทั้งๆ ที่เขาเป็นคนเขียนโครงการเสนอขึ้นมาเอง ถ้าถ่วงกรองจริงๆ จะมีน้อยที่เอาเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์ ตอนนี้เอาแค่ให้เขาสามารถเอาเงินมาใช้คืนได้ก็พอแล้ว ตอนอยู่ที่กะเปอร์ทำโครงการ กขคจ.12 หมู่บ้านไม่มีปัญหาเลย เขามานัดด้วยซ้ำว่าให้ไปเก็บเงินวันนี้ๆ แต่ที่นี้ต้องเอาเงินมาให้ อบรมก็เลี้ยงข้าวให้คาร์ถ แต่เวลาจะเอาเงินคืนแทบจะต้องไปกราบ" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544)

ขณะเดียวกันเมื่อถูกทวงเงินคืน สมาชิกกลุ่มบางคนยังทำทนายว่า "ก็ฟ้องเอาสิ" (ม่อห้ำหมาด หาญ จิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) เนื่องจาก "ชาวบ้านคิดว่าถ้าสามารถดื้อแพ่งได้ ก็ไม่ต้องคืนก็ได้ ถือเป็นจุดล้มเหลว" (อิสหาค สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ฉะนั้น ล่าสุดที่รัฐบาลมีนโยบายกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทรวมทั้งนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร กำหนดตำบลกำพวนจึงถามคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านว่ามีหลักประกันหรือมาตรการใดรองรับการชำระเงินคืนของผู้เข้าร่วมโครงการหรือไม่ เมื่อได้รับคำตอบว่าไม่มี จึงเห็นว่า "ก็เท่ากับเปิดทางให้เขาเดินนะสิ เงินรัฐบาลเท่าไรแล้วไม่ให้คืนกัน" (ม่อห้ำหมาด หาญ จิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) เป็นอาทิ

นอกจากนี้ ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นก็คือว่า กลุ่มที่เกิดตามกองทุนตามนโยบายของรัฐบาลหนึ่งๆ ยังมักจะสิ้นสุดลงพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนั้นอีกด้วย ดังกรณีของกลุ่มพัฒนาทำสวนยางสงเคราะห์ที่ดำเนินกิจกรรมขายยางแผ่นและซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง/หญ้าร่วมกันในกลุ่มสมาชิก ซึ่งกำเนิดขึ้นตามนโยบายช่วยเหลือชาวสวนยางพาราด้วยการแทรกแซงราคาขายพาราสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย แต่เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่เป็นรัฐบาลของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งมีนโยบายไม่แทรกแซงราคาขายพารา ก็ปล่อยให้กลุ่มดังกล่าวนี้ต้องสิ้นสุดลงโดยปริยาย

เช่นเดียวกับกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นตามนโยบายและกิจกรรมของหน่วยราชการต่างๆ ก็ประสบปัญหาในลักษณะที่ไม่ต่างกัน เช่น สหกรณ์การประมงบ้านท่ากลาง ที่ "กลุ่มที่เจ้าหน้าที่ประมงจัดตั้ง ล้มไปแล้ว ฝ่ายสหกรณ์อำเภอมาตั้งให้ เจ็ง ต้องขอใช้เงินคืนกัน แล้วกลุ่มอวนกุ้งท่ากลางเงินหายไปจาก 8 หมื่นเหลือหมื่นเวียนแค่ 3 หมื่น ไม่รู้หายไปไหน" (ล่อมาขวัญ หนูอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับกลุ่มเกษตรกรที่ส่วนใหญ่จะไม่ได้ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะเป็นเพราะเหตุผลเดียวกับกลุ่มข้างต้นแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นเพราะสมาชิกขาดความเชื่อมั่นในกันและกัน ขณะที่กลุ่มเยาวชนมีปัญหาในแง่ที่ว่า "ทำยาก เพราะว่าเด็กไปทำงานข้างนอกกัน เด็กในระบบก็ใช้เวลาในการเรียน ในส่วนของเด็กเยาวชนเราทำอะไรได้ไม่มาก แค่เตรียมความพร้อมเด็กก่อนเรียน ป.1" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544)

ซึ่งการที่สมาชิกกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยเข้าร่วมกิจกรรมดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า เป็นตัวอย่างที่ดีของการไม่สู้จะประสบความสำเร็จของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่นสุขสำราญ

ขณะที่ในส่วนของกลุ่มสตรีแม้จะมีการประเมินว่า “ที่ผ่านมากลุ่มสตรีเข้มแข็งที่สุดในการทำงาน เพราะว่าเขาว่างงานและมีเวลา ผู้ชายมีงานหลัก ผู้หญิงเลยรวมง่าย แล้วผู้หญิงก็มีความอดทนสูงกว่าผู้ชาย ละเอียดอ่อนกว่าผู้ชาย ผู้หญิงสามารถนั่งรอสมาชิกออมทรัพย์เอาเงินมาฝากได้เป็น 2-3 ชั่วโมง แต่ผู้ชายไม่สามารถนั่งรอได้นาน” (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) ทว่านอกจากจะไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินกิจกรรม โดยเฉพาะเมื่องบประมาณส่วนใหญ่ถูกยกไปให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลมากขึ้น ที่สำคัญกลุ่มสตรีก็ยังไม่ได้รับการยอมรับหรือความร่วมมือจากชุมชนเท่าที่ควร โดยเฉพาะในส่วนของผู้ชายและผู้นำทางการซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ทั้งนี้ก็เพราะว่า “ชาวบ้านคิดว่าผู้หญิงไม่น่าทำได้ดีกว่าผู้ชาย เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนก็รู้ปัญหาและช่วยแนะนำให้เราแก้ปัญหา แต่ตอนนี้เราก็พิสูจน์ตัวเองพอสมควรแล้ว เขาก็น่าจะยอมรับได้ ประธานกลุ่มสตรีมีสถานภาพต่ำกว่า อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทั้ง อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ถ้าขัดแย้งกันเราก็จะช่วยประสาน เขามักจะทะเลาะกันตั้งแต่ตอนหาเสียง จะเคยสมัคร อบต. แต่ไม่ได้ เพราะผู้หญิงบ้านเรามักเลือกตามสามี และเลือกคนมีเงิน” (ล่อมาขวัญ หนูนอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544)

นอกจากนี้ ที่ผ่านมากลุ่มสตรียังไม่ได้รับความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการขอขออนุญาตสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพิจารณาแผนพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังที่ว่า “เคยเขียนให้เรื่องกลุ่มอาชีพเป็นแผน 5 ปีของ อบต. แต่ไม่เคยถูกพิจารณา จึงคิดว่าต้องหาทุนและช่องทางจากภายนอกดีกว่า ถูกกีดกัน กระบวนการเสนอปัญหาของกลุ่มสตรียังไม่อาจเข้าไปถึงกลไกการปกครองท้องถิ่นได้ เราอยากให้คนของเราเข้าไปร่วมพิจารณาแผนของ อบต. ได้ เวลามาเสนอโครงการเข้า อบต. อยากให้ผู้เสนอได้มีโอกาสเข้าไปชี้แจงด้วย ไม่ใช่ปิดประตูตัดสินกันเฉพาะภายใน อบต. เท่านั้น อำเภอแต่งตั้งให้จะเป็นตัวแทนกลุ่มสตรีในการพิจารณาโครงการของ อบต. แต่ อบต. ก็ไม่เคยเรียกจะเข้าไปเลย บอกว่าเดี๋ยวจะเรียกๆ จนหมดสมัยไปแล้ว” (ล่อมาขวัญ หนูนอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เหล่านี้เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือประชาคมหมู่บ้านที่ได้รับการผลักดันจากหัวหน้ากิ่งอำเภอคนปัจจุบันอย่างมากนั้น แม้เลขานุการประชาคมหมู่บ้านกำพวนซึ่งควบตำแหน่งเลขานุการประชาคมตำบลกำพวนจะเห็นว่า “ประชาคมก็ได้ผล เพราะอำเภอต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ได้คิดได้เขียนโครงการเอง แม้ว่าตอนนี้จะยังไม่ค่อยรู้เรื่องกันเท่าไร” (ปีตินี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) ทว่านอกจากจะยังไม่สามารถจัดทำแผนประชาคมตำบลได้เสร็จสิ้นแม้เวลาจะผ่านมานานดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า ที่สำคัญประชาคมหมู่บ้านแต่ละแห่งยังประกอบด้วยสมาชิกจำนวนไม่มาก โดยหมู่บ้านแห่งหนึ่งนั้น “ประชาคมหมู่บ้านมีแค่ 1 คน” (ดลก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) ขณะที่คณะกรรมการประชาคมหมู่บ้านตำแหน่งต่างๆ ก็มาจากการแต่งตั้งของทางกิ่งอำเภอเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญคณะกรรมการบางคนได้

รับการแต่งตั้งโดยที่ตนเองไม่ทราบมาก่อน ดังกรณีเลขานุการประชาคมหมู่บ้านกำพวนซึ่งควบตำแหน่ง เลขานุการประชาคมตำบลกำพวนคนข้างต้นที่ “อยู่ๆ เขาก็ให้เซ็นต์เป็นเลขาช่า อย่างไม่รู้ตัวมาก่อน เพราะว่า มีแผนประชาคม 5 ปีที่ประธานกับเลขาช่า ต้องเซ็นต์ แต่ที่ต้องรับเป็นเลขาช่า เพราะว่าเกรงใจนายหัว ผู้ใหญ่ก็ หนี เขาให้เราเป็นเลขาช่า เพราะเห็นว่าเราอยู่บ้านตลอดไม่ไปไหน แล้วหอกระจายข่าวก็อยู่ที่บ้านเรา แล้วก็ ช่วยทำเอกสารบัญชีให้กับศูนย์สาธิตด้วย แต่ว่าตอนนี้ไม่ได้ช่วยแล้วเพราะไม่มีใครช่วย แล้วก็ไม่มีคำตอบ แทน เลขาช่า มีหน้าที่ทำเอกสารโครงการ บังทำเฉพาะส่วนที่มีการแก้ไขโครงการ” (ปีติน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับสมาชิกกลุ่มเยาวชนคนหนึ่ง “อำเภอทำหนังสือมาให้แต่งตั้ง เป็นกรรมการประชาคม (คณะกรรมการบริหารศูนย์ประสานงานองค์กรเพื่อการพัฒนาชุมชนตำบลกำพวน, ผู้เขียน) ยังไม่รู้เลยว่าต้องทำอะไรบ้าง” (สุตกรัก สุมาลี, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2544) เป็นอาทิ

นอกจากนี้ ในการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อจัดทำแผนประชาคมหมู่บ้านพบว่าสมาชิกในหมู่บ้านไม่สู้จะสนใจมาเข้าร่วมเสนอความคิดเห็นและเสนอแผนพัฒนาหมู่บ้าน ดังที่ว่า “แผนปีต่อปีให้ใช้แผน ประชาคม ผ่านการพิจารณาหลายขั้นตอน มี ผอ.1, 2, 3 แต่ว่าเวลาเรียกประชุมชาวบ้านก็ไม่ค่อยมา เขาว่า คิดไปเถอะ บ้านเรามีปัญหาเรื่องประชาสัมพันธ์คนไม่รู้ ถ้ามีเสียงตามสายตามที่เราพูดก็จะรู้กันหมด หรือ บางคนได้ยินเขาก็ไม่ไปอีก ว่าไปแล้วไม่ได้อะไร” (ม่อน้ำหมาด หาญจิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) โดยเฉพาะในการประชุมตัวแทนประชาคมหมู่บ้านเพื่อร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาระดับตำบล พบว่าตัวแทน จากบางหมู่บ้าน “กลับไปก่อน ไม่ได้คิดผลึกตันว่าโครงการที่หมู่บ้านเสนอมาจะได้รับการจัดลำดับความ สำคัญหรือไม่ เพราะว่าเขาไม่เห็นความสำคัญ เขาไม่ได้ประโยชน์อะไร แล้วก็ทำกันตั้งแต่เช้าถึงค่ำ” (ปีติน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) และที่สำคัญก็คือว่าประชาคมหมู่บ้านนั้นแท้จริงแล้ว “เป็นแต่เพียงรูปแบบเพื่อเขียนโครงการ แต่ว่าขาดการประชุมพูดคุยกับชาวบ้าน ขาดงบฯ เรียกคน และคน เบื่อหน่ายการประชุมที่ไม่เกิดผล” (ก้อนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) ฉะนั้น โครงการจัดตั้ง ประชาคมหมู่บ้านรวมทั้งประชาคมตำบลในท้องถิ่นสุขสำราญของกระทรวงมหาดไทย โดยเฉพาะหัวหน้ากิ่ง อำเภอคนปัจจุบันที่ต้องการให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือให้ชุมชน/ท้องถิ่นสะท้อน ปัญหาและความต้องการของตนเอง จึงไม่สู้จะประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ แม้แต่ในส่วนของข้าราชการโดยเฉพาะที่ได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้ากิ่งอำเภอสุข สำราญให้เป็น “คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทในระดับตำบล” (คปต.) มีหน้าที่เป็น “พี่ เลี้ยง” และเข้าร่วมประชุมประชาคมหมู่บ้านประจำเดือน จะปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายหรือไม่นั้น “ผมไม่ยืนยัน เพราะว่าปลัดอาวุโสเป็นคนจัดทำแผนการทำงานคนเดียว ที่ผ่านมามีการทำงานไว้ทิศทาง ขาด การเขียนแผนปฏิบัติการประจำเดือน หัวหน้าส่วนก็ว่าไม่มีเวลา คปต. ก็ว่าไม่มีเวลา แต่ว่าเขาไม่ได้แบ่งจัดสรร แม้แต่หัวหน้าส่วนราชการก็ไม่ให้ความร่วมมือการเสนอตามแบบ ก. และ ข. เราก็บอกให้ประหยัดเวลา ชาวบ้านด้วยการให้เขามาตามเวลาประชุมประชาคม เพื่อว่าชาวบ้านจะได้มีเวลาทำมาหากิน แต่ว่าไม่ค่อย ได้รับความร่วมมือ คือหัวสายแต่ตรงกลางไม่กระดิก คือเขามีอาชีพราชการ แต่ไม่ใช่ราชการมีอาชีพ” (ธน

พล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) ทั้งนี้ สาเหตุที่ข้าราชการประจำ กิ่ง อ.สุขสำราญ ส่วนใหญ่ ไม่ให้ความร่วมมือหรือปฏิบัติตามคำสั่งหัวหน้ากิ่งอำเภอในการเข้าร่วมประชุมประชาคมหมู่บ้านประจำ เดือนนั้น นอกจากจะเป็นเพราะข้าราชการเหล่านี้ไม่สนใจหรือไม่เห็นความสำคัญของประชาคมหมู่บ้านแล้ว หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญเห็นว่าเป็นเพราะ “ผมไม่มีอำนาจให้คุณให้โทษเขา ไม่เหมือนนายอำเภอ CEO” (เพ็งอ้อ) เป็นสำคัญ

ทั้งนี้ สาเหตุที่กลุ่มและกิจกรรมต่างๆ ที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยราชการ “เป็นกลุ่ม จัดตั้งชั่วคราว ไม่ถาวร ไม่มั่นคง” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “ในสุขสำราญพูดได้ว่าไม่มีกลุ่มไหนประสบความสำเร็จ” (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) นั้นมีหลายประการ นับตั้งแต่การที่การจัดตั้งกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะ “top down ลงมา” (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการจัดตั้งกลุ่ม “ไม่เน้นกระบวนการ กลุ่มไม่ใช่ชาวบ้านจัดตั้งเอง แต่มีผู้บงการและตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตนของผู้จัดตั้ง และคนอื่นเขียนโครงการให้ จัดการให้ การทำงานของรัฐจะพูดก่อน แต่ไม่ค่อยให้ชาวบ้านถาม อย่างอำเภอแต่งตั้งกรรมการกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอแล้ว โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่รู้เรื่อง” (ล่อมาขวัญ หนูอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) ขณะเดียวกันชาวสุขสำราญส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญ/สนใจเฉพาะโครงการที่สนับสนุนด้านการเงินเป็นหลัก โดย “ชาวบ้านไม่ได้ยึดว่าต้องทำงานร่วมกัน พอได้รับการช่วยเหลือเป็นวัสดุอุปกรณ์ ไม่ใช่เงิน ชาวบ้านก็ไม่ค่อยชอบ พอประชุมกลุ่มสตรี ก็เล่าปัญหาทั้งหมดให้ฟัง ปัญหาของชุมชน แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าจะทำอะไรต่อ” (เพ็งอ้อ) ซึ่งการที่ชาวสุขสำราญให้ความสำคัญ/สนใจเฉพาะโครงการที่สนับสนุนด้านการเงินหรือให้ผลตอบแทนเป็นเงินเช่นนี้ ส่งผลให้หัวหน้ากิ่งอำเภอถึงกับปรามาสว่า “ชาวบ้านไม่ค่อยเข้าร่วมประชุม แต่ว่าประชุมกองทุนหมู่บ้านที่ว่าจะแจกของแจกเงินจะมากันฟรี” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 23 สิงหาคม 2544) เช่นเดียวกับกำนันตำบลกำพวนที่เห็นว่า “แล้วอีกอย่างคือเวลาหน่วยงานราชการมาจัดประชุมให้เงินเบี้ยเลี้ยง ปลุกจิดสำนึกผิดๆ ให้ชาวบ้าน พอเราเรียกประชุมเขาก็ไม่มา ว่าประชุมไม่ได้อะไร ไปทำมาหากินดีกว่า ถ้าทำได้ 50 บาทจะมากันเต็มหมด” (ม่อห้าหมาด หาญจิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544)

นอกจากนี้ ผู้นำทางการก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้กลุ่มและกิจกรรมที่หน่วยราชการสนับสนุนไม่ประสบความสำเร็จ เพราะสาเหตุที่ชาวสุขสำราญไม่ค่อยเข้าร่วมประชุม/กิจกรรมนอกจากจะเป็นเพราะให้ความสำคัญ/สนใจเฉพาะโครงการช่วยเหลือด้านการเงินข้างต้นแล้ว เหตุผลที่สำคัญอีกประการก็คือ “บางทีเขาคิดว่ามาประชุมแล้วไม่ได้ประโยชน์ ตัวแทนที่เขาเลือกอาจจะไม่มีคุณภาพ ผมออกข้อสอบทุกๆ 6 เดือน ปรากฏว่าพวกนี้สอบตกกันเกือบหมด นี่คือการวัดว่าทำไมชาวบ้านถึงเบื่อก็คือไม่ได้เสียสละ เอาเปรียบประชาชน เอาแต่พวกพ้องและญาติเวลามีประโยชน์จากราชการลงไป อย่างกรณีผู้ใหญ่...ก็มีหลายเรื่องที่ถูกร้องเรียนอยู่” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) เช่นเดียวกับโต๊ะครุฑมัสยิดตำบลกำพวนที่เห็นว่า “การรวมตัวเกิดขึ้นไม่ได้เพราะว่าคนขาดศรัทธาผู้นำที่ทำอะไรก็ล้มเหลวหมด เพราะทำกันอยู่

เฉพาะแต่ในหมู่ผู้นำเท่านั้น ผู้นำต้องเข้าใจประชาชนมากกว่านี้ และดึงทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม เมื่อก่อนชาวบ้านไว้ใจกันนั้น...มาก แต่กันนั้นทำให้ผิดหวัง จึงจำกันมาจนถึงตอนนี้ ไม่มีใครไว้ใจกัน" (ก้อนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) ขณะที่พัฒนากรซึ่งผ่านการทำงานพัฒนามาในหลายพื้นที่แถบภาคใต้เห็น ว่า สาเหตุที่การทำงานกับชุมชน/ท้องถิ่นสุขสำราญประสบความสำเร็จมากกว่าชุมชน/ท้องถิ่นอื่นแม้จะได้รับความร่วมมืออยู่บ้าง เป็นเพราะ "ผู้นำทางการมีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันสูง คนนี้ก็เก่ง คนนั้นก็เก่ง อยากจะเด่นกว่าเพื่อน แต่ทำไปทำมาก็ไม่มีใครทำงานตามหน้าที่ที่รับผิดชอบ อย่างการชิงดีชิงเด่นเป็นกรรมการหมู่บ้านหรือกรรมการออมทรัพย์ว่าต้องเหนือกว่า ทั้งๆ ที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้ว แต่จะไปทำผิดวัตถุประสงค์ผิดหน้าที่ คนโน้นอยากทำนี้ เวลาถูกข้ามหน้าบางคนก็ไม่ทำ ไม่ยอมประสานตามหน้าที่ แต่ว่าเป็นส่วนน้อย เป็นบางคน" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) ฉะนั้น ผู้นำทางการจึงเป็นปัจจัย กำหนดความสำเร็จ/ล้มเหลวของกลุ่มและกิจกรรมที่สำคัญระดับหนึ่ง

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดตั้งกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่นสุขสำราญที่สำคัญอีกประการก็คือบุคลิกภาพของชาวสุขสำราญซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน/ท้องถิ่น เพราะข้าราชการเช่นพัฒนากรเห็นว่าสาเหตุที่ชาวสุขสำราญไม่สู้จะสนใจให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ "ชาวบ้านที่นี้เขาสบายมาก่อน มันเป็นแหล่งแร่ เศรษฐกิจเขาดี เป็นคนไม่เคยลำบาก เลยไม่รู้จักขวนขวายต่อสู้ รู้จักแต่จะรับอย่างเดียวจนกลายเป็นนิสัย แม้กระทั่งผู้นำเขาก็พูดอย่างนี้ ว่าคนที่นี้เขาเคยชินกับความสบาย เทียบกับคนอื่นเขาจะทำงานสบาย เขาขวนขวาย แต่ว่าคนที่นี้เขาไม่ให้ลูกเรียนกัน การศึกษาที่นี้ต่ำสุด เพราะเขาคิดว่าลูกไม่ต้องเรียนก็ได้ เพราะมีที่นา ที่สวน ทะเล เพิ่งจะมาตื่นตัวเรื่องการศึกษากันเมื่อ 3-4 ปีมานี้เอง" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544)

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า ข้อสังเกตเกี่ยวกับบุคลิกภาพชาวสุขสำราญของพัฒนากรข้างต้นเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อสังเกตของผู้นำทางการหลายคน เมื่อกล่าวถึงสาเหตุที่ท้องถิ่นสุขสำราญไม่ "เจริญ" หรือ "พัฒนา" ทัดเทียมกับที่อื่น หรือทำให้คนสุขสำราญไม่ร่ำรวยเหมือนคนอื่น ดังความเห็นของสมาชิกสภาจังหวัดระนองที่ว่า "ถ้าเทียบกับที่อื่นคนบ้านเราขี้คร้าน อย่างคนที่ประสบความสำเร็จเขาทำอะไรอะทำจริง ตอนนี้เศรษฐกิจบ้านเราอยู่ในระบบเดิม มีมะพร้าวก็เอามะพร้าวมาแลกเปลี่ยน ปลา เขาผักกูดมาขายแลกเปลี่ยน แล้วยังอยู่ในระบบเดิม แต่ไม่สามารถช่วยให้ชาวบ้านมีเงินออมเงินเก็บได้ เทียบกับบางบอนคนเขามีงานทำตลอด ที่นี้คนไม่อด แต่ว่าไม่มีเงินเหลือ คุณภาพชีวิตจะให้ดีกว่าเก่าไม่ได้ แต่ว่าได้แต่ทรงตัว คือวิถีชีวิตพอมือพอกินก็อยู่อย่างนั้น ถ้าไปเปรียบเทียบประวัติคนมีเงินเขาไม่มีเวลาหยุดเลย" (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) เช่นเดียวกับความเห็นของกำนันตำบลกำพวนที่ว่า "คนทำเลบางคนก็ไม่ออกต้องดูเพื่อนออกแล้วได้ก่อนจึงจะเอาเรือออก ขี้คร้าน อย่างนี้จะว่าใคร จะโทษใคร จะโทษรัฐบาลก็ได้ ก็ต้องโทษตัวเอง" (มอห้ำหมาด หาญจิตร, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ขณะที่อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านกำพวนเห็นว่า "คนกำพวนไม่ค่อยทำอะไรเป็นอาชีพหลัก อย่างบางคนเพื่อนออกกุ้งได้ก็ไปออกกุ้ง หรือฟุ้งนี้อยากไปสวนก็ไปสวน...พอจะทำอะไรเป็นขึ้นเป็นอันแล้วเหนื่อย แล้วพวกที่เอาผักมาขายตลาดนัดมีแต่คนอีสาน

จากนาคา ไรโน พวกนี้เขาขยัน คือคนที่นี้สบาย เข้าป่าก็ได้ของ ลงเลิกได้ ที่อื่นไม่ได้ ต้องซื้อทั้งนั้น" (อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำพวน ไม่ทราบชื่อและนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) เหล่านี้เป็นต้น

กระนั้นก็ดี ควรตระหนักว่าข้อสังเกตเหล่านี้เป็นของข้าราชการและผู้นำทางการรวมถึงนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งนอกจากมักจะมีทัศนคติต่อ "ชาวบ้าน" ในแง่ลบแล้ว ที่สำคัญทัศนะ/แนวคิดของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ยังถูกรอบด้วยกระบวนการทัศนศึกษาระบบโรงเรียน โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนากระแสหลักที่เน้นความมั่งคั่งทางวัตถุและการสะสมทุนเป็นสรณะ เพราะการที่ชาวสุขสำราญบางส่วนไม่นิยมส่งเสียบุตรหลานให้ได้เล่าเรียนมีเหตุผลซับซ้อนกว่าการไม่รู้จักรวอนขวย โดยเฉพาะหากการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สัมพันธ์หรือมีประโยชน์กับการประกอบอาชีพหรือการดำเนินชีวิตประจำวันในท้องถิ่น การสั่งสมความรู้ผ่านประสบการณ์การทำงานและชีวิตจริงดูจะเป็นประโยชน์กว่า เช่นเดียวกับการที่ระบบเศรษฐกิจของสุขสำราญยังคงมีลักษณะเดิมหรือบางส่วนยังคงอยู่ในระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับสินค้า ก็ไม่ได้หมายความว่า "ด้อยพัฒนา" กว่าที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมชนิดเข้มข้นเช่นในเมือง ตรงกันข้าม การที่ชาวสุขสำราญบางส่วนยังคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนผลผลิตชี้ให้เห็นว่าคนเหล่านี้มีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านการผลิตและในทางเศรษฐกิจสูง เพราะไม่จำเป็นต้องเร่งผลผลิตที่ต้องประสบกับการเอารอดเอาเปรียบอีกรอบด้าน และที่สำคัญการสั่งสมทุนหรือการสร้าง ความมั่งคั่งไม่มีประโยชน์แต่เป็นโทษ หากชุมชน/ท้องถิ่นมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์และโดยเฉพาะมีสังคมวัฒนธรรมที่เน้นการแข่งขันและความเอื้ออาทรต่อกัน มากกว่าการแข่งขันช่วงชิง

ทั้งนี้ กระบวนทัศน์การพัฒนากระแสหลักไม่เพียงแต่จะครอบงำความคิดของข้าราชการหรือผู้นำทางการเท่านั้น หากแม้แต่ชาวสุขสำราญโดยทั่วไปก็ยังตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกระบวนทัศน์เช่นที่ว่านี้เช่นกัน เพราะเมื่อให้ระบุความต้องการว่าควรพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่นในด้านใด ชาวบ้านสุขสำราญมักจะต้องการให้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นถนน สะพาน ไฟฟ้า ฯลฯ เพื่อจะได้มีความ "เจริญ" หรือมีการ "พัฒนา" เท้าเทียมกับที่อื่นๆ ขณะที่การพัฒนาคุณภาพชีวิต/สังคมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา อาชีพ เด็ก คนชรา กีฬา หรือว่าศิลปวัฒนธรรม กลับไม่ผู้จะได้รับความสนใจ/ให้ความสำคัญ ทั้งๆ ที่ "ถนนมีเยอะแล้ว แล้วถนนก็มีการกินกันอีก ถ้าเปลี่ยนทัศนคติได้ อะไรก็เปลี่ยนได้หมด" (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ฉะนั้น ชาวสุขสำราญบางส่วนจึงยังคงประสบปัญหาการถูกครอบงำโดยกระบวนทัศน์การพัฒนากระแสหลักเช่นเดียวกับที่ในอีกหลายชุมชน/ท้องถิ่นของประเทศไทยประสบ

ขณะที่ในส่วนของกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนแม้จะมีความก้าวหน้ากว่ากลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการข้างต้น แต่ก็ยังประสบปัญหาและมีข้อจำกัดอยู่ไม่น้อย กล่าวในส่วนชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ พบว่าประสบปัญหาในหลายระดับ นับตั้งแต่ในระดับของการดำเนินกิจกรรมตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบเข้ามาที่ถูกเรือประมงเหล่านี้ตอบโต้ด้วยการใช้อาวุธปืนยิงใส่หรือแล่นเรือเข้าชน อีกทั้งเมื่อสามารถจับเรือประมงเหล่านี้ได้บางลำ

แต่เมื่อถึงขั้นศาลก็ไม่สามารถเอาผิดถึงขั้นริบเรื่อหรือจำคุกผู้กระทำผิดได้ แม้จะพยายามกดดันให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแจ้งข้อหาหนักที่สุดแล้วก็ตาม ภายในเวลาเพียงไม่กี่วันลูกเรือเหล่านี้ก็จะนำเรือเข้ามาลักลอบจับสัตว์น้ำในเขตหวงห้ามอีก โดยเฉพาะเมื่อผนวกเข้ากับการที่ชาวประมงสุทธาสารณซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมฯ ถูกกลุ่มผู้ประกอบการเรือประมงพาณิชย์แจ้งความกลับในข้อหาทำการประมงในเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสน ก็ยิ่งผลให้ชมรมฯ หยุดการออกลาดตระเวนตรวจจับเรือประมงเหล่านี้ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของชมรมฯ นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมของชมรมฯ ที่ผ่านมายังไม่สู้จะได้รับความร่วมมือจากผู้นำทางการเท่าใดนัก ที่สำคัญคือหลายรายตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ต่างๆ ที่เป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งชมรมฯ ช่วงแรก²⁴ ขณะที่การขยายฐานสมาชิกในหมู่บ้านไม่มีความคืบหน้า โดยเฉพาะการไม่สามารถประสานความร่วมมือกับชาวชุมชนที่ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ทำสวน คำขาย รับจ้าง ฯลฯ ไม่นับรวมการที่แกนนำชมรมฯ ไม่สามารถให้คำตอบกับสมาชิกได้อย่างชัดเจนว่าวิกฤติทรัพยากรสัตว์น้ำที่รุนแรงขึ้นทุกขณะนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร เป็นเพราะมรสุม ฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการลักลอบเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ หรือเป็นเพราะจำนวนเรือประมงพื้นบ้านที่ทวีจำนวนขึ้นอย่างมาก เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้ช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมากิจกรรมของชมรมฯ อยู่ในสภาพชบเซา จนกระทั่งบรรดาแกนนำชมรมฯ ต้องร่วมกันทบทวนและแสวงหาทางออก/ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมร่วมกันใหม่ ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

ส่วนกรณีของสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกแม้จะขยายกิจกรรมรองรับปัญหาและความต้องการของสมาชิกมากขึ้น แต่ยังประสบปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมอยู่มาก ขณะที่สมาชิกซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงควบคู่ไปกับการทำสวนมีรายได้ลดลงหรือไม่มีรายได้เป็นช่วงเวลาหลายเดือน เนื่องจาก “อาชีพเราไม่แน่นอน เจอลมเจอมรสุมออกไปไม่ได้ ไม่ใช่เรื่องอวนลาก แต่เป็นเรื่องมรสุม

²⁴ เปรียบเทียบกับกลุ่มที่ราชการจัดตั้งขึ้นก่อนหน้า กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนเช่นชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุทธาสารณรวมทั้งกลุ่มบ้านสมาชิก ประสบปัญหาจากผู้นำทางการมากกว่าและสลับซับซ้อนกว่า เพราะแม้ในตอนต้นผู้นำทางการจะให้ความร่วมมือหรือเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่ต่อมาหลายรายได้ถอนตัวออกไป โดยเฉพาะบางรายตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับชมรมฯ และกลุ่มบ้านสมาชิกอย่างชัดเจน ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการที่กิจกรรมของชมรมฯ ขัดผลประโยชน์ของผู้นำทางการบางคน การที่ผู้นำทางการบางคนรู้สึกถูกลดบทบาทหน้าที่ หรือรู้สึกถูก “ข้ามหน้าข้ามตา” ฯลฯ โดยผู้นำทางการเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะไม่ให้ความร่วมมือ หากยังมักจะคัดค้านขัดขวางการดำเนินกิจกรรมของชมรมฯ รวมทั้งยังมักจะกลั่นแกล้งให้ร้ายสมาชิกชมรมฯ ในรูปแบบต่างๆ มาโดยตลอด ล่าสุดคือกรณีที่ชาวบ้านบางกล้วยนอกซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกถูกเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแหลมสนและหน่วยงานอื่นๆ จับกุมข้อหาบุกรุกพื้นที่อุทยานฯ ทั้งๆ ที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ผ่อนผันซึ่งได้ตกลงร่วมกันระหว่างอุทยานฯ กับชาวบ้านบางกล้วยนอก แต่สาเหตุที่เกิดการจับกุมขึ้นในครั้งนี้นั้น “เป็นเพราะผู้ใหญ่... แจ้งให้จับ เพราะในหมายจับบอกว่าราษฎรผู้ประสงค์ไม่ขอออกนามแจ้งว่ามีกรบุกรุกทำลายป่าชายเลน แต่ว่าที่บ้านท่ากลางไม่จับ ตอนนีที่หมู่ 4 ท่ากลางถางป่า 2-3 ไร่ขุดบ่อเลี้ยงปู เราไม่อยากแจ้ง เพราะถ้าชาวบ้านบางกล้วยแจ้งจับก็จะทำให้ชาวบ้านทะเลาะกันเอง กรมป่าไม้ก็ลอยตัว ผู้ใหญ่... ก็สบาย” (ดลก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544)

แล้วที่นี้พื้นที่เท่าเดิม แต่ว่าคนทำเลเพิ่มขึ้น เมื่อก่อนบ้านเรามี 3 ลำ แต่ในเลตอนนี้มี 500-600 ลำ มีคนมากเกิน ทั้งเรือใหญ่เรือเล็ก ตอนที่ทำอวนปลาหลังเขียวใหม่ๆ กำไรปีละเป็นแสน แต่พอปีหลังๆ ของหมด" (ดล ก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) ทั้งนี้ แกนนำสหกรณ์ฯ คนเดียวกันนี้เห็นว่าปัญหาจะไม่รุนแรงเท่าในปัจจุบันหากว่าที่ผ่านมาได้ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมอาชีพควบคู่ไปกับการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเล ทว่า "เราเล่นแต่เรื่องนโยบาย คือตั้งแต่ปี 39 ถ้าเราเล่นเรื่องอาชีพด้วยตอนนี้คงจะดีขึ้น ผมก็เลยตั้งเป้าต้องเน้นเรื่องอาชีพ ทำอย่างไรให้ทุกครัวเรือนมีอาชีพ ได้วันละ 100-150 บาททุกครัวเรือน บ้านเราอยู่ได้ อาจจะเว้นช่วงการจับมาเลี้ยงปลา หรือเปลี่ยนจากอวนกุ้งไปทำอวนอย่างอื่นบ้าง หรือเปลี่ยนไปเลี้ยงปู อย่างกองทุน 1 ล้านบาทสหกรณ์เคยเสนอไป 3 เรื่อง คือซื้อยางแผ่นกับขี้ยาง ซื้อข้าวสาร ให้สมาชิกเอามาขายสหกรณ์ กับอีกอย่างคือสร้างอวนปูให้กับสมาชิก มีอยู่ 6 ลำ แต่ว่ายังไม่ได้มีมติอะไรออกมาที่ แต่ถ้าดูว่ามีภาวะก็ต้องอยู่อย่างนี้ไปก่อน" (เพ็งอ่าง)

และนอกจากปัญหาในการประกอบอาชีพแล้ว แม้แต่ในส่วนของกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลที่ผ่านมาแกนนำสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกก็ถือว่ายังไม่ประสบความสำเร็จ เพราะ "การอนุรักษ์ถ้าพูดจริงๆ แต่ละพื้นที่ควรจะมีการหยุดจับเป็นช่วงๆ เช่น ช่วงปลาวางไข่ แต่ของเราจับยาว ถึงอวนลากจะไม่มีแต่ต่อไปทรัพยากรก็หมด คืออนุรักษ์กันแต่ปาก แต่จริงๆ แล้วยังเป็นการแย่ง คือไม่ต้องการให้เรือใหญ่เข้ามาเพื่อว่าเรือเล็กจะได้จับคนเดียว เคยเสนอกันตอนประเมินผลที่ฟังว่าเราควรจะสร้างคนก่อนจะสร้างเล ถ้าคนขาดจิตสำนึกมันไปไม่รอด" (ดล ก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544) ทั้งนี้ ไม่นับรวมปัญหาที่ชาวบ้านบางกล้วยนอกบางคนถูกเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแหลมสนจับกุมข้อหาปลูกสร้างบ้านเรือนบุกรุกเขตอุทยานฯ เนื่องจากแนวเขตระหว่างเขตอุทยานฯ กับเขตผ่อนผันไม่ชัดเจนดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้

ขณะที่กลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคานอกจากสมาชิกจะประสบปัญหาการเป็นหนี้สินธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์รวมทั้งปัญหาที่ดินทำกินที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขดังที่กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ แนวทางการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มฯ ก็ยังมีข้อจำกัด เพราะกลุ่มฯ มีรูปแบบการบริหารจัดการแบบ "ราชการ" อย่างเคร่งครัด อีกทั้งกฎระเบียบที่กลุ่มฯ ใช้ยังล้าหลัง ที่สำคัญคือเป็น "ประกาศคณะปฏิวัติ ที่ต้องการกดเกษตรกรไม่ให้โต แล้วยังมีปัญหาตลอดเวลา มีปัญหาทุจริตตลอด" (ทวีศักดิ์ สุขรัตน์, วงประชุมกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคา 22 พฤษภาคม 2544) โดยเฉพาะระบบการผลิตเพื่อขายและรูปแบบการเพาะปลูกเชิงเดี่ยวเช่นที่เป็นอยู่ไม่ช่วยให้สมาชิกกลุ่มฯ มีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านการผลิตและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ เพราะต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง/หญ้าจากภายนอกอย่างมาก ขณะที่ราคาผลผลิตมักจะผันผวนไปตาม "กลไกตลาด" ไม่สามารถกำหนดได้ กรณีที่สมาชิกสหกรณ์ฯ ต่างเป็นหนี้สินกันเป็นจำนวนมากข้างต้นเป็นตัวอย่างที่ดีของความล้มเหลวของระบบการผลิต/รูปแบบการเพาะปลูกเช่นที่ว่านี้

นอกจากนี้ ประเด็นที่ควรพิจารณาอีกประเด็นก็คือว่า ถึงแม้ท้องถิ่นสุขสำราญจะประกอบด้วยกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งโดยหน่วยราชการเป็นจำนวนมาก นอกจากจะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้บรรลุวัตถุประสงค์ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ขณะเดียวกันกลุ่มเหล่านี้มีการประสานความร่วมมือกันน้อยมาก หรืออาจจะไม่มีก็ว่าได้ เว้นแต่กรณีที่ตัวบุคคลซ้ำซ้อนกันเนื่องจากเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม โดยนอกจากจะเป็นเพราะแนวทางการจัดตั้งกลุ่มและลักษณะของกิจกรรมที่แยกเป็นเอกเทศตามวัตถุประสงค์ของหน่วยราชการนั้นๆ จนกระทั่ง “การตั้งกลุ่มอะไรบางที่ อบต. ก็ไม่รู้ เขาให้กรรมการหมู่บ้านจัดตั้งกันมา” (สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านท่ากลาง ไม่ทราบชื่อและนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) แล้ว สาเหตุที่สำคัญอีกประการคือความขัดแย้ง/ไม่ลงรอยกันระหว่างแกนนำกลุ่มเหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้นำท้องถิ่น หรือบางครั้งแกนนำกลุ่มซึ่งเป็นชาวสุขสำราญทั่วๆ ไปก็ขัดแย้งกับผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นผู้นำศาสนาและผู้นำทางการ ดังกรณีประธานกลุ่มสตรีที่ไม่เพียงแต่ความพยายามในการผลักดันโครงการพัฒนาของกลุ่มฯ เข้าสู่แผนพัฒนาตำบล รวมทั้งการพยายามเข้าร่วมฟังการประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบล จะถูกปฏิเสธดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ที่สำคัญเมื่อคราวที่ประธานกลุ่มสตรีคนนี้เสนอโครงการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ก็ยังถูกคัดค้านจากกลุ่มผู้นำศาสนารวมทั้งผู้นำทางการบางส่วน โดยอ้างเหตุผลว่า “เอาลูกชาวบ้านไปซัง แต่จ๊ะจ๋า...ค่านเพราะกลัวขัดธุรกิจ...ของตัวเอง จึงไปปรึกษากำนันหมัด แกเห็นด้วย แต่ก็แพ้มติ จ๊ะจ๋าจะไปประสานกับ กศน. เอง และดึงเข้าหมู่ 3 ไปตั้งในปอเนาะ หาเด็ก 60 คน ครูอาสา 1 คน ต้องไปอ้อนวอนให้เด็กๆ ได้เรียน ได้มา 47 คน พวกผู้นำก็ค้านมาก “ไม่ให้ลูกตัวเองไปเรียน” (ล่อมาขวัญ หนูนอนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับเมื่อคราวดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่ประธานกลุ่มสตรีถูกคัดค้านจากผู้นำทางการเช่นกำนันผู้ใหญ่บ้าน แม้จะพยายามผลักดันโครงการให้เกิดประโยชน์กับคนจนมากที่สุด โดยเจ้าตัวเห็นว่าเป็นเพราะ “คนอิจฉากัน ซึ่งเป็นกันมากในชุมชนอิสลามจังหวัดระนอง” (เพ็งอ่า) เป็นอาทิ

ทั้งนี้ หากกลุ่มต่างๆ ที่หน่วยราชการจัดตั้งขึ้นจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ส่วนใหญ่จะเป็นในรูปของความสัมพันธ์ส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องหรือสมัครพรรคพวก มากกว่าจะสัมพันธ์ในฐานะของสมาชิกกลุ่มต่างๆ หรือหากจะเป็นความสัมพันธ์ลักษณะกลุ่มต่อกกลุ่มก็จะเป็นในแง่ของการเข้าร่วมประชุมในโอกาสเดียวกันซึ่งหน่วยราชการเป็นผู้จัดขึ้น เช่น ในที่ประชุมประจำเดือนที่ว่าภารกิจอำเภอ เป็นต้น ฉะนั้น ทั้งประเด็น วิธีการ และผู้ดำเนินการพูดคุยจึงถูกกำหนดโดยข้าราชการเป็นหลัก โอกาสที่กลุ่มเหล่านี้จะได้แลกเปลี่ยนพูดคุยบนฐานของตนเองจึงมีน้อยมาก

อย่างไรก็ดี เปรียบเทียบกับกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่แม้จะยังมีปัญหาและข้อจำกัดอยู่ระดับหนึ่ง แต่การประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มเหล่านี้ก็ก้าวหน้ากว่าในบรรดากลุ่มที่หน่วยราชการตั้งขึ้นมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่าแนวทางการส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเหล่านี้เน้นการประสานความร่วมมือกันในรูปเครือข่ายตามความซับซ้อนเชื่อมโยงของปัญหา มากกว่าจะจำกัดอยู่ในหน่วยการปกครองหนึ่งๆ พัฒนาการของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ

กับสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกและกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาในฐานะกลุ่มบ้านสมาชิกที่กล่าวไป
แล้วก่อนหน้าเป็นตัวอย่งที่ดีของการประสานความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมในรูปแบบเครือข่ายของกลุ่มเหล่านี้
นอกจากนี้ กลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งจากหน่วยราชการเช่นกลุ่มสตรีก็ "เชื่อมโยงกับกลุ่มประมงบ้าง ร่วม
ประชุมกับเขา" (ล่อมาขวัญ หนูนนันต์, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544) รวมทั้งสมาชิกกลุ่มเยาวชนบางคน
ก็ "เคยร่วมกิจกรรมปลูกป่าชายเลนของชมรมฯ" (สุดรัก สุมาลี, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2544) แม้ว่าจะเป็นการ
ร่วมกิจกรรมในนาม "ลูกหลานชาวบ้านธรรมดาฯ" (เพ็งอ้อ) ไม่ใช่ในฐานะสมาชิกกลุ่มเยาวชนก็ตาม
โดยเฉพาะล่าสุดที่ชมรมฯ มีแผนที่จะขยาย/ประสานความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มต่างๆ
ในท้องถิ่นสุขสำราญในรูปของ "ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป ก็ชี้ให้เห็นการดำเนิน
กิจกรรมในลักษณะของเครือข่ายความร่วมมือของชมรมฯ อย่างชัดเจน

บทที่ 4 ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

บทนี้กล่าวถึงประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ แบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกแสดงเงื่อนไขการก่อตัวของประชาคมฯ ส่วนถัดมาแสดงกระบวนการ/วิธีการเสริมสร้างประชาคมฯ ของโครงการวิจัยฯ ทั้งในส่วนของการจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 และ 2 และการจัดเวทีประชุมสัญจรไปตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ ขณะที่ส่วนสุดท้ายเป็นการประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของประชาคมฯ รวมทั้งข้อเสนอแนะของชาวสุขสำราญในการหนุนเสริมประชาคมฯ ให้เข้มแข็ง ดังจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. เงื่อนไขการก่อตัวของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

จากสภาพปัญหา/อุปสรรคและข้อจำกัดของกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ดังที่กล่าวในบทก่อนหน้า ชาวสุขสำราญโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นแกนนำและสมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญเห็นว่ามี ความจำเป็นจะต้องทบทวนบทเรียน/สรุปประสบการณ์ที่ผ่านมา ทั้งของชมรมฯ เองและของกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น เพื่อกำหนดแผน/ยุทธศาสตร์ให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป สามารถสรุปเป็นบทเรียนได้ว่า 1) ถึงแม้ผู้นำทางการจะมีข้อจำกัดในตัวเองและมีความขัดแย้งกันระดับหนึ่ง แต่หากสามารถประสานความร่วมมือกับและระหว่างกลุ่มผู้นำทางการเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง บทบาทและอำนาจหน้าที่ของกลุ่มผู้นำทางการจะช่วยให้เกิดพลังต่อรองในการแก้ไขปัญหาชุมชน/ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี 2) แม้แกนนำกลุ่มสตรีจะพยายามสร้างบทบาทให้กับตนเองอยู่บ้าง แต่หากได้มีการประสานความร่วมมือกัน กิจกรรมของกลุ่มสตรีโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอาชีพเสริมจะยังประโยชน์ให้กับชุมชน/ท้องถิ่นอย่างมาก เป็นต้นว่า กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นสตรีสามารถนำผลผลิตที่ได้จากการทำประมงชายฝั่งไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นปลาเค็มหรือกะปิ 3) สาเหตุที่การดำเนินกิจกรรมของแต่ละกลุ่มโดยเฉพาะชมรมฯ ไม่ประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลุ่มต่างๆ แยกกันดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาเฉพาะส่วนหรือเฉพาะกลุ่ม แต่ไม่ได้มุ่งแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นโดยรวม หรือไม่มีประเด็นปัญหาร่วมกัน จำเป็นจะต้องผลักดันให้ปัญหาสำคัญ ที่แต่ละกลุ่มดำเนินอยู่มีสถานะเป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน/ท้องถิ่น ไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะของกลุ่มชาวประมง ชาวสวน หรือสตรี และ 4) จึงจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำทางการ กลุ่มผู้นำศาสนา กลุ่มสตรี หรือว่ากลุ่มราชการ ในรูปของประชาคมท้องถิ่นเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา

ทั้งนี้ หลังจากได้ข้อสรุปดังกล่าว ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่โครงการวิจัย “กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ซึ่งชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญได้เห็นสมควรให้คณะผู้วิจัยเขียนโครงการขอสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานวัฒน

ธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกระบวนการกลุ่มในกิ่ง อ.สุขสำราญ ได้รับการอนุมัติ ชมรมฯ จึงร่วมกับนักวิจัยสนามจัดประชุมสัญจรไปตามกลุ่มบ้านสมาชิกเพื่อทบทวนและประเมินสถานการณ์ภายในชมรมฯ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า จะอาศัยโครงการวิจัยฯ หนุนเสริมกระบวนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชมรมฯ และท้องถิ่นสุขสำราญได้อย่างไร จากนั้นในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2544 ได้มีการนัดหมายในกลุ่มแกนนำและสมาชิกชมรมฯ ผู้นำศาสนา รวมทั้งสมาชิกสภาจังหวัด เพื่อร่วมกันกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวของชมรมฯ ให้สอดคล้องกับการดำเนินโครงการวิจัยฯ โดยในระยะสั้นนอกจากจะมีข้อสรุปให้ตั้งคณะทำงานแต่ละกลุ่มบ้านขึ้นใหม่ ประกอบด้วยกลุ่มบ้านท่ากลาง กลุ่มบ้านทับเหนือ กลุ่มบ้านบางกล้วยนอก กลุ่มบ้านแพก้าพวน และกลุ่มบ้านปากเตรียมแล้ว ขณะเดียวกันที่ประชุมยังมีมติว่าการแก้ไขปัญหาการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงอวนลากจำเป็นจะต้องสรุปประเด็นปัญหา เป้าหมาย และแผนการให้ชัดเจน เพื่อนำขึ้นเป็นประเด็นหลักสำหรับการอภิปรายในงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายนที่จะถึง ต่อมาในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2544 ชมรมฯ ได้นัดประชุมอีกหนเพื่อนำข้อสรุปที่ได้จากวันที่ 9 ข้างต้นมาร่วมกันหารือ เพื่อกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนขึ้น โดยนอกจากจะได้มีการปรับโครงสร้างชมรมฯ ใหม่ ให้ประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่สอดคล้องกับสถานการณ์และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้จริง²⁵ รวมทั้งได้ร่วมกันกำหนดแผนงาน/กิจกรรมหลักของชมรมฯ²⁶ ที่สำคัญที่ประชุมมีมติให้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และแนวทางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อลดความขัดแย้ง/แรงเสียดทานรวมทั้งผลักดันให้หน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรงเข้ามาร่วมรับผิดชอบ โดยอาศั งานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 เป็นกลไกหรือเงื่อนไขสำคัญในการ 1) เป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยน พูดคุย และทบทวนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ที่ผ่านมา 2) เป็นโอกาสในการกระชับความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการต่างๆ และ 3) เป็นเวทีสำหรับการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาชุมชน/ท้องถิ่นร่วมกัน ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในส่วนต่อไป

²⁵ ประกอบด้วย 1) ประธาน 2) รองประธาน 3) ฝ่ายประสานงานภายนอก มีบทบาทในการผลักดันเชิงนโยบายและกฎหมายร่วมกับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ 4) ฝ่ายประสานงานภายใน มีบทบาทในการประสานความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง 5) ฝ่ายกิจกรรมฟื้นฟูอนุรักษ์ และ 6) ฝ่ายประชาสัมพันธ์

²⁶ ประกอบด้วย 1) ประชุมกลุ่มบ้านแต่ละบ้าน เพื่อสร้างฐานให้เกิดขึ้นในแต่ละบ้านใหม่ 2) ประชุมกรรมการชมรมฯ ทุกวันศุกร์สุดท้ายของเดือน 3) ประชุมใหญ่สมาชิก โดยจะประเมินจากเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญที่จะจัด 4) ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ ฟื้นฟู และปกป้องทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเล เช่น การปลูกป่าชายเลน การปลูกป่าชุมชน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ และการลาดตระเวนตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ที่ลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้าม 5) ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับกองทุนหมุนเวียน เช่น กองทุนเครื่องมือประมง กองทุนน้ำมัน 6) ผลักดันเชิงนโยบายและกฎหมาย เช่น การปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงทำลายล้าง และการแก้ไขปัญหาการรุกล้ำเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสน นอกจากนี้ ชมรมฯ ยังวางแผนจะจดทะเบียนจัดตั้งเป็นสมาคม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ระอผลการดำเนินกิจกรรมในรอบ 1 ปีนี้ก่อน

2. กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

หลังจากได้ข้อสรุปร่วมกันในการที่จะประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ในรูปของประชาคมท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นร่วมกัน พร้อมกับข้อกำหนดที่จะจัดให้มีเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ขึ้นในเดือนเมษายนที่จะถึง ชมรมชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน รวมทั้งกลุ่มสมาชิกเครือข่ายเช่นสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอก ร่วมกับคณะผู้วิจัยและพันธมิตรตลอดจนภาคีท้องถิ่นอื่นๆ ประกอบด้วย โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และโครงการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพชายฝั่งระนอง (ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจาก EU) สถาบันวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงได้ร่วมกันหารือถึงแนวทาง/กระบวนการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญรวมถึงการเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดเวทีประชาคมฯ ในเดือนเมษายนที่จะถึงด้วย โดยทุกฝ่ายเห็นว่ก่อนจะจัดเวทีประชาคมฯ ควรที่นักวิจัยและแกนนำชมรมฯ จะได้จัดประชุมตัวแทนกลุ่มต่างๆ เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการจัดเวทีประชาคมฯ หน้ หลังจากนั้นก็จัดประชุมสัญจรตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจและเตรียมความพร้อมของแต่ละกลุ่มในการเข้าร่วมเวทีประชาคมฯ ขณะเดียวกันก็ควรประสานกับส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางและเป้าหมายของการจัดเวทีประชาคมฯ รวมทั้งเชิญให้เข้าร่วมด้วย ฉะนั้นในช่วงเวลาดังแต่เดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนเมษายนก่อนจะถึงกำหนดวันจัดงานเวทีประชาคมฯ นักวิจัยสนามและตัวแทนชมรมฯ ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมตามข้อตกลงดังกล่าวตามลำดับ

2.1 เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1: ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

“เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1: ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 เวลา 9.00 - 17.00 นาฬิกา ณ ห้องประชุม สถาบันวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง ต.กำพวน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเวทีในการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ ในการแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนร่วมกัน มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น 54 คน ประกอบด้วยตัวแทนจาก 1) ส่วนราชการต่างๆ เช่น รองผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญ รองสารวัตรปราบปรามสถานีตำรวจภูธรกิ่งอำเภอสุขสำราญ ตลอดจนหัวหน้าส่วนราชการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง 2) ผู้นำทางการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักการเมืองท้องถิ่น ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกสภาจังหวัด 3) ชาวสุขสำราญที่ประกอบอาชีพต่างๆ เช่น เกษตรกร พ่อค้า คนขี่รถจักรยานยนต์รับจ้าง ฯลฯ 4) กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน 5) กลุ่มผู้นำศาสนา และ 6) ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญและกลุ่มสมาชิกเครือข่าย เป็นอาทิ

ทั้งนี้ เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 แบ่งเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ โดยหลังจากรองผู้ว่าราชการจังหวัดระนองได้กล่าวเปิดงานพร้อมกับกล่าวบรรยายนำหัวข้อ “ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” แล้ว จากนั้นวิทยากรได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนความคาดหวังต่อการจัดเวทีประชาคมครั้งนี้ รวมทั้งให้วาดภาพฝันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนลงในแผ่นกระดาษก่อนที่จะให้แต่ละคนจะนำเสนอความคาดหวังและภาพฝันของตนให้ผู้เข้าร่วมประชุมรายอื่นๆ ได้รับทราบ ช่วงถัดไปเป็นการแบ่งกลุ่มย่อยตามกลุ่มต่างๆ ข้างต้นเพื่อช่วยกันระดมความคิดเห็นในหัวข้อศักยภาพและอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จากนั้นจึงให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มออกมานำเสนอผลการระดมความเห็นในที่ประชุม ขณะที่ช่วงสุดท้ายเป็นการสรุปผล/ประเด็นการแลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็นที่ผ่านมา พร้อมกับร่วมกันกำหนดกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งแนวทางในการปฏิบัติสำหรับการจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ในเดือนสิงหาคมที่จะถึง สามารถสรุปเนื้อหาแต่ละช่วงได้ดังนี้²⁷

ในส่วนของความคาดหวังของผู้เข้าร่วมประชุมต่องานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1 พบว่าสามารถจำแนกได้ 4 หัวข้อ คือ 1) ความคาดหวังในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 2) ความคาดหวังในด้านการประกอบอาชีพ 3) ความคาดหวังในด้านการประสานความร่วมมือ และ 4) ความคาดหวังในส่วนของเวทีประชาคมฯ เอง โดยความคาดหวังในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะนำมาสู่การแบ่งเขตพื้นที่ทรัพยากรชัดเจนว่าบริเวณใดเป็นป่าสงวน ป่าเสื่อมโทรม ป่าใช้สอย รวมทั้งพื้นที่ทางทะเลว่าบริเวณใดเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสนและเขตการทำประมง ตลอดจนความชัดเจนในการกำหนดชนิดเครื่องมือประมงที่อนุญาตและห้ามมิให้ใช้ในพื้นที่ย่อยๆ รวมทั้งความชัดเจนของแนวทางในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทะเล ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อชุมชน/ท้องถิ่นจะสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ส่วนความคาดหวังในด้านการประกอบอาชีพจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือในส่วนของอาชีพประมงชายฝั่งกับในส่วนของการทำงานเกษตรกรรม โดยในส่วนของการทำงานประมงชายฝั่งผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะช่วยให้เกิดแนวทางการแก้ไขปัญหาการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้ามของเรือประมงอวนลากรวมทั้งเรือประมงจากแถบอื่น โดยเน้นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุมากกว่าปลายเหตุ ขณะเดียวกันก็คาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะช่วยผลักดันให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบดำเนินการตรวจจับเรือประมงที่รุกล้ำเข้ามาอย่างเด็ดขาดจริงจัง รวมทั้งต้องการให้มีเรือตรวจการณ์ประจำการอยู่ในพื้นที่ทะเลแถบนี้ด้วย ซึ่งจะยังผลให้เครื่องมือประมงทำลายล้างทุกชนิดหมดไปจากชายฝั่ง จ.ระนอง ในที่สุด นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมยังคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะส่งผลให้ประชาชนจากหลายสาขาอาชีพและหน่วยงานต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ ร่วมมือกันพัฒนาและรักษาสิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่จะทำให้

²⁷ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ได้ในเอกสารสรุปเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ในภาคผนวก 1

ชาวประมงพื้นบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งทำให้อาชีพประมงชายฝั่งมีความมั่นคง ส่วนการทำเกษตรกรรมผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะมีส่วนช่วยให้ราคาผลผลิตการเกษตรขยับสูงขึ้นเป็นสำคัญ

ขณะที่ความคาดหวังด้านการประสานความร่วมมือพบว่า มีหลายลักษณะ นับตั้งแต่การคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะช่วยให้หน่วยราชการให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งมีความเข้าใจและเห็นใจชาวสุโขทัยมากขึ้น ขณะเดียวกันก็คาดหวังว่าชาวสุโขทัยเองก็จะเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของส่วนราชการต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมกับสามารถแสวงหาแนวทางในการสร้างความสมานฉันท์ในการประกอบอาชีพและอยู่ร่วมกันในหมู่ผู้ประกอบอาชีพเดียวกันได้ ที่สำคัญผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าเวทีประชาคมฯ จะยังผลให้หน่วยราชการและกลุ่มต่างๆ เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นและประเทศชาติ ส่วนความคาดหวังในตัวเวทีประชาคมฯ เองนั้นผู้เข้าร่วมประชุมต้องการให้มีความสืบเนื่อง สามารถให้ความรู้ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพหรือว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีส่วนช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยดีขึ้น และเป็นທີ່ที่ชาวสุโขทัยและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะได้ร่วมกันเรียนรู้แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นเหล่านี้เป็นต้น

เช่นเดียวกับในส่วนของการประเมินหรือภาพฝันที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกิ่ง อ.สุโขทัย ที่พบว่าประกอบด้วย 4 หัวข้อ คือ 1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ 2) การใช้มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง 3) การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ 4) การพัฒนาการประกอบอาชีพ โดยความใฝ่ฝันหัวข้อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติผู้เข้าร่วมประชุมต้องการจะเห็นท้องทะเลและลำคลองมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ ทั้งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และสัตว์น้ำหายากเช่น พยูน เต่าทะเล รวมทั้งต้องการเห็นปะการัง หินกองใต้ทะเล และป่าไม้ทั้งบนเกาะและภูเขาอุดมสมบูรณ์ดังเช่นอดีต โดยเฉพาะไม่ต้องการให้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ถูกทำลายหรือถูกลักลอบนำมาขาย จะได้มีทะเลและชายหาดที่สวยงามดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ขณะที่ความใฝ่ฝันข้อการใช้มาตรการทางกฎหมายในการปกป้องดูแลทรัพยากรชายฝั่ง ต้องการให้มีการตรวจจับเรือประมงอวนลากที่ลักลอบเข้ามาทำประมงในเขตหวงห้ามอย่างต่อเนื่องจริงจัง โดยเฉพาะควรมีเรือตรวจการณ์ประจำการอยู่บริเวณนี้ รวมทั้งต้องการให้มีการแบ่งเขตการทำประมงที่แน่นอนระหว่างประมงอวนลากกับประมงชายฝั่ง ส่วนความใฝ่ฝันข้อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ผู้เข้าร่วมประชุมต้องการให้มีการอนุรักษ์ป่าชายเลนรวมทั้งจัดทำป่าชุมชน ควรมีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ห้ามจับสัตว์น้ำอย่างเด็ดขาด และควรกำหนดกฎระเบียบในการทำประมง เช่น ห้ามจับสัตว์น้ำวัยอ่อน ขณะที่ความใฝ่ฝันข้อการพัฒนาด้านอาชีพ ต้องการให้ลอกคลองบางสายเช่นคลองบางกล้วยให้ลึกขึ้นเพื่อความสะดวกในการทำประมง ไม่ต้องการให้บุคคล

ภายนอกเข้ามาแย่งพื้นที่การทำประมง ต้องการให้ผลิตผลการเกษตรราคาดี มีการเลี้ยงสัตว์โค กระบือมาก ดังเช่นในอดีต และควรจะทำเกษตรกรรมทางเลือกและลดการใช้สารเคมี

ขณะที่ในส่วนของปัจจัยในท้องถิ่นสุขสำราญที่เอื้อให้ความไม่ผันข้างต้นเป็นจริง ซึ่งได้แบ่งผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวประมง กลุ่มเกษตรกรและอาชีพอื่นๆ กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่าส่วนใหญ่คิดเห็นในทำนองเดียวกันว่าประกอบด้วย 1) ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม 2) โครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคที่เพียงพอ 3) อาชีพที่หลากหลายและมีตลาดรองรับ 4) ศูนย์รวมทางจิตใจ และ 5) ชุมชนที่เข้มแข็ง โดยในส่วนของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มชาวประมงเห็นว่าท้องถิ่นสุขสำราญมีสัตว์น้ำ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ แหล่งเลี้ยงชุมชน/ท้องถิ่นมาจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เห็นว่าท้องถิ่นสุขสำราญมีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่สวยงาม ทั้งน้ำตก ภูเขา ทะเล ขณะที่กลุ่มข้าราชการก็เห็นว่าชาวสุขสำราญให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้เป็นอย่างดี ส่วนปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคทุกกลุ่มต่างเห็นตรงกันว่าท้องถิ่นสุขสำราญมีถนนหนทางและการคมนาคมที่สะดวกสบาย ขณะที่ปัจจัยด้านอาชีพและตลาด กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นตรงกันว่าชาวสุขสำราญประกอบอาชีพที่หลากหลายโดยมีตลาดนัดของชุมชน/ท้องถิ่นเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายผลผลิต โดยเฉพาะกลุ่มประมงเห็นว่าสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่นค่อนข้างดี เพราะมีตลาดรับซื้อสัตว์น้ำทุกชนิด ส่วนปัจจัยศูนย์รวมทางจิตใจ กลุ่มประมงและกลุ่มเกษตรกรเห็นว่าความเป็นมุสลิมทำให้ชาวสุขสำราญมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การทำละหมาดในวันศุกร์ นอกจากนี้ คำสอนของศาสนาอิสลามก็ย้ำเตือนให้มุสลิมทำความดีเพื่อส่วนรวม เช่นเดียวกับปัจจัยข้อฐานชุมชนเข้มแข็ง กลุ่มประมงเห็นว่าชาวสุขสำราญสามัคคีกันเพราะต่างเป็นเครือญาติ อีกทั้งที่ผ่านมามีการร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เช่น ร่วมใจกันไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง และออกตรวจจับเรือประมงอวนลากที่ลักลอบเข้ามาทำการประมง เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ดี นอกจากปัจจัยเกื้อหนุนดังกล่าวแล้ว ผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละกลุ่มต่างเห็นว่าท้องถิ่นสุขสำราญยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความไม่ผัน/ภาพผันข้างต้นเป็นจริง ประกอบด้วยปัญหาทั้งที่เกิดจากในส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำทางการ และในส่วนของชาวบ้านทั่วไป²⁸ กล่าวในส่วนเจ้าหน้าที่รัฐ

²⁸ ทั้งนี้ นอกจากกลุ่มบุคคลทั้งสามนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมประชุมยังเห็นว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความไม่ผันบรรลุผลยังประกอบด้วยกลุ่มเยาวชน เพราะปัจจุบันเยาวชนสุขสำราญจำนวนมากติดยาเสพติด ไม่เอาการเอางาน และไม่มีศักยภาพ กระนั้นก็เห็นว่ามิได้เป็นปัญหาเร่งด่วนเท่ากับกลุ่มบุคคลทั้งสาม ซึ่งหากสามารถแก้ไขปัญหามือของบุคคลทั้ง 3 กลุ่มได้ก็นำมาสู่การแก้ปัญหาเยาวชนได้ไม่ยาก ขณะที่ปัญหาอื่นๆ เช่น ยาเสพติด ความยากจน/หนี้สิน การใช้สารเคมีในการทำเกษตร นายทุนเข้าแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ฯลฯ ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นว่าสามารถแก้ไขได้ หากสามารถแก้ไขปัญหากลุ่มบุคคลทั้งสามนี้ได้ลุล่วงเช่นกัน

กลุ่มชาวประมงเห็นว่าเจ้าหน้าที่บางรายร่วมมือหรือรับผลประโยชน์จากนายทุน ไม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนืองจริงจัง รวมทั้งบางรายไม่รู้กฎหมายชัดเจนแต่กลับนำกฎหมายบางฉบับมาจับกุมชาวประมงพื้นบ้าน ขณะที่กลุ่มเกษตรกรเห็นว่าข้าราชการในกิ่งอำเภอทำงานไม่เต็มที่และไม่ต่อเนื่อง เพราะส่วนใหญ่ต่างย้ายมาเพื่อไต่เต้าตำแหน่งและมักอยู่รับตำแหน่งในช่วงเวลาสั้นๆ เช่นเดียวกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เห็นว่าเจ้าหน้าที่รัฐไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับชุมชนและไม่จริงจังในการปฏิบัติหน้าที่ โดยเฉพาะในกรณียาเสพติด ขณะที่กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐเองก็เห็นว่าตนมีข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นที่ตั้งของกิ่งอำเภอที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน การขาดงบประมาณและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ส่วนปัญหาที่เกิดจากผู้นำทางการกลุ่มชาวประมงเห็นว่าที่ผ่านมายังไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำทางการในการดำเนินกิจกรรมเท่าที่ควร โดยบางรายอาจจะมีผลประโยชน์กับเรือประมงพาณิชย์หรือกลุ่มทุน/ธุรกิจต่างๆ ขณะที่กลุ่มเกษตรกรเห็นว่าผู้นำเหล่านี้ขัดแย้งแย้งชิงอำนาจกัน ส่วนกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นว่าผู้นำทางการเช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มักขาดประชุมกับทางราชการ จึงไม่สามารถถ่ายทอดข้อมูลต่างๆ ให้แก่ชาวบ้านได้ อีกทั้งยังไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนมากเท่าที่ควร ขณะที่ปัญหาที่เกิดจากชาวบ้านทั่วไป กลุ่มชาวประมงเห็นว่าชาวบ้านยังขาดการรวมตัวกัน ขาดการร่วมมือกันในการเคลื่อนไหวผลักดันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการตรวจจับเรือประมงอวนลาก ที่สำคัญชาวประมงบางรายกลับใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายเช่นระเบิดปลา ส่วนกลุ่มข้าราชการเห็นว่าชาวสุขสำราญขาดจิตสำนึกในการรักษาความสะอาด เนื่องจากมักทิ้งขยะเกลื่อนกลาดบริเวณชายหาดประพาส รวมทั้งยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เพราะท้อแท้ที่ความพยายามอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่ผ่านมาไม่ได้ผล นอกจากนี้ยังเห็นว่าชาวสุขสำราญไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งส่วนหนึ่งส่งผลให้ขาดจิตสำนึกและไม่สามารถจัดการ/ดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้ ขณะที่กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นว่าชาวสุขสำราญยังมีความร่วมมือกันในชุมชนน้อย

ทั้งนี้ หลังจากพบว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำภาพฝันให้เป็นจริงเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากบุคคล 3 กลุ่มดังกล่าวแล้ว ที่ประชุมได้ร่วมกันวิเคราะห์และพบว่า ถึงแม้จะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาทั้ง 3 ส่วนนี้ไปพร้อมๆ กันได้ แต่จะต้องใช้เวลาและทรัพยากรมาก ที่สำคัญก็คือว่าปัญหาในส่วนของชาวบ้านทุกๆ ไปดูจะมีสำคัญกว่าปัญหาจากข้าราชการ/เจ้าหน้าที่รัฐและผู้นำทางการ เพราะหากชาวบ้านสามารถรวมกลุ่มกันได้เหนียวแน่นและเข้มแข็ง ก็จะเป็นแรงกระตุ้น/กดดันให้ข้าราชการ/เจ้าหน้าที่รัฐและผู้นำทางการต้องปรับตัวตามในที่สุด ฉะนั้น ที่ประชุมจึงมีมติเห็นควรให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาในส่วนของชาวบ้านทั่วไปก่อนในลำดับแรก โดยในเบื้องต้นให้ชาวสุขสำราญแต่ละกลุ่ม/หมู่บ้านจัดเวทีย่อยของตนเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาพร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไข ก่อนที่จะให้ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม/หมู่บ้านนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มานำเสนอใน "เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2" ที่จะจัดขึ้นในเดือนสิงหาคมนี้

จะถึงนี้ เพื่อร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานในรูปแบบของ "แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.2 การประชุมกลุ่มย่อยสัญจร

หลังจากที่ประชุม "เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1" มีมติให้ชาวสุขสำราญแต่ละกลุ่ม/หมู่บ้านไปดำเนินการประชุมเพื่อประเมินสถานการณ์ปัญหาพร้อมกับเสนอแนวทางแก้ไขก่อนจะนำผลการประชุมเสนอใน "เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2" ในเดือนเมษายนที่จะถึงนั้น ชาวสุขสำราญกลุ่ม/หมู่บ้านต่างๆ ได้นัดประชุมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมตามมติดังกล่าว ทั้งในส่วนของกลุ่มชาวประมง กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี กลุ่มผู้นำทางการ กลุ่มผู้นำศาสนา รวมทั้งกลุ่มบ้านต่างๆ ที่ยังไม่เคยมีกิจกรรมรวมกลุ่มกันมาก่อน ทั้งนี้ โดยมีนักวิจัยสนามเป็นผู้ประสานงานและกระตุ้นให้เกิดการนัดหมายพร้อมกับเข้าร่วมการพูดคุยดังกล่าวนี้ด้วย พบว่าบางกลุ่มมีการตื่นตัวสูง เป็นต้นว่ากลุ่มผู้นำศาสนา ได้มีการนัดประชุมกันในวันที่ 22 พฤษภาคม 2544 ณ ที่ทำการชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้นประมาณ 40 คน ส่วนใหญ่เป็นโต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน และโต๊ะครู จากมัสยิด สุเหร่า บารายในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ นอกนั้นยังประกอบด้วยชาวสุขสำราญรายอื่นๆ ที่สนใจ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้า เจ้าของแพปลา หรือว่าผู้ซึ่งรถจักรยานยนต์รับจ้าง โดยการพูดคุยมีการแลกเปลี่ยนความเห็นประเด็นประชาคมหมู่บ้านที่กิ่งอำเภอจัดตั้งขึ้นว่าเป็นแต่เพียงรูปแบบเพื่อเขียนแผนพัฒนาตำบล แต่ขาดกระบวนการพูดคุยในกลุ่ม บางรายเห็นว่าเป็นสิ่งใหม่ ไม่มีใครสกัด ไม่สามารถสรุปได้ว่าถูกผิดเป็นอย่างไร ขณะที่ในส่วนของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญที่โครงการวิจัยฯ สนับสนุนนั้นผู้นำศาสนาเห็นว่าเป็นการกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการพูดคุยกัน ในและระหว่างกลุ่มต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ อย่างสำคัญ

หลังจากนั้นที่ประชุมได้มีการอภิปรายในประเด็นที่ว่าสังคมมุสลิมมีลักษณะเป็นประชาคมอยู่แล้วหรือไม่ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าเป็น แต่ "ที่แยกกันในการบริหารเพราะว่าองค์กรรัฐใช้วิธีการแบบยิว ทำให้เกิดการแย่งชิง เลียดแย้งกัน แต่ศาสนาให้แบ่งปัน" (ก้อหนี่ สาลี, วงประชุมผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544) พร้อมกันนี้ ผู้นำศาสนาหลายคนเสนอให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบอิสลาม โดยโต๊ะอิหม่ามบ้านท่ากลางเสนอว่า "ต้องตั้งการเมืองเศรษฐกิจให้เข้าเรื่องศาสนาเพียงประการเดียว ต้องทำให้เป็นการเมืองแบบอิสลาม เศรษฐกิจแบบอิสลาม" (ดอเลาะ เก็มกาเม็ม, วงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544) ขณะที่โต๊ะครูบ้านบางกล้วยนอกชี้ว่า "อิสลามมีครบทุกมิติ มีบัญญัติ 5 ประการ ต้องเริ่มที่การประชาสัมพันธ์ ชี้ให้เห็นว่าอิสลามเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมือง สังคมอย่างไร" (ฮาซาก ฮาญจิตร, วงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544) ขณะเดียวกันทุกคนก็เห็นว่าสามารถใช้ "ต้นทุน" ของสังคมมุสลิมในการพัฒนาเป็นประชาคมท้องถิ่นได้ ดังกรณีทีหลังจากเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ผ่านมา โต๊ะครูมัสยิดตำบลกำพวนได้นำผลการประชุมไปแจ้งให้ผู้ที่มาละหมาดที่มัสยิดได้รับทราบพร้อมกับถือโอกาสดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน/ท้องถิ่นดังที่กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ โดยในตอนท้าย

คณะผู้วิจัยและวิทยากรได้ “ฝากการบ้าน” ให้ผู้นำศาสนาช่วยกันไปขบคิดว่ากลุ่มของตนจะมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญได้อย่างไร นอกจากการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและแนวทางแก้ไขของกลุ่มเพื่อนำเสนอในเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ที่จะถึงนี้

ส่วนกลุ่มเกษตรกรโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาซึ่งเคยเป็นกลุ่มสมาชิกของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญนั้น คณะผู้วิจัยได้เข้าร่วมการประชุมประจำเดือนของกลุ่มฯ พร้อมกับท้าวความว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 นักวิจัยสนามพร้อมกับแกนนำชมรมฯ ได้เข้ามาสนับสนุนการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านที่นี่ที่จะถูกนำไปสร้างวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (มอ.) โดยชมรมฯ ได้ช่วยเหลือกลุ่มฯ ในการเสนอปัญหาให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ว่าชาวบ้านไม่ต้องการย้ายออกจากที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเดิม เพียงแต่หลังจากปัญหาคลี่คลายลงกลุ่มฯ กับชมรมฯ ไม่สู้จะมีกิจกรรมร่วมกันอีก อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาชมรมฯ และคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ขึ้นเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นสุขสำราญในการแก้ไขปัญหามาตรฐาน/ท้องถิ่นร่วมกัน เพราะว่า “เราแยกกันไม่ได้ระหว่างชาวประมงกับชาวสวน เช่นที่ตลาดเราแลกเปลี่ยนกัน เป็นธรรมชาติของเราที่ต้องใช้ผักปลา อยู่ในกระรวงเกษตรฯ เหมือนกัน ชะตากรรมเดียวกัน” (ป่าว ชายเขาทอง, วงประชุมกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคา 23 พฤษภาคม 2544) โดยที่ประชุมมีมติให้ชาวสุขสำราญแต่ละกลุ่มจัดประชุมเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาพร้อมกับแนวทางแก้ไขเพื่อนำเสนอในเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 ที่จะจัดขึ้นในเดือนเมษายนนี้ ทั้งนี้ หลังจากการชี้แจงความเป็นมา โดยเฉพาะในส่วนของเวทีประชาคมฯ ดังกล่าว สมาชิกกลุ่มฯ เสนอว่าปัญหาของกลุ่มฯ นอกจากเป็นเรื่องของการขาดเงินหมุนเวียนสำหรับการซื้อปุ๋ยและยาฆ่าหญ้า/แมลงให้กับสมาชิกแล้ว ปัญหาที่สำคัญอีกประการก็คือการไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินรวมทั้งแนวเขตนอกป่าสงวนที่อนุญาตให้สามารถทำการเกษตรได้ยังไม่ชัดเจน คณะผู้วิจัยจึงได้ให้สมาชิกกลุ่มฯ ช่วยกันวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวนี้พร้อมกับแนวทางแก้ไขเพื่อนำเสนอในเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 ต่อไป

ทั้งนี้ ในส่วนของกลุ่มเกษตรกรนั้น นอกจากการเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลนาคาจำนวน 2 ครั้งแล้ว นักวิจัยสนามยังได้จัดประชุมสัญจรไปตามหมู่บ้านต่างๆ ของ ต.นาคา โดยเฉพาะบ้านควนไทรงาม บ้านฝายท่า และบ้านไรโน ซึ่งประสบปัญหาไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน โดย “ในเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม ได้จัดเวที่ย่อยไป 3 ครั้ง มีกระบวนการคือ จะดึงผู้นำหลักๆ เข้ามาหารือพูดคุยเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ตลอดจนหาจุดร่วม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิ์ที่ดินที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ หรือป่าสงวน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา หลังจากนั้นนำประเด็นข้อสรุปไปจัดทำเป็นโครงการนำร่อง และนำร่างข้อเสนอสู่ที่ประชุมชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนอภิปรายข้อดี/ข้อเสีย จะมีอุปสรรคและปัญหาอย่างไรถ้าดำเนินการตามนั้น หลังจากนั้นก็จะนัดหมายกลุ่มแกนนำมาหารือเพื่อสรุปวิเคราะห์อีกครั้ง ก่อนที่จะขยายผล สร้างการยอมรับในแต่ละฝ่าย โดยใช้เงื่อนไขเวทีประชาคมเป็นที่ถกเถียงต่อไป” (ประเกียรติ ชุนพล, บันทึกการทำงานภาคสนาม) เป็นอาทิ

ส่วนหมู่บ้านต่างๆ ที่ไม่เคยมีกิจกรรมรวมกลุ่มกันมาก่อน หรือว่างเว้นจากการประกอบกิจกรรมร่วมกันมาเป็นเวลานาน คณะผู้วิจัยและแกนนำชมรมชาวประมงพื้นบ้านก็ได้ประสานให้เกิดการพูดคุยกันขึ้น ดังกรณีหมู่บ้านทะเลนอก ต.กำพวน ซึ่งแม้ก่อนหน้านี้จะเคยเป็นกลุ่มบ้านสมาชิกของชมรมฯ แต่หลังจากที่ชมรมฯ งดกิจกรรมตรวจจับเรือประมงอวนลากเมื่อประมาณ 2-3 ปีที่ผ่านมา ก็ไม่ได้ประกอบกิจกรรมร่วมกันอีก ประกอบกับหมู่บ้านทะเลนอกมีที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่นๆ มาก การติดต่อประสานงานจึงค่อนข้างจะลำบาก ทั้งๆ ที่ชาวบ้านทะเลนอกประสบปัญหาการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงอวนลากค่อนข้างจะรุนแรง กระทั่งต้องเลิกไปประกอบอาชีพอื่นกันแล้วหลายราย ส่วนรายที่ยังทำประมงอยู่ก็เป็นหนี้เจ้าแก๊วเป็นเงินจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม หลังจากที่มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านทะเลนอกซึ่งดำรงตำแหน่งประธานฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนได้เข้าร่วมงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 แล้ว “ก็มาคุยกันที่นี่ว่าเวลาคุยแผน 5 ปีจะเชิญชาวบ้านเข้าร่วม แล้วการดำเนินแผนจะต้องทำตามแผนประชาคม ใครจะขัดผมไม่ได้ เพราะว่าผมเป็นประธาน มีอำนาจ ต่อไปทำแผนต้องระดมทุกฝ่ายเพื่อสะท้อนความต้องการของชาวบ้านจริงๆ” (ปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, วงประชุมหมู่บ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544) พร้อมทั้งนี้ก็ได้นัดหมายชาวบ้านทะเลนอกให้มาร่วมพูดคุยกับคณะผู้วิจัย คณะวิทยากรองค์การบริหารส่วนตำบล และตัวแทนชมรมฯ ในวันที่ 24 พฤษภาคม 2544

ทั้งนี้ การประชุมสัญจรหมู่บ้านทะเลนอกมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านทะเลนอกได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการประกอบอาชีพหรือการดำเนินชีวิตประจำวัน จากนั้นจึงให้ร่วมกันเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา พบว่าส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการทำประมงชายฝั่งเนื่องจากสามารถจับหาสัตว์น้ำได้น้อยลงอย่างมาก ขณะที่เครื่องมือประมงก็สูญหายหรือถูกทำลายจนไม่สามารถหาเงินมาซื้อใหม่หรือซ่อมแซมได้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรของเรือประมงอวนลากเป็นสำคัญ หากสามารถป้องกันการลักลอบเข้ามาทำการประมงของเรือประมงพาณิชย์เหล่านี้ได้ปัญหาก็จะจบสิ้น โดยแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนหมู่บ้านทะเลนอกเห็นว่าจะดำเนินการตรวจจับเรือประมงอวนลากอย่างจริงจังแล้ว ที่สำคัญก็คือจะต้องจัดสรรงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลให้กับหมวดการส่งเสริมการประกอบอาชีพให้มาก “อย่างบข อบต. ปีหน้าผมจะเอาลงอาชีพให้หมด” (ปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, วงประชุมหมู่บ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544) เนื่องจากที่ผ่านมางบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่จะใช้ในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยเฉพาะถนน ทว่า “ถ้ามีถนนแต่ไม่มีรถวิ่ง มันจะมีประโยชน์อะไร” (เพ็งอ่าง) พร้อมทั้งนี้ก็จะเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขเช่นที่ว่่านี้ในงานเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 ด้วย

นอกจากนี้ กลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เช่นกลุ่มสตรี มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ จึงไม่จำเป็นต้องจัดประชุมเป็นการเฉพาะ สมาชิกสามารถพูดคุยปัญหาและแนวทางแก้ไขร่วมกันในโอกาสต่างๆ ได้ นักวิจัยสนามเพียงแต่ประสาน/ติดตามความก้าวหน้าเป็นระยะ เช่นเดียวกับกลุ่มผู้นำทางการที่มีการพบปะ

สังสรรค์และพูดคุยกันอยู่เสมอๆ จึงมีความชัดเจนในปัญหาและแนวทางแก้ไขในระดับหนึ่ง ไม่จำเป็นต้องจัดประชุมเป็นการเฉพาะ รอแต่เพียงการนำเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขให้กลุ่มอื่นๆ ในท้องถิ่นสุขสำราญได้รับรู้และร่วมกันพิจารณาในงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในส่วนของชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญซึ่งเป็นกำลังสำคัญ/หลักของการจัดงานเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 นั้น ได้มีการสรุปบทวนและประเมินสถานการณ์ปัญหาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และทั้งในระดับพื้นที่ ระดับประเทศ โดยเฉพาะในระดับนโยบายและกฎหมายที่จะเสนอแผนของชุมชน/ท้องถิ่นต่อโครงการนำร่องการจัดการที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติ 6 อุทยานของกรมป่าไม้ ซึ่งมีอุทยานแห่งชาติแหลมสน จ.ระนอง รวมอยู่ด้วย โดยจะนำเสนอแผนการดำเนินงานดังกล่าวในเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 เพื่อให้กลุ่มต่างๆ ได้ร่วมกันพิจารณาและกำหนดให้เป็น 1 ใน “แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ต่อไป

2.3 เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2: แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

“เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2: แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2544 เวลา 9.30 – 16.30 นาฬิกา ณ ห้องประชุม สถานีวิทยุทรัพยากรชายฝั่งระนอง ต.กำแพงวน มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ได้ร่วมกันเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขเพื่อจัดทำ “แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นโดยเฉพาะในส่วนของจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ เวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 31 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำทางการ กลุ่มชาวประมง กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มผู้นำศาสนา แต่ไม่มีกลุ่มข้าราชการเหมือนเช่นเวทีประชาคมฯ ครั้งก่อนหน้า โดยการประชุมแบ่งเป็น 3 ช่วง ช่วงแรกเป็นการแบ่งกลุ่มย่อยตามกลุ่มต่างๆ ข้างต้น เพื่อให้แต่ละกลุ่มได้ทบทวน/สรุปสถานการณ์ปัญหาและแนวทางการแก้ไขอีกครั้ง ช่วงที่สองเป็นการให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มออกมานำเสนอสถานการณ์ปัญหาและแผนการแก้ไขปัญหาในที่ประชุม ก่อนที่จะร่วมกันอภิปราย ช่วงสุดท้ายเป็นการสรุป/เชื่อมโยงสถานการณ์ปัญหาของแต่ละกลุ่มพร้อมทั้งร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญในช่วง 3 เดือนข้างหน้า ก่อนจะจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 3 ในต้นเดือนพฤศจิกายนเพื่อประเมินผลการดำเนินกิจกรรมและร่วมกันกำหนด “วิสัยทัศน์ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ต่อไป สามารถสรุปประเด็น/เนื้อหาของแต่ละช่วงได้ดังนี้²⁹

ในส่วนของบทบทวนสถานการณ์ปัญหาและแนวทางแก้ไขหรือแผนปฏิบัติการของแต่ละกลุ่มพบว่า กลุ่มเกษตรกรประสบปัญหาหน่วยงานรัฐประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและเขตป่าสงวนทับบริเวณที่ตั้งชุมชนและที่ทำกินโดยเฉพาะในเขตหมู่บ้านควนไทรงาม หมู่บ้านฝายท่า และหมู่บ้านไร่ใน ต.

²⁹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ได้ในเอกสารสรุปเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ในภาคผนวก 2

นาคา ส่งผลให้ให้ชาวบ้านเหล่านี้ไม่มีสิทธิในที่ดินและไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลรักษาพื้นที่ป่าได้ นอกจากนี้ ที่ผ่านมามีชาวบ้านบางส่วนยังถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ข่มขู่คุกคาม แทนที่จะใช้วิธีเจรจาพูดคุยกัน ฉะนั้น กลุ่มเกษตรกรจึงเสนอแผน/แนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการให้ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐในสัดส่วนที่เท่ากันเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ให้กันพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินของชุมชนออกจากเขตป่าสงวนของรัฐ จากนั้นให้รัฐรับรองสิทธิในที่ทำกินดังกล่าวอย่างถาวรด้วยการออกเอกสารสิทธิให้ ส่วนที่ตั้งชุมชนให้รับรองสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดิน ขณะที่พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการกำหนดเขตแล้ว จะต้องให้ชาวบ้านร่วมดูแลรักษาตามหลักการพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน พร้อมกับให้ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่/หน่วยงานรัฐกับชุมชนในการดูแลเขตป่า โดยแผนการดำเนินงานในช่วง 3 เดือนนี้ประกอบด้วย 1) การจัดเวทีรวมทั้ง 13 หมู่บ้านในกิ่ง อ.สุขสำราญ ณ บ้านไร่ใน ต.นาคา เพื่อให้ข้อมูลด้านนโยบาย กฎหมาย และแนวทางแก้ไขแก่ชาวสุขสำราญ และ 2) การนัดประชุมกับหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาเรื่องปัญหาแนวเขตทับซ้อนและการที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ข่มขู่คุกคามชาวบ้าน ด้วยการเชิญหัวหน้าเขตฯ มาพูดคุยกับชาวบ้านที่หมู่บ้านไร่ใน ต.นาคา ในวันที่ 11 ตุลาคม 2544

ขณะที่สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มชาวประมงประกอบด้วยปัญหาเรือประมงอวนลากรุกล้ำเข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร ส่งผลให้สัตว์น้ำลดลงและเครื่องมือประมงถูกทำลาย และแม้ที่ผ่านมามีชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญจะพยายามแก้ไขปัญหานี้ในหลายระดับแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ไม่ทำการจับกุมอย่างต่อเนื่องจริงจัง รวมทั้งยังมีการรับเงินสินบนจากเรือประมงพาณิชย์เหล่านี้ จึงเกิดการจับแล้วปล่อยอยู่หลายครั้ง นอกจากนี้ ผู้นำทางการบางคนไม่ให้ความร่วมมือและมักจะคอยสร้างความขัดแย้งแตกแยกในหมู่ชาวบ้านอยู่เสมอๆ ไม่นับรวมปัญหากรมป่าไม้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแหลมสนทับที่อยู่อาศัยและที่ทำประมงของชาวบ้านที่ยังเพิ่มปัญหาในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งขึ้นอีก อย่างไรก็ตาม กลุ่มประมงได้กำหนดแนวทาง/แผนการดำเนินงานแก้ไขปัญหาดังกล่าวในช่วง 3 เดือนดังนี้ คือ 1) ประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อหาทางออกร่วมกัน ทั้งโดยการส่งตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านเข้าร่วมเป็นคณะอนุกรรมการระดับจังหวัดที่แต่งตั้งตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 3 เมษายน 2544 และโดยการร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อแก้ไขปัญหานี้เขตอุทยานแห่งชาติตามนโยบายของกรมป่าไม้ และ 2) แต่งตั้งตัวแทน/คณะทำงานระดับหมู่บ้านเพื่อจัดเวทีรวบรวมข้อเสนอของชาวสุขสำราญต่อกรณีโครงการนำร่องฯ โดยกำหนดให้จัดใน 3 กลุ่มบ้านคือ กลุ่มบ้านแพ้วกาวน กลุ่มบ้านท่ากลาง และกลุ่มบ้านทับเหนือ ก่อนจะจัดเวทีรวมเพื่อทำข้อเสนอส่วนกรณีคณะอนุกรรมการฯ ระดับจังหวัดนั้นให้เชิญผู้นำทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ เข้าร่วมทำข้อเสนอด้วย

ส่วนกลุ่มผู้นำทางการพบว่าสถานการณ์ปัญหาที่ประสบคือการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลมีงบประมาณจำกัด จึงทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ของท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่

โดยสาเหตุที่ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีงบประมาณจำกัดสืบเนื่องมาจากการที่สามารถจัดเก็บภาษีได้น้อย นอกจากจะเป็นเพราะความไม่ชัดเจนเรื่องอัตราภาษีหรือกฎเกณฑ์ในการเก็บภาษี รวมทั้งการที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งหลบเลี่ยงการเสียภาษี กรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลนาคายังเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน จึงไม่เสียภาษีให้หรือบางรายก็ไม่แน่ใจว่าจะต้องเสียภาษีหรือไม่ นอกจากนี้ปัญหาสำคัญขององค์การบริหารส่วนตำบลอีกประการก็คือการที่แผนพัฒนาตำบลส่วนใหญ่เน้นหนักที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างหรือซ่อมแซมถนนและสะพาน แต่ไม่ผู้จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม เช่น การส่งเสริมอาชีพ การศึกษา การดูแลคนป่วยและคนชรา จึงไม่สามารถแก้ปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นได้รอบด้าน โดยสาเหตุที่เป็นเช่นนี้กลุ่มผู้นำทางการระบุว่าสืบเนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องสนองตอบความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการให้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน หากไม่ดำเนินการตามนี้ก็จะถูกกล่าวหาว่า "อบต. ไม่มีผลงาน อย่างที่อื่นเขาสร้างถนนคอนกรีต มีไฟฟ้าตลอดสาย เราเลยเหมือนถูกกดดันให้มีผลงาน" (อับดุลเลาะห์ สาลี, วงประชุมย่อยกลุ่มผู้นำทางการ 9 สิงหาคม 2544) ส่วนกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตที่พอจะมีอยู่บ้างก็มักกระจุกตัวอยู่เฉพาะในกลุ่มญาติหรือสมัครพรรคพวกของผู้นำทางการเสียส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ผู้นำทางการยังมักขัดแย้งกันเองและส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมพัฒนาที่เป็นประโยชน์กับชุมชน/ท้องถิ่นได้ ไม่นับรวมปัญหาการขาดแคลนบุคลากรและคุณภาพของเจ้าหน้าที่รัฐที่ประจำอยู่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เหล่านี้เป็นต้น

ทั้งนี้ จากปัญหาต่างๆ ข้างต้น กลุ่มผู้นำทางการเสนอแนวทาง/แผนงานในการแก้ไขดังนี้ คือ 1) ในส่วนปัญหาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา เพื่อกำหนดแนวเขตที่ชัดเจน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดด้วย 2) ในส่วนปัญหาเรื่องจิตสำนึกของชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านและจัดเวทีเสวนาเพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ การศึกษา และความคิด รวมทั้งเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และ 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่นองค์การบริหารส่วนตำบลควรเปิดเผยหรือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรม และแผนงานต่างๆ ให้ชาวสุขสำราญได้รับทราบ เพื่อจะได้สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยได้

ขณะที่กลุ่มผู้นำศาสนาเห็นว่าปัญหาคือสังคมมุสลิมปัจจุบันขาดจิตสำนึกและขาดความลึกซึ้งในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ส่งผลให้สังคมเสื่อมทรามลงและเยาวชนไม่สามารถเป็นคนดีได้ จำเป็นจะต้องให้การศึกษาที่ถูกต้องให้สามารถแยกแยะผิดถูกชั่วดีได้ โดยเริ่มต้นจากที่บ้าน มีพ่อแม่เป็นครูคนแรกทำหน้าที่อบรมสั่งสอนบุตรหลานให้ถูกทาง ที่สำคัญก็คือจะต้องใช้ศาสนาเป็นตัวเชื่อมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมโดยรวม โดยได้เสนอแนวทางแก้ไขว่า 1) ให้จัดประชุมระดมความคิดเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมสุขสำราญในปัจจุบัน 2) ให้นัดหมายทุกคนในหมู่บ้านมาพูดคุยกันถึงแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้หลักศาสนาอิสลามในทุกวันศุกร์บ่ายที่มัสยิด 3) ให้จัดงานเวที "ศาสนากับชุมชน" ในช่วงหลังออกบวชเดือนรอมฎอน โดยประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำทางการ ผู้นำศาสนาในหมู่บ้านใกล้เคียง ผู้อาวุโส

ในชุมชน ประธานอิสลามจังหวัด และหน่วยงานรัฐ เป็นต้น และ 4) ให้จัดงาน “อบรมครูคนแรก” เพื่ออบรมพ่อแม่ให้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดลอม การเลี้ยงดูบุตร การปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อจะได้สามารถถ่ายทอดให้กับบุตรหลานได้อย่างถูกต้อง เหล่านี้เป็นต้น

ทั้งนี้ หลังจากทีตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและแนวทาง/แผนการแก้ไขข้างต้นในที่ประชุมแล้ว จากนั้นที่ประชุมได้อภิปราย สรุป และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของปัญหาและแนวทาง/แผนการแก้ไขของกลุ่มต่างๆ ก่อนจะร่วมกันกำหนดแผนและกิจกรรมเหล่านี้ในรูปของ “แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ซึ่งจะดำเนินการในช่วง 3 เดือนข้างหน้า ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงแผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ (สิงหาคม – ตุลาคม 2544)

แผนงาน	กิจกรรม	วัน/เวลา	ผู้รับผิดชอบ
1. การสร้างจิตสำนึกให้ชาวสุขสำราญ	1. จัดเวทีพูดคุยหรือจัดประชุมร่วมกับชาวสุขสำราญเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่น 2. จัดเวทีประชุม/เสวนาว่าด้วยศาสนากับชุมชนเป็นระยะๆ	อยู่ระหว่าง การหารือ อยู่ระหว่าง การหารือ	1. ผู้นำศาสนา 2. องค์กรศาสนา 3. องค์กรบริหารส่วนตำบลกำพวน และองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา
2. การแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินทำกินของเกษตรกร	1. จัดเวทีให้ความรู้ด้านนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และที่ดินแก่ชาวบ้าน 2. จัดเวทีประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา	อยู่ระหว่าง การหารือ 11 ตุลาคม 2544	1. แกนนำชาวบ้าน (กิจกรรม 1) 2. ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ (กิจกรรม 2)

3. การแก้ไขปัญหามรณกรรมชายฝั่ง	1. จัดเวทีประชุมร่วมกันระหว่างตัวแทนคณะอนุกรรมการฯ ฝ่ายชาวบ้าน (ที่แต่งตั้งตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 3 เมษายน 2544) กับชาวสุขสำราญเพื่อรวบรวมข้อเสนอจากพื้นที่ 2. ตั้งคณะทำงานเพื่อเตรียมการเข้าร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ 3. จัดเวทีชาวบ้านทั้งที่เป็นเวทีย่อยและเวทีใหญ่เพื่อระดมข้อเสนองานโครงการนำร่องฯ	อยู่ระหว่างการหารือ อยู่ระหว่างการหารือ อยู่ระหว่างการหารือ	ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน กิ่งอำเภอสุขสำราญ
--------------------------------	--	---	---

พร้อมกันนี้ ที่ประชุมมีมติว่าหลังจากที่แต่ละกลุ่มได้ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่กำหนดไว้ในช่วงเวลา 3 เดือนข้างหน้า ประมาณต้นเดือนพฤศจิกายนก่อนเดือนธันวาคมจะจัดให้มี "เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 3" ขึ้น เพื่อให้แต่ละกลุ่มได้รายงานผลการดำเนินกิจกรรมรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่พบเพื่อจะได้หาแนวทางแก้ไขร่วมกันต่อไป ขณะเดียวกันก็จะได้ร่วมกันกำหนด "วิสัยทัศน์ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามรณกรรมชายฝั่งของท้องถิ่นสุขสำราญร่วมกันต่อไป

3. ศักยภาพ ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

การดำเนินกิจกรรมกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ ในรูปของ "ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" ทั้งโดยการจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 และ 2 รวมทั้งการจัดประชุมสัญจรตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากชาวสุขสำราญเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของชาวประมงพื้นบ้านและเกษตรกรที่ต่างกำลังประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย ผู้นำศาสนาที่ต้องการเข้ามาจับบทบาทและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามรณกรรมชายฝั่งของสังคมมุสลิมมากขึ้น รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางส่วนที่ต้องการปรับปรุงแนวทางการทำงานของตน ดังจะเห็นได้จากหลังจากเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 1 ได้มีความเคลื่อนไหวในกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวอย่างมาก โดยผู้นำศาสนาบางคนได้นำประเด็นที่พูดคุยกันในเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 1 ไปพูดคุยกับชาวสุขสำราญคนอื่นๆ ที่มาร่วมละหมาดในมัสยิดตอนปลายวันศุกร์ และเป็นแรงกระตุ้นให้มีการดำเนินกิจกรรมต่อต้านยาเสพติดในหมู่ผู้นำศาสนาเป็นหนแรกดังที่กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ เช่นเดียวกับเมื่อคราวประชุมสัญจรกลุ่มผู้นำศาสนาที่พบว่าผู้นำศาสนาเข้าร่วมจำนวนมาก มีทั้งอิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น และโต๊ะครู ซึ่งเป็นสภาพการณ์ที่ไม่สามารถพบเห็นได้บ่อยนักในสังคมมุสลิมโดยทั่วไป ทั้งนี้ก็เพราะว่าก่อน

หน้าผู้นำศาสนา มักจะไม่ได้รับความสนใจหรือให้ความสำคัญจากองค์กร/หน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาในท้องถิ่นสุขสำราญ โดยมักจะถูกแยกให้ปฏิบัติเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาต่างหาก การที่คณะผู้วิจัยและตัวแทนชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญเปิดโอกาสและให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้นำศาสนาในการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ จึงยังผลให้เกิดความกระตือรือร้นและสนใจเข้าร่วมในกลุ่มบุคคลเหล่านี้อย่างมาก กระทั่งได้สรุปบรรยายบ้านบางกล้วยนอกถึงกับกล่าวว่า “รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของประชาคม” (ฮาสาสกา หาญจิตร, สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2544)

เช่นเดียวกับในส่วนของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบางคนทีหลังจากเข้าร่วมเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ก็ได้นำมติของที่ประชุมไปพูดคุยกับสมาชิกคนอื่นๆ เพราะที่ผ่านมา “อบต. เขามักจะไม่สนใจความคิดชาวบ้าน ปลัดเขาค่อยๆยอม เขามองคล้ายๆว่าบางคนบอกมา คือเหมือนเขายังไม่ยอมรับความคิดชาวบ้าน แต่ถูกแอนตี้ เหมือนเขายังไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลง แต่ว่าจะทำอะไรไม่ได้ ผมมีอำนาจในการเปิดประชุม” (ปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, วงประชุมกลุ่มบ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544) นอกจากนี้ สมาชิก คนดังกล่าวยังเป็นกำลังสำคัญในการนัดหมายชาวบ้านทะเลนอกให้เข้าร่วมประชุมสัจจกร่วมกับคณะผู้วิจัยดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ จึงถือว่าเป็นผู้นำทางการชาวสุขสำราญอีกคนที่ให้ความร่วมมือและสนองต่อการระดมทุนการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญเป็นอย่างดี

ขณะที่ในส่วนของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มชาวประมงพบว่าสนองต่อการประสานความร่วมมือการแก้ไขปัญหาในรูปของประชาคมท้องถิ่นอย่างมาก เพราะต่างกำลังประสบปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ตามลำพัง โดยเฉพาะกลุ่มประมงไม่เพียงแต่จะเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับคณะผู้วิจัย หากแต่ยังเป็นผู้เสนอความคิดเห็นให้มีการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาในลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากพบว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงได้ สืบเนื่องมาจากการไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพราะปัญหาถูกจำกัดให้เป็นปัญหาเฉพาะของกลุ่มประมง แต่ยังไม่ได้ยกระดับปัญหาขึ้นสู่การเป็นปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นโดยรวม โดยหลังจากเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 และ 2 สหกรณ์บ้านบางกล้วยนอกซึ่งที่ผ่านมาไม่สู้จะได้รับความร่วมมือจากผู้นำทางการรวมทั้งยังถูกชาวบ้านบางคนคัดค้านไม่เห็นด้วย พบว่า “แรงเสียดทานในหมู่บ้านลดลงหลังจากเกิดเวทีประชาคม เพราะว่าทุกฝ่ายได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน จากที่เมื่อก่อนคุยกันแต่ชมรม (ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ, ผู้เขียน) แต่อบต.อะไรไม่รู้ หรือปัญหาของหมู่บ้านอื่นๆ ก็ได้รับการหยิบยก เวทีประชาคม 2 หนผมเห็นอย่างชัดเจนว่าเกิดประโยชน์ อย่างเมื่อก่อนไม่เคยเห็นเลยกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่ว่าเห็นเขามาพูดแสดงออกในเวทีประชาคมสามารถทำงานร่วมกับผู้นำได้ แม้ว่าเขาจะมีข้อเสียอะไรอยู่บ้าง แต่ว่าเราต้องยอมรับจุดนี้ จะให้ใครไม่มีข้อเสียอะไรไม่ได้” (ดลก่อเสริม ผดุงชาติ, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) พิจารณาในแง่นี้ การดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจึงไม่เพียงแต่จะได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย หากยังช่วยคลี่คลายปัญหาที่บางกลุ่มประสบอยู่ด้วยในเวลาเดียวกัน

ทั้งนี้ สาเหตุที่กลุ่ม/ฝ่ายต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ ให้ความร่วมมือหรือสนองตอบต่อการประสานความร่วมมือในรูปประชาคมท้องถิ่น สืบเนื่องมาจากการที่กลุ่ม/ฝ่ายเหล่านี้เห็นประโยชน์หรือข้อดีของการประสานความร่วมมือกันในลักษณะนี้ นับตั้งแต่โต๊ะครูมัสยิดตำบลกำพวนที่เห็นว่า “ประชาคมท้องถิ่นดี เพราะว่ามีทุกหน่วยงานราชการมาร่วม ทำให้เกิดความหลากหลายมากกว่ามีแต่ชาวบ้าน” (ก๊อหนี่ สาลี, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544) เช่นเดียวกับสมาชิกสภาจังหวัดระนอง กิ่ง อ.สุขสำราญ ที่เห็นว่า “การจัดงานประชาคมดี เพราะว่ามี อบต. เขามารับฟังด้วย ตามหลักประชาธิปไตยการแสดงออกของชาวบ้านก็ถูกแล้วมาฟังชาวบ้านโดยตรงก็ดี แม้ว่าจะไม่ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ขององค์ประกอบก็ดี ข้อดีของประชาคมคือสามารถกำหนดแผนให้มองเห็นข้างหน้าได้ว่าจะไปทางไหน แล้วจะลดแรงเสียดทานกับความขัดแย้งได้” (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ขณะที่ข้าราชการท้องถิ่นบางคนเช่นพัฒนากรก็เห็นด้วยกับโครงการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ เพราะ “ที่คิดว่าดี เพราะสามารถหาข้อสรุปจากชาวบ้านได้เอง ราชการเองเขาไม่ใช่คนที่นี้ เขาไม่รู้ว่าลึกๆ ปัญหาในหมู่บ้านคืออะไร ต้องให้ชาวบ้าน” (สุชาดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) เป็นอาทิ

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับโครงการประชาคมหมู่บ้านของกิ่งอำเภอสุขสำราญตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย แม้หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญจะเห็นว่า “ที่จริงโครงการวิจัยก็ไม่ต่างจากประชาคมหมู่บ้าน ที่ทำเป็นการเจาะเฉพาะกลุ่มเท่านั้นเอง” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) เช่นเดียวกับพัฒนากรที่เห็นว่าไม่แตกต่างกัน เพราะ “ประชาคมทั้ง 2 แบบเหมือนกัน คือเป็นการประชุมหารือกับการสรุปปัญหาในหมู่บ้าน เพียงแต่คนละหน่วยงาน” (สุชาดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) กระนั้นผู้ใหญ่บ้านกำพวนเห็นว่าแม้ “ประชาคมทั้ง 2 แบบก็คล้ายกัน” (ก๊อหนี่ หาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) แต่หากพิจารณาในแง่กระบวนการแล้ว “ทางเรา (ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ, ผู้เขียน) ดีกว่า เพราะว่าเราเข้าไปทุกๆ องค์กร แต่ทางอำเภอเขาเข้าไปทางกรรมการ แต่เราเข้าไปทุกๆ องค์กร ผู้นำศาสนา ทุกๆ ฝ่าย แล้วของเราผู้นำศาสนาเขาก็ให้ความสนใจกันมาก คิดว่ามีประโยชน์ อย่างเมื่องานประชาคมครั้งที่ 2 มันก็เป็นรูปร่างแล้ว ถ้าจัดครั้งที่ 3 คนจะมาเพิ่มขึ้น แล้วทุกองค์กรก็เห็นด้วยที่เราจัดประชุม แล้วงานประชาคมช่วยแก้ปัญหาเก่าในแง่ที่ว่าคนที่รู้จริงๆ หรือตรงไปตรงมา แต่ความจริงเขาไม่ได้เปิดเผย ไม่ได้พูดคุยกับใคร เขาจะได้ไซ้ คนดีคนเสียสละ คนจริงใจต่อสังคม จะได้สามารถมาเสนอความเห็นได้ ถ้าไม่มีเวทีอย่างนี้เขาก็ไม่สามารถแสดงออกได้” (เพ็งอ่าง) เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ดี แม้ที่ผ่านมากกระบวนการหนุนเสริมประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจะได้รับความร่วมมือจากกลุ่ม/ฝ่ายต่างๆ ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ เพราะต่างเห็นถึงข้อดี/ประโยชน์ของการประสานความร่วมมือกันแก้ไขปัญหาชุมชน/ท้องถิ่นในรูปนี้ รวมทั้งในบางกรณีเริ่มส่งผลดีให้เห็นอย่างชัดเจนดังข้างต้น กระนั้นการดำเนินกิจกรรมก็ยังประสบปัญหาและอุปสรรคบางประการ โดยเฉพาะในส่วนของ การประสานความร่วมมือกับกลุ่มข้าราชการ ที่พบว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่น

สุขสำราญเฉพาะตามหน้าที่ แต่ไม่ได้ "มีใจ" สนใจ หรือเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาท้องถิ่นในรูปของการประสานความร่วมมือเช่นนี้ ดังสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนเมื่อคราวเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1 ที่ในช่วงเช้ามีข้าราชการจากส่วนราชการต่างๆ เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก เพราะต่างได้รับหนังสือเชิญ "อย่างเป็นทางการ" จากคณะผู้วิจัย ทว่าในช่วงบ่ายกลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างพากันทยอยกลับจนเกือบหมด เหลือแต่เพียงชาวท้องถิ่นสุขสำราญที่ร่วมกันกำหนดเป้าหมายและแนวทางการแก้ไขปัญหามาของพวกตนเท่านั้น มติของที่ประชุมที่ให้เริ่มต้นการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นจากฐานของชาวบ้านทั่วไปเพื่อจะได้เป็นแรงผลักดันให้ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่/ให้ความร่วมมือ เป็นตัวอย่างที่ดีของการ "ไม่มีใจ" ของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ เช่นเดียวกับที่เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ไม่ได้เชิญข้าราชการท้องถิ่นเข้าร่วมด้วยเหมือนเช่นครั้งก่อนหน้า เพราะเห็นว่าไม่สามารถอาศัยกลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นฐานในการพัฒนาขึ้นเป็นประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญได้ ทั้งนี้ สาเหตุที่ข้าราชการในกิ่ง อ.สุขสำราญ "ไม่มีใจ" หรือไม่เห็นความสำคัญของการประสานความร่วมมือในรูปประชาคมท้องถิ่น ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการที่กลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่ได้รู้สึกว่าเป็น "เจ้าของปัญหา" โดยเฉพาะไม่ได้รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นสุขสำราญดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้าเป็นสำคัญ

ส่วนกรณีของหัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญซึ่งดำเนินกิจกรรมประชาคมหมู่บ้านตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยซึ่งซ้อนทับกับกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญอยู่มากนั้น แม้โดยส่วนตัวจะกล่าวว่า "ไม่เป็นปัญหา เพราะจะทำคนละส่วนกัน ไม่แย่งกัน" (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) รวมทั้งเมื่อพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำพวน "หัวหน้ากิ่งฯ แกก็ว่าดี แล้วส่วนมากจะเข้าในวาระประชุมประจำเดือนที่กิ่งอำเภอ แกเห็นด้วยกับส่วนนี้ แกไม่เคยพูดว่ากระทบโครงการประชาคมของแก เพราะว่าส่วนใหญ่เป้าหมายจะตรงกัน" (กีณี หาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) แต่บางครั้งเมื่ออยู่ "ลับหลัง" ผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกันนี้ก็ทราบมาว่า "หัวหน้ากิ่งก็เคยบ่น เคยมีปัญหาเหมือนกัน เพราะว่าเรามาทางนี้ทุกที่ แต่เราก็เป็นคนของรัฐเหมือนกัน ทำงานทางโน้นอยู่ เขาก็ต้องการให้ดูแลโครงการของเขาด้วย ทางเราไม่ค่อยชอบ เพราะว่าเราให้เวลาเขาน้อย แต่มาเป็นตัวตั้งตัวตีทางนี้" (เพ็งอ้อ) ขณะที่ในส่วนของผู้นำทางการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแม้ส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือด้วยดี โดยเฉพาะประธานฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนที่กำหนดให้แผนพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนจะต้องสอดคล้องหรือสนองตอบแผนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า แต่ก็พบว่ามีอยู่บางคนที่ไม่ให้ความร่วมมือหรือมีความเห็นคัดค้าน โดย "ผู้นำทางการคนที่ไม่เห็นด้วยมีประมาณ 15-20 เปอร์เซ็นต์ คือเขาพร้อมจะคัดค้านเราอยู่แล้ว ไม่ว่าเราจะทำอะไร แต่ส่งผลกระทบน้อย" (เพ็งอ้อ) ฉะนั้น กระบวนการหนุนเสริมประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจึงประสบปัญหาในส่วนของการร่วมทั้งผู้นำทางการบางคนอยู่ระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ แม้แต่ชาวสุขสำราญโดยทั่วไปเองบางส่วนก็ยังมีข้อจำกัดบางประการดังที่กล่าวมาบ้างแล้วก่อนหน้า โดยเฉพาะในส่วนของ "คุณภาพ" ที่ยังผลให้หัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญซึ่งก็ดำเนินกิจกรรม

ประชาคมหมู่บ้านเช่นกันถึงกับปรามาสว่า “ผมคิดว่าโครงการวิจัยประชาคมท้องถิ่นไม่น่าจะไปรอด” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) เพราะเห็นว่า “คุณภาพของคนที่นี่ไม่ถึง คือเราละเลยการพัฒนาคุณภาพของคน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ ครูอาจารย์ ครูคือคนที่เรียนอะไรไม่ได้แล้วเลยต้องมาเรียนครู แล้วพฤติกรรมเขาละ แล้วเวลาที่ประชาคมถามว่าผลการระดมความเห็นปฏิบัติได้หรือเปล่า หากแต่ละฝ่ายไม่มีการปรับตัว ทั้งๆ ที่รู้ว่าอะไรคือจุดอ่อน เขาระดมหรือร่นเสนอความคิดเห็น แต่การปฏิบัติไม่ใช่” (เพ็ง อ่าง)³⁰ และที่สำคัญก็คือว่า ในส่วนของการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะการจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ 2 ครั้งที่ผ่านมา รวมทั้งครั้งที่ 3 ที่จะจัดขึ้นในเดือนพฤศจิกายนนี้ พบว่ายังจำเป็นต้องอาศัยการหนุนเสริมจากองค์กรพันธมิตรเช่นคณะผู้วิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน และวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ อยู่มาก ชาวสุขสำราญยังไม่มีทักษะและความสามารถเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรมเหล่านี้โดยลำพัง โดยผู้ใหญ่บ้านบ้านกำพวนเห็นว่า “ที่สรุปออกมาได้ในเวทีก็เป็นเพราะวิทยากรมาสรุปให้ แล้วถ้าวันหนึ่งวันใดขาดวิทยากรก็ไม่ต้องจัด ปัญหาคือถ้าเราขอให้คนอื่นมาเขียนให้ก็ไม่โต ต้องให้หัดเดินเองบ้างคือให้เขาจัดการเอง แต่ว่าครั้งหน้าวิทยากรยังต้องมา เวทีใหญ่ๆ ค่อยมา ส่วนเวทีเล็กๆ เราน่าจะทำได้ แต่ว่าตั้งคณะทำงาน พวกเราไม่เหมือนคนอื่นसान เขาลำบากกว่า รู้สึกว่า จริงกว่า ไม่รู้จะแก้ยังไง แก้ไม่ถูก แต่ถ้าจะลองตั้งเป็นคณะทำงานก็พอจะเป็นไปได้” (กัทินี หาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจึงยังคงต้องการการหนุนเสริมจากพันธมิตรภายนอกอยู่อีกระยะหนึ่ง จนกว่าจะมีความเข้มแข็งและสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง

ทั้งนี้ สาเหตุที่ส่งผลให้ท้องถิ่นสุขสำราญยังคงต้องการการสนับสนุนจากภายนอกในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตน นอกจากจะเป็นเพราะขาดทักษะ ประสบการณ์ และความชำนาญในด้านการจัดกระบวนการกลุ่มดังข้างต้นแล้ว ที่สำคัญอีกประการยังเป็นเพราะชาวสุขสำราญโดยทั่วไปยังมีทัศนคติเชิงพึ่งพาหรือต้องการการ “อุปถัมภ์” จากภายนอกโดยเฉพาะข้าราชการอยู่สูง ดังสังเกตได้อย่างชัดเจนจากการจัดประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน ที่บางหมู่บ้าน “ไม่สามารถสรุปได้ว่าถูกผิดเป็นอย่างไร” (เฉลิม ไม่ทราบนามสกุล, วงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544) นั้น ชาวสุขสำราญ

³⁰ กระนั้นก็พึงตระหนักว่า การประเมิน “คุณภาพ” ชาวบ้านของหัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญที่เห็นว่าต่ำเช่นนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะในส่วนของชาวสุขสำราญเท่านั้น หากแต่หมายรวมถึง “ชาวบ้าน/ชาวชนบท” อื่นๆ ทั่วทั้งประเทศไทย ดังที่ว่า “ไม่ใช่ที่ผมไม่เชื่อในตัวคนเฉพาะที่นี่ ทุกแห่งที่ผมอยู่มาผมพบว่าคนไม่มีคุณภาพทุกแห่ง เคยบอกชาวบ้านว่าโทษใครไม่ได้ นอกจากโทษตัวเอง ว่าผู้นำไม่ดี ใครเป็นคนเลือก มันเป็นเพราะใคร เป็นเพราะเราเป็นคนเลือกเขาเข้ามา เป็นตัวหลักที่ทำให้เขาขาดโอกาสที่จะพัฒนาขึ้นมา ผมรู้จักผู้นำชาวบ้านระดับต่างๆ อย่างนายกฯ กำนัน แต่ว่าเรื่องงานเขาไม่ได้เรื่อง ดีแต่เรื่องฉาบฉวยเฉพาะหน้า ต้องพัฒนาคนผ่านระบบการศึกษา ระบบโรงเรียน ตอนนี้กำลังทำแผนให้ อบต. เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาของชาวบ้าน เพื่อว่าพ่อแม่เขาจะได้มีเงินส่งลูกเรียนสูงๆ” (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) ทัศนคติของหัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญที่มองชาวท้องถิ่นสุขสำราญจึงเป็นทัศนคติเดียวกับที่เรามองชาวบ้าน/ชาวชนบทโดยทั่วไป อีกทั้งยังเป็นทัศนคติเดียวกับที่ข้าราชการฝ่ายปกครองโดยทั่วไปมองชาวบ้าน/ชาวชนบทอีกด้วย

บางคนเห็นว่าเป็นเพราะไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐมาช่วยชี้แนะ พร้อมกับเสนอว่า "ต้องให้ราชการแนะนำความคิดให้ทีละคน ให้ไปในทิศทางที่ถูกต้อง เพราะถ้าไม่มีใครสั่งตัดเลย ประชาคมหมู่บ้านเป็นเรื่องใหม่ ใหม่ทุกอย่าง ไม่สามารถกำหนดแนวทางได้ มีแต่พูดคุยแต่แก้ไขปัญหาไม่ได้ ต้องพึ่งองค์การราชการชั้นนำ เพราะวาระการคงไม่ชี้ในทางผิด เขาต้องการมาให้เราทำในทางที่ดี ถ้าเขามาชี้ผิดอีกก็ไม่รู้จะพึ่งใคร" (เพ็งอ่าง) เหล่านี้เป็นปัญหาที่กระบวนการเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจำเป็นจะต้องแก้ไขควบคู่ไปกับปัญหาอื่นๆ ที่ชุมชน/ท้องถิ่นประสบอยู่

ขณะที่ในส่วนของข้อเสนอในการส่งเสริมและสนับสนุนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ หลังจากดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมฯ ในช่วง 7 เดือนที่ผ่านมา ชาวสุขสำราญกลุ่มต่างๆ เห็นควรให้มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นในอีกบางด้าน โดยในด้านการดำเนินกิจกรรม ผู้ใหญ่บ้านบ้านหมูกำพวนเสนอว่า "ต้องทำให้นักชน เข้มขันขึ้น ต้องดูให้ชัดว่าเจ้าของปัญหาคือใคร ต้องมาแลกเปลี่ยนกัน" (กีหนี่ ชาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) ทั้งนี้ก็โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ "ต้องตั้งกลุ่มให้เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ โดยสร้างกลุ่มให้เข้มแข็ง ต้องสอนให้คนคิดแก้ปัญหาเป็น ทำอะไรเป็น" (อิสหาก สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) เป็นสำคัญ ส่วนแนวทางที่จะทำให้อำเภอหรือประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญเข้มแข็งได้นั้น นอกจากจะประกอบด้วยการจัดเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญรวมทั้งการจัดประชุมสัญจรตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ ดังที่ผ่านมาแล้ว ผู้ใหญ่บ้านหมูกำพวนเห็นว่ายังจำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการประชาคมฯ ขึ้น โดย "จำเป็นจะต้องมีประธานประชาคม คือต้องเป็นกำลังหลัก คิดว่าประชาคมควรจะมีโครงสร้างการบริหาร ไม่งั้นและ ต้องมีคนสั่งการ มีอำนาจเด็ดขาด ถ้าทุกคนยศเท่ากันก็จบ" (กีหนี่ ชาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544)³¹ เป็นต้น

ส่วนการประสานความร่วมมือระหว่างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญกับกับประชาคมหมู่บ้านมีผู้เสนอความเห็นต่างกันออกไป โดยหัวหน้ากิ่งอำเภอสุขสำราญเห็นว่าควรจะต้องยังคงให้ประชาคมทั้งสองดำเนินกิจกรรมของตนต่อไป แต่จะให้บุคคลที่เข้าร่วมในประชาคมทั้งสองเป็นสื่อกลางในการประสานและถ่ายทอดข้อมูลต่างๆ โดย "คนที่เข้าประชุมงานประชาคมท้องถิ่นจะต้องนำผลและวิธีปฏิบัติไปสู่ประชาคมหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประสานอยู่ตรงนั้น" (ธนพล อันติมานนท์, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544) ซึ่งต่างจากความเห็นของผู้ใหญ่บ้านหมูกำพวนที่ต้องการให้รวมประชาคมทั้งสองเข้าด้วยกัน

³¹ พึงตระหนักว่าทัศนคติเช่นนี้ยังคงเป็นการมองกลุ่ม/องค์กรในทัศนะของราชการอยู่มาก ขณะที่ "ประชาสังคม" ในความหมายที่ควรจะเป็นไม่เน้นโครงสร้างการบริหารที่เป็นลำดับชั้นการบังคับบัญชาแต่อย่างใด เพราะถือว่าเป็นความสมัครใจของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม และความเห็นหรือข้อสรุปของประชาคมก็ควรเกิดขึ้นจากการถกเถียงกันด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริงอย่างเสมอหน้าและเท่าเทียม ไม่ใช่เป็นเพราะผู้มีอำนาจสูงสุดเห็นว่าควรจะเป็นเช่นไร สามารถพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องประชาสังคมได้ในบทบาทส่วนการสำรวจวรรณคดีกลุ่มงานเขียนเชิงทฤษฎีและงานศึกษาเกี่ยวกับประชาสังคม

เพราะเห็นว่า "ทางอำเภอก็เดินทางเดียวกับเรา ของเขาก็นโยบายนี้เหมือนกัน ถ้ารวมกันได้ก็จะดี คือตั้งคณะทำงานร่วมกัน เอาประธานประชาคมหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. มาจับรวมกัน แต่ถ้าต่างคนต่างทำไม่น่าจะก้าวหน้าเท่าไร จะทำอย่างไรค่อยคิดกันอีกทีหนึ่ง แต่ว่าควรจะรวมประชาคมทั้งสองเข้าด้วยกัน" (กนิษฐ์ ชาญจิตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544) เป็นอาทิ

ขณะที่ในด้านแผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ นอกจากจะประกอบด้วย 3 แผนงานที่เป็นมติของเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาเชิงนโยบายและกฎหมายรวมทั้งเป็นกิจกรรมสร้างจิตสำนึกแล้ว สมาชิกสภาจังหวัดระนอง กิ่ง อ.สุขสำราญ เห็นว่า "ในแผนควรมีเรื่องอาชีพ เสนอในเรื่องเทคนิค ตลาด การแปรรูป บ้านเราเรื่องการแปรรูปอะไรยังไม่มีเลย เรามีแรงทำได้ อย่างตลาดหอยแมลงภู่น่าสนับสนุน" (อิสหาค สาลี, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) ทั้งนี้ก็เพราะว่า "ปัญหาหลักๆ ของที่นี่คือคนบางกลุ่มไม่มีงานทำ ตกงาน เพราะที่ไม่มีที่ดินของตัวเอง ต้องสร้างอาชีพช่วยคนพวกนี้ โดยการแปรรูปผลผลิตการเกษตร" (อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำพวน ไม่ทราบชื่อและนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544) โดยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนหมู่บ้านทะเลนอกซึ่งเป็นประธานฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวนเห็นว่าควรจะเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตการเกษตรในท้องถิ่นสุขสำราญซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นต้นว่าหมู่บ้านทะเลนอกนั้น "กาหุย (เมลิ็ด มะม่วงหิมพานต์, ผู้เขียน) ที่นี้เวลาเป็นมีวันละตัน ถ้ามีความรู้ความสามารถสร้างอาชีพได้ อย่างที่นางว (ตำบลใน อ.เมือง จ.ระนอง, ผู้เขียน) เขาซื้อมาคั่วขายแต่ของเรามีเองเยอะ ต้องการให้วิทยากร ราชการมาพูดให้ฟังว่าที่อื่นๆ เขาทำอะไรกันบ้าง เขาจะมาคุยเปรียบเทียบให้ฟัง บางทีชาวบ้านก็พอได้คิดกันบ้าง" (ปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, วงประชุมกลุ่มบ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544) พร้อมทั้งก็เสนอว่า "อยากจะให้ชาวบ้านไปดูงานเหมือนกัน ว่าทำไมเขาแห้งแล้งถึงเข้มแข็งและอยู่สบาย คือที่นี้ดูเหมือนอยู่กันสบายๆ แต่ว่าชายที่นั่นกันหมดแล้ว เป็นของนายทุนหมด ชายที่สร้างบ้านกัน การทำมาหากินไม่ได้ยั่งยืน ชาวบ้านที่นี้เป็นหนี้กันมาก คนหนึ่ง 7-8 หมื่น อย่างเจ้าของร้านขนมนี้ต้องขายเรือ เลิกมาขายขนมได้วันละ 20-50 บาท" (เฟิงอ่าง) เหล่านี้เป็นต้น

เพราะเหตุนี้ ถึงแม้จะประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญยังคงมีปัญหาและข้อจำกัดโดยเฉพาะในส่วนของกลุ่มข้าราชการ แต่ด้วยความที่ชาวสุขสำราญหลายๆ กลุ่ม ไม่ว่าจะกลุ่มที่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ กลุ่มผู้นำศาสนา รวมทั้งกลุ่มผู้นำทางการและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมาก มีความกระตือรือร้น ให้ความสนใจ และเห็นความสำคัญของการประสานความร่วมมือกันแก้ไขปัญหารูปประชาคมท้องถิ่น เพราะเชื่อว่าจะเป็นหนทางที่จะคลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่ชุมชน/ท้องถิ่นประสบอยู่ได้ พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ เพื่อให้ประชาคมฯ เข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาได้จริง เหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่าโอกาสที่ประชาคมฯ จะยืนอยู่ได้ด้วยตัวเองและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นได้จึงมีความเป็นไปได้ ดังที่แม้แต่ข้าราชการเช่นพัฒนากรที่เคยวิพากษ์วิจารณ์ชาวสุขสำราญว่ามีความกระตือรือร้นและความรับ

ผิดชอบน้อยกว่าชาวชุมชน/ท้องถิ่นอื่น ก็ยังเห็นว่า "คิดว่าประชาคมไพร่อดถ้าเป็นเรื่องที่เขาสนใจ ซึ่งส่วนใหญก็เป็นเรื่องของเขา คือถ้าชาวบ้านให้ความร่วมมือดี ทุกสิ่งจะชัดเจน" (สุชาติดา กิจการ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544) เป็นอาทิ

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัย “กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: ประชาคมท้องถิ่น สุขสำราญ” มีพื้นที่/ขอบเขตการวิจัยในกิ่ง อ.สุขสำราญ จ.ระนอง ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยริมชายฝั่งทะเลอันดามัน เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่ารกทึบและป่าพรุ แต่ต่อมาได้มีประชาชนจากถิ่นต่างๆพากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพกันเป็นระลอกๆ โดยชาวสุขสำราญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานระลอกแรกเป็นชาวไทยมุสลิมจากจังหวัดแถบภาคใต้ของประเทศเช่น จ.สตูล หลบหนีการเกณฑ์แรงงานตัดไม้หมอนรถไฟเพื่อสร้างทางรถไฟสายใต้เมื่อประมาณกว่า 100 ปีที่ผ่านมา ขณะที่ชาวสุขสำราญกลุ่มที่อพยพเข้ามาระลอกสองเป็นชาวไทยพุทธจากจังหวัดใกล้เคียงที่เป็นอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เข้ามาเมื่อต้นทศวรรษ 2520 เนื่องจากปัญหาคอมมิวนิสต์คลี่คลายลงและส่งผลให้สามารถเข้าไปบุกเบิกจับจองที่ทำกินและที่อยู่อาศัยในเขตป่าได้ ส่วนชาวสุขสำราญที่อพยพเข้ามาระลอกสุดท้ายเป็นชาวไทยอีสานที่ขยายตัวมาจากอำเภอใกล้เคียง โดยชาวสุขสำราญกลุ่มแรกส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ ต.กำพวน เนื่องจากเป็นป่าพรุ สามารถทำนาพรุได้ ขณะที่บางส่วนตั้งถิ่นฐานริมคลองนาคา ต.นาคา ประกอบอาชีพประมง ส่วนชาวสุขสำราญกลุ่มที่สองปลูกสร้างบ้านเรือนในเขต ต.นาคา ซึ่งเป็นป่า จึงทำข้าวไร่ควบคู่ไปกับการทำสวนสมรม ขณะที่ชาวสุขสำราญกลุ่มที่สามตอนแรกเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างให้กับเจ้าของสวนซึ่งเป็นชาวสุขสำราญ 2 กลุ่มก่อนหน้า ต่อมาจึงค่อยขยับขยายจนกระทั่งมีที่สวนของตนเอง และประกอบอาชีพทำสวนเป็นหลัก

ท้องถิ่นสุขสำราญเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเมื่อรัฐบาลได้พัฒนาถนนเพชรเกษมให้เป็นเส้นทางสายหลักเชื่อมจังหวัดภาคใต้เข้ากับกรุงเทพฯ ด้วยการลาดยาง จากแต่เดิมที่เป็นถนนลูกรัง เพราะหลังจากถนนสายนี้สร้างเสร็จ ไม่เพียงแต่จะส่งผลให้บ้านเรือนเริ่มหนาแน่นขึ้นริมถนนเพชรเกษมบริเวณตลาดกำพวน หรือมียวดยานต่างๆ แล่นไปมาตลอดทั้งวันและคืน หากขณะเดียวกันยังมีหน่วยงานต่างๆ ของรัฐเข้ามาตั้งเป็นระยะ ไม่ว่าจะเป็นสถานีตำรวจ แขวงการทาง โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐที่สังกัดกรมป่าไม้ ทั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา อุทยานแห่งชาติแหลมสน และหน่วยพิทักษ์ป่าสงวน ซึ่งได้ประกาศ “เขต” ของหน่วยงานต้นตอที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน รวมทั้งที่ทำการประมงของชาวสุขสำราญจำนวนมาก ทั้งๆ ที่ชาวสุขสำราญเหล่านี้ได้อาศัยและประกอบอาชีพในบริเวณดังกล่าวก่อนหน้ามาเป็นเวลานาน

ขณะที่การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มเป็นระบบการผลิตเพื่อขาย/การค้าเพิ่มขึ้น ไม่ได้ส่งผลดีต่อชาวสุขสำราญแต่อย่างใด โดยเฉพาะในส่วนของการทำงานประมงชายฝั่งที่เพิ่งจะเริ่มมาทำกันจริงจังมากขึ้นหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ประสบปัญหาต่างๆ รอบด้าน เพราะการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตรของเรือประมงอวนลากไม่เพียงแต่จะส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงอย่างมาก หากแต่ยังทำลายเครื่องมือประมงของชาวประมงสุขสำราญด้วยในเวลาเดียวกัน กระทั่งหลายรายต้องเลิกไปประกอบอาชีพอื่น ส่วนรายที่ฝืนทำอยู่ก็เป็นหนี้ถ้ำแกแพเป็นเงินจำนวนมาก ขณะที่ชาวสวนที่เปลี่ยน

จากการทำสวนสมรมไปเป็นการปลูกพืชและผลไม้เศรษฐกิจซึ่งเป็นการเพาะปลูกเชิงเดี่ยวก็ประสบปัญหาคล้ายกัน เนื่องจากต้องแบกรับต้นทุนปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า และยาฆ่าแมลงค่อนข้างสูง แต่บางครั้งผลผลิตไม่ออกตามฤดูกาล หรือบางครั้งราคาผลผลิตก็ตกต่ำหรือผันผวนไปตามกลไกตลาดที่ไม่สามารถควบคุมได้ ฉะนั้น เมื่อผนวกกับปัญหาที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน รวมทั้งที่ทำการประมงซึ่งถูกรัฐประกาศเขตต่างๆ ทับก่อนหน้า ชาวสุขสำราญเหล่านี้จึงอยู่ท่ามกลางสภาพปัญหารอบด้าน

ทั้งนี้ ที่ผ่านมาชาวสุขสำราญได้รวมตัวกันแก้ไขปัญหาลำดับมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะการก่อตั้งเป็นชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยชาวประมง ชาวสวน ผู้นำทางการ ผู้นำศาสนา เจ้าแก้ว ฯลฯ จากหมู่บ้านต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ รวมทั้งอำเภอใกล้เคียง ดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาคูแลและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ทะเล และป่า ในหลายลักษณะ ทั้งกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ กิจกรรมการตรวจจับ ตลอดจนการเรียกร้องกดดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ ก็ยังไม่สามารถคลี่คลายปัญหาให้ลุล่วงได้ เนื่องจากไม่ผู้จะได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำทางการ ตลอดจนชาวสุขสำราญโดยเฉพาะในสวนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมง กระทั่งกิจกรรมของชมรมฯ ที่เคยคึกคักแข็งขันในช่วงแรกได้ซบเซาลงอย่างมาก

นอกจากนี้ ถึงแม้ท้องถิ่นสุขสำราญจะมีสภาพสังคมวัฒนธรรมโดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่อย่างมาก นับตั้งแต่ร้านน้ำชาในตลาดและในหมู่บ้าน การทำละหมาดร่วมกันที่มีสยิดรวมทั้งวัตรปฏิบัติและพิธีกรรมทางศาสนาอื่นๆ คำสอนของศาสดาและพระวจนะของพระเจ้าเป็นเจ้า ฯลฯ รวมทั้งยังส่วนราชการต่างๆ นับตั้งแต่กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตร สำนักงานประมง สำนักงานสาธารณสุข ไปจนกระทั่งกระทรวงมหาดไทย เข้ามาดำเนินการจัดตั้งกลุ่มและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเป็นจำนวนมาก อาทิ กลุ่มสตรีอาสา กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มประมงอาสา โดยเฉพาะประชาคมหมู่บ้านและประชาคมตำบล กระนั้นกลุ่มเหล่านี้ก็มีศักยภาพจำกัด เช่น สภาพอากาศเป็นที่พุดคุดและ “ปล่อยั่ว” เพื่อวัดกระแสสังคม แต่ไม่ได้พัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาใดๆ เช่นเดียวกับการละหมาดในมัสยิดที่คาดว่าจะเป็ปัจจัยเอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ แต่กลับพบว่าหลังละหมาดชาวสุขสำราญมักจะเดินทางกลับทำธุระของตนเป็นส่วนใหญ่แม้จะมีการนัดหมายให้อยู่ร่วมประชุม ขณะที่ประเด็นที่อหิวาตหรือโต๊ะครุ้มักจะหยิบยกมาพุดคุดมักจะเกี่ยวเนื่องกับศีลธรรมเสียมาก แต่ปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นด้านอื่นๆ ไม่ผู้จะถูกพุดถึง ที่สำคัญคือมัสยิดส่วนใหญ่ห้ามพุดคุดเกี่ยวกับประเด็นทางการเมือง เพราะมีการตีความกันว่าขัดกับหลักศาสนาอิสลาม

เช่นเดียวกับกลุ่มและกิจกรรมที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนโดยหน่วยงานรัฐที่ส่วนใหญ่ไม่ผู้จะประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อรองรับการช่วยเหลือทางการเงินผ่านทางกองทุนต่างๆ ของรัฐบาลพบว่าส่วนใหญ่ไม่ได้นำเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์และไม่สามารถใช้เงินคืนได้ ขณะที่กลุ่มที่เกิดขึ้นตามภาระหน้าที่ของหน่วยงานก็เป็นแต่เพียงในนามเสียมาก ไม่ได้มีการประกอบกิจกรรมร่วมกันแต่

อย่างใด ซึ่งสาเหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการที่กลุ่มไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น หากแต่เป็นประสงค์ของหน่วยงานรัฐในลักษณะที่ปัญหาลงมาตามลำดับชั้น แต่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน/ท้องถิ่นอย่างสำคัญ ที่สำคัญกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ต่างแยกกันดำเนินกิจกรรม ไม่ได้ประสานความร่วมมือกัน นอกจากนี้จะเป็นเพราะแนวทางการจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมกลุ่มของหน่วยงานรัฐจำกัดขอบเขต/พื้นที่ที่อยู่ในหน่วยการปกครองเช่นหมู่บ้าน ตำบล อีกประการยังเป็นเพราะมีความขัดแย้งกันระหว่างแกนนำกลุ่มต่างๆ หรือระหว่างแกนนำกลุ่มกับผู้นำท้องถิ่น ทั้งที่เป็นผู้นำทางการและผู้นำศาสนา

จากสภาพการณ์ของกลุ่มต่างๆ ดังกล่าว ประกอบกับปัญหาที่ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญประสบข้างต้น ชาวสุขสำราญโดยเฉพาะที่เป็นแกนนำและสมาชิกชมรมฯ หรือกันแล้วเห็นว่า ถึงแม้กลุ่มต่างๆ จะมีปัญหาและข้อจำกัดระดับหนึ่ง แต่หากสามารถประสานและดึงพลัง/ศักยภาพของแต่ละกลุ่มออกมาได้ ก็จะก่อให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน/ท้องถิ่นอย่างสำคัญ โดยเฉพาะชมรมฯ เองนั้นสาเหตุหนึ่งที่ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้บรรลุวัตถุประสงค์เป็นเพราะยังไม่ผู้จะได้รับความร่วมมือจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชน/ท้องถิ่น ปัญหาของชมรมฯ ยังถูกจำกัดให้เป็นแต่ปัญหาของชาวประมง แต่ยังไม่ถูกยกระดับให้เป็นปัญหาร่วมกันของทั้งชุมชน/ท้องถิ่น เช่นเดียวกับที่ปัญหาของกลุ่มต่างๆ ยังเป็นปัญหาเฉพาะกลุ่ม ไม่ครอบคลุม จึงเห็นว่าควรจะได้มีการประสานความร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ในการแก้ไขปัญหของชุมชนร่วมกันในรูปของ “ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ”

ทั้งนี้ หลังจากโครงการวิจัย “กระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า: ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ได้รับการอุดหนุนด้านงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 แกนนำชมรมชาวประมงพื้นบ้านสุขสำราญได้ร่วมกับคณะผู้วิจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาคมฯ มาโดยลำดับ โดยในเบื้องต้นได้จัดประชุมสัญจรไปตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ เพื่อระดมความเห็นและความต้องการ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า จะอาศัยโครงการวิจัยฯ หนุนเสริมกระบวนการเสริมสร้างประชาคมฯ ได้อย่างไร จนกระทั่งได้ข้อสรุปร่วมกันว่าควรจะได้มีการจัดงาน “เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ขึ้นเพื่อประสานความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นร่วมกัน โดยก่อนหน้าที่จะถึงงานเวทีดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับแกนนำฯ ชมรมจัดประชุมตัวแทนกลุ่มต่างๆ เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายของงาน จากนั้นจึงจัดประชุมสัญจรตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจและเตรียมความพร้อมของแต่ละกลุ่มในการเข้าร่วมเวทีประชาคมฯ ขณะเดียวกันก็ได้ประสานกับส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางและเป้าหมายของการจัดเวทีประชาคมฯ รวมทั้งเชิญให้เข้าร่วมด้วย

“เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 1: ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 มีวัตถุประสงค์เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มต่างๆ ในกิ่ง อ.สุขสำราญ ในการแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนร่วมกัน ผลการประชุมพบว่าผู้เข้าร่วมประชุมต่างต้องการให้

ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่งขึ้น โดยต้องมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังและมีการประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยมาตรการ/กิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นว่าท้องถิ่นสุขสำราญมีปัจจัยเอื้อที่จะทำให้ภาพฝัน/ความต้องการดังกล่าวเป็นจริงได้ ไม่ว่าจะเป็นสภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว โครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคที่เพียงพอ การประกอบอาชีพหลากหลายและมีตลาดรองรับผลผลิต ศูนย์รวมทางจิตใจหรือว่าฐานชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ขณะเดียวกันก็เห็นว่ามีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคเช่นกัน นับตั้งแต่การที่เจ้าหน้าที่รัฐไม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนื่องจริงจังอีกทั้งยังมักจะมี ความขัดแย้งกับชาวบ้าน การที่ผู้นำทางการไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ขณะเดียวกันบางคนก็ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์กับกลุ่มชาวบ้าน รวมไปถึงการที่ชาวสุขสำราญส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกและไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหานั้นที่ประชุมจึงมีความเห็นว่าควรจะได้ดำเนินการหนุนเสริมประชาคมฯ อย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดให้แต่ละกลุ่ม/ฝ่ายที่เข้าร่วมกลับไปถ่ายทอดข้อมูลให้สมาชิกรายอื่นๆ ได้รับรู้ พร้อมกันนี้ก็ให้แต่ละกลุ่มหรือหมู่บ้านจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อประเมินสถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขเพื่อนำเสนอในเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 2 ที่จะจัดขึ้นในเดือนสิงหาคม ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวคณะผู้วิจัยและชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญทำหน้าที่กระตุ้น ประสาน และเข้าร่วมการประชุมสัญจรตามกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ มาโดยลำดับ

"เวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2: แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" จัดขึ้นเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2544 มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่กิ่ง อ.สุขสำราญ ได้ร่วมกันเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขเพื่อจัดทำ "แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นโดยเฉพาะในส่วนของจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ผลการประชุมพบว่ากลุ่มเกษตรกรประสบปัญหาการรัฐประศาสน์เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาและเขตป่าสงวนทับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวมทั้งยังถูกเจ้าหน้าที่รัฐข่มขู่คุกคาม ส่วนกลุ่มชาวประมงประสบปัญหาเรือประมงอวนลากลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงและเครื่องมือประมงถูกทำลาย ขณะที่การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาไม่สู้จะได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รวมทั้งผู้นำทางการ นอกจากนี้ยังประสบปัญหาอุทยานแห่งชาติแหลมสนประกาศเขตทับพื้นที่การทำประมง และที่ผ่านมาชาวประมงเคยถูกเจ้าหน้าที่อุทยานฯ จับกุมในข้อหาบุกรุกเขตอุทยานฯ ดังกล่าว ขณะที่กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระบุว่าประสบปัญหาด้านงบประมาณ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาท้องถิ่นได้ไม่ทั่วถึง ขณะเดียวกันชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการให้ดำเนินกิจกรรมพัฒนาแต่ในส่วนโครงสร้างพื้นฐาน ทว่าไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ขณะที่กลุ่มผู้นำศาสนาเห็นว่าปัญหาปัจจุบันคือชาวมุสลิมสุขสำราญขาดความลึกซึ้งในหลักคำสอนศาสนาอิสลาม ส่งผลให้เยาวชนที่เติบโตขึ้นมาขาดแนวทางที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต โดยหลังจากที่แต่ละกลุ่มได้เสนอแนวทางแก้ไขของตนแล้ว ที่ประชุมได้ร่วมกันอภิปรายและเชื่อมโยงแนวทางการดำเนินงานต่างๆ เข้าด้วยกันในรูปของ "แผนปฏิบัติการประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ" ในช่วงเดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม 2544 จำนวน 3 แผนงาน คือ การปลูกสร้างจิตสำนึกให้กับชาวสุขสำราญ การแก้ไขปัญหา

ป่าไม้และที่ดินของเกษตรกร และการแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง/ทะเลของกลุ่มประมง โดยกำหนดให้แต่ละกลุ่มมารายงานความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรคในงานเวทีประชาคมฯ ครั้งที่ 3 ที่จะจัดขึ้นในเดือนพฤศจิกายนปีนี้ เพื่อประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมาพร้อมกับร่วมกันกำหนด "วิสัยทัศน์ท้องถิ่นสุขสำราญ" เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นร่วมกันต่อไป

ทั้งนี้ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญที่ผ่านมาได้รับความร่วมมือและการสนองตอบจากกลุ่ม/ฝ่ายต่างๆ ในท้องถิ่นสุขสำราญเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่กำลังประสบปัญหาในการประกอบอาชีพเช่นกลุ่มชาวประมงและกลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้นำศาสนาที่ต้องการจะเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นมากขึ้น กลุ่มผู้นำทางการรวมทั้งกลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องการปรับแก้แนวทางการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตน เนื่องจากชาวสุขสำราญต่างเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการประสานความร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในรูปแบบนี้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการหนุนเสริมความเข้มแข็งของประชาคมฯ ก็ประสบปัญหาและอุปสรรคบางประการ โดยเฉพาะจากกลุ่มข้าราชการที่ไม่ใส่ใจสนใจหรือให้ความสำคัญกับการประกอบกิจกรรมรวมกลุ่มเช่นนี้ จะให้ความร่วมมือแต่เฉพาะตามหน้าที่หรือมีหนังสือไปขอความร่วมมืออย่างเป็นทางการเท่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้าราชการไม่ได้รู้สึกเป็นเจ้าของปัญหา โดยเฉพาะไม่ได้รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นสุขสำราญ เพราะทั้งสถานที่ทำงาน วิถีชีวิต วัฒนธรรม แหล่งพบปะสังสรรค์ และกิจกรรมรวมหมู่ของกลุ่มบุคคลเหล่านี้แยกต่างหากจากชาวสุขสำราญอย่างสิ้นเชิง ขณะที่ในส่วนของผู้นำทางการบางคนพบว่าไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เนื่องจากมีความขัดแย้งกับชาวสุขสำราญกลุ่มที่ร่วมดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมฯ อยู่ก่อนแล้ว ส่วนชาวสุขสำราญโดยทั่วไปยังมีทัศนคติเชิงพึ่งพา/อุปถัมภ์อยู่สูง ประกอบกับยังขาดทักษะและความชำนาญในการจัดกระบวนการกลุ่ม จึงยังต้องอาศัยการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกอีกระยะหนึ่งจนกว่าจะเข้มแข็งและสามารถยืนได้ด้วยตนเอง

กระนั้นก็ดี หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว แม้กลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นสุขสำราญจะยังมีข้อจำกัดอยู่ระดับหนึ่ง แต่การที่ส่วนใหญ่สนใจ/ให้ความสำคัญและกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมเสริมสร้างประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ เพราะเห็นว่าจะสามารถคลี่คลายปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นที่สั่งสมมาเป็นเวลานานได้ ขณะที่แต่ละกลุ่มต่างก็มีศักยภาพในตัวเอง เพราะเหตุนี้ โอกาสที่ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญจะเข้มแข็งและสามารถเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นได้จริงจึงมีความเป็นไปได้ สำคัญแต่ว่าจะต้องได้รับความสนใจ/ให้ความสำคัญรวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ก็เพราะว่า แม้กลุ่มที่เกิดขึ้นตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมจะไม่มีศักยภาพในตัวเองมากพอที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน/ท้องถิ่นได้ แต่ก็ป็นเงื่อนไขที่ควรพัฒนาขึ้นไปมากกว่าจะอาศัยการจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ตามรูปแบบและเกณฑ์จากภายนอกโดยเฉพาะของราชการ ฉะนั้น พันธกิจของงานวิจัยด้านวัฒนธรรมที่มีต่อกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้าจึงอยู่ที่การสืบค้นและพัฒนาเงื่อนไขทาง

สังคมวัฒนธรรมของชุมชน/ท้องถิ่นที่เอื้อต่อการเกิดกิจกรรมรวมหมู่ ให้สามารถร่วมกันดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชน/ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นสำคัญ

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

กฤษฎา บุญชัย

2541 "แนวคิด ทฤษฎีในการศึกษาชุมชนและประชาสังคม" ใน วารสารร่วมพฤษภา ปีที่ 17 เล่มที่ 1 (มิถุนายน-กันยายน 2541) หน้า 13-44

โกวิท พวงงาม

2542 การปกครองท้องถิ่นไทย: หลักการและมติใหม่ในอนาคต กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์

จำลอง โพธิ์สุข

2530 การแทรกแซงของระบบราชการต่อสภาตำบล: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอทับสภา ตำบลในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สารนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

2529 บ้านกับเมือง กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

2534 วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา

2537 วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

ชลิตา บัณฑวงศ์

2543 "หัวใจ": พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน กรุงเทพฯ: โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และปาริชาติ โชติยะ (บก.)

2538 เทศบาลในบริบทการกระจายอำนาจแห่งยุคสมัย กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายการศึกษา

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร

2540 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก

2542 วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา

ดรรชนี เมตตาริกานนท์

2536 ผู้นำท้องถิ่นอีสานกับเครือข่ายความสัมพันธ์: กรณีศึกษาสมาชิกสภาเทศบาล ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์

ธเนศวร์ เจริญเมือง

2539 99 ปีของการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2539 เชียงใหม่: โรงพิมพ์สันติภาพพริ้นท์

2542 100 ปีการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540 กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

นิธิ เอียวศรีวงศ์

2543 “เมืองล่อมป่า” ใน เกือบที่โล่งแก่รากหญ้า คัดสรรข้อเขียนในรอบทศวรรษว่าด้วยทรัพยากรดิน น้ำป่า และอื่นๆ เชียงใหม่: โครงการต้นน้ำต้นชีวิต มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ชุมชนคนรักป่า

ปธาน สุวรรณมงคล

ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ สภาตำบลสามสิบปี: ยังหาบทบาทไม่พบ กรุงเทพฯ: ประโยชน์การพิมพ์

ประภาส ปิ่นตบแต่ง

2541 การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวน ชุมชนประท้วงในสังคมไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดินดำรับ

ปิยะนุช เงินคล้าย

2539 รายงานการวิจัยเรื่อง การสำรวจทัศนคติและความพร้อมของประชาชนต่อการกระจายอำนาจ กรุงเทพฯ: กองการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

ยศ สันตสมบัติ

2543 “รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากร: บทสำรวจองค์ความรู้” ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.) พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ยุกติ มุกดาวิจิตร

2538 การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย พ.ศ. 2520-2537 วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

2526 ระบบเศรษฐกิจไทย: ลักษณะและปัญหา กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราตรี วิไล

2537 ความล้มเหลวของการบริหารแบบสภาและผู้จัดการ: กรณีตัวอย่างการกระจายอำนาจในการปกครองท้องถิ่นไทย สารนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลิศชาย ศิริชัย รัฐภูมิ เสนาคำ และมานะ ช่วยชู

2542 รายงานสรุปผลการศึกษาเรือนไฟปลากะตักกับผลกระทบต่อทะเลและชุมชน
ประมงพื้นบ้าน นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

วันชัย บุญยสุรัตน์

2539 นโยบายการกระจายอำนาจของรัฐกับทิศทางการพัฒนาเทศบาล เอกสารวิจัยส่วนบุคคล นักศึกษาสถาบันพระปกเกล้ารุ่นที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2539

วันนี นนทศิริ

2543 การศึกษาความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบลแห่งหนึ่งในพื้นที่จังหวัด
นนทบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาชุมชน) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมพันธ์ เตชะอธิก อนุสรณ์ ไชยพาน และพัชรา แสงวิเศษ

2542 "ประชาคมตำบลเข้มแข็ง: หองแจ่งใหญ่ นครราชสีมา" ใน โอบาส ปัญญา และพิเชษฐ
หนองช้าง (บก.) ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ กรุงเทพฯ: สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สถาบันดำรงราชานุภาพ และกรมการปกครอง

2540 รายงานการวิจัยเรื่อง ปัญหาการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง

สุทธิพงษ์ ภูเมืองปาน

2543 การศึกษาดัชนีภาพของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (บก.)

2536 ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของ
ป่าชุมชนในประเทศไทย กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

อนุชาติ พวงลำลี และคณะ

2542 "บทสังเคราะห์ความเคลื่อนไหวของภาคีอันหลากหลายในขบวนการประชาสังคมไทย" ใน
อนุชาติ พวงลำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บก.) ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหว
ภาคพลเมือง นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม

อมร รักษาสัตย์

2538 "การกระจายอำนาจที่ผิดพลาดซ้ำซากของมหาดไทยและนักการเมือง" ใน ชัยอนันต์ สมุท
วณิช และปาริชาติ โชติยะ (บก.) เทศบาลในบริบทการกระจายอำนาจแห่งยุคสมัย กรุงเทพฯ:
สถาบันนโยบายการศึกษา

อเนก เหล่าธรรมทัศน์

2542 "ส่วนรวมที่มีไว้รัฐ: ความหมายของประชาสังคม" ใน อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บก.) **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม**

อานันท์ กาญจนพันธุ์

2543 "สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร: สถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับวิถีคิด" ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.) **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย**

โสภาส ปัญญา

2542 "จัดตั้งวิถีคิดอย่างสันติและอดทน: การสร้างความเข้มแข็งชุมชนระดับตำบล" ใน โสภาส ปัญญา และพิเชษฐ หนองช้าง (บก.) **ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา**

โสภาส ปัญญา และ พิเชษฐ หนองช้าง (บก.)

2542 **ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา**

เอกสารภาษาอังกฤษ

Escobar, Arturo.

1992 "Reflections on development: Grassroots approaches and alternative politics in the Third World," 411-36. *Future* 24/5 (June).

Habermas, Jurgen.

1981 "New social movement," 33-7. *Telos* 49 (Fall).

Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe.

1985 *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso

Offe, Claus.

1985 "New social movements: Challenging the boundaries of institutional politics," 817-68. *Social Research* 52/4 (Winter).

Sheth, D.L.

1983 "Grass-roots stirrings and the future of politics," 1-24. *Alternatives* 9/1.

Steinmetz, George.

1994 "Regulative theory, post-Marxism, and the new social movements," 176-212.
Comparative Studies in Society and History 36/1 (January).

สัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย

- นายก่อหนี สาลี, โต๊ะครูมัธยมิตตำบลกำพวน และประธานประชาคมหมู่บ้านกำพวน, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544 และวงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544
- นายกีหนี หาญจิตร, ประธานชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ และผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำพวน ต.กำพวน, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2544
- นายเฉลิม ไม่ทราบนามสกุล, วงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544
- นายดลก่อเสริม ผดุงชาติ, แกนนำสหกรณ์บ้านบางกล้วยนอก และกรรมการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้โซน 4, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2544 และ 24 สิงหาคม 2544
- นายดอเลาะ เก้มกาเม็ม, โต๊ะอิหม่ามมัธยมิตหมู่บ้านท่ากลาง, วงประชุมกลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544
- นายธนพล อันติมานนท์, ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอสุขสำราญ, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2544
- นายบีดิน ไม่ทราบนามสกุล, เลขานุการประชาคมหมู่บ้านกำพวน และเลขานุการประชาคมตำบลกำพวน, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544
- นายประเกียรติ ขุนพล, นักวิจัยสนาม และอดีตเจ้าหน้าที่โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน, สทนทสวนตัว 10 สิงหาคม 2544
- นายปราโมทย์ สุขสวัสดิ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวน หมู่บ้านทะเลนอก ดำรงตำแหน่งประธานฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวน, วงประชุมกลุ่มบ้านทะเลนอก 24 พฤษภาคม 2544
- นายเพี้ยะ เอื้องาน, ผู้อาวุโสหมู่บ้านบางกล้วยนอก, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2544
- นายม่อห้าหมาด หาญจิตร, กำนันตำบลกำพวน และประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกำพวน, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544
- นางล่อมชาขวัญ หนูอนันต์, ประธานกลุ่มสตรีอาสาตำบลกำพวน, สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2544
- นางสุชาดา กิจการ, พัฒนาการประจำกิ่งอำเภอสุขสำราญ, สัมภาษณ์ 20 สิงหาคม 2544
- นายสุตรัก สุมาลี, ประธานกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านทับเหนือ ต.กำพวน, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2544
- นายอิสหาก สาลี, สมาชิกสภาจังหวัดระนอง กิ่ง อ.สุขสำราญ ดำรงตำแหน่งประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดระนอง, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544
- นายฮาซาก หาญจิตร, โต๊ะครูบารายหมู่บ้านบางกล้วยนอก, สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2544 และวงประชุม

กลุ่มผู้นำศาสนา 22 พฤษภาคม 2544

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงน หมู่บ้านท่ากลาง-ภูเขาทอง, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544

อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านกำแพงน ต.กำแพงน ไม่ทราบชื่อและนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2544

อำหมาด กลาง, สนทนาส่วนตัว 18 พฤษภาคม 2543

เอกสารสรุปเนื้อหาการระดมความคิด
งานเวทีประชาคมท้องถิ่นกิ่งอำเภอสุขสำราญ ครั้งที่ 1
“ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน”

4 เมษายน 2544

ณ สถานีวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง
บ้านทับเหนือ ต.กำพวน กิ่ง อ.สุขสำราญ จ.ระนอง

ร่วมจัดโดย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่งอำเภอสุขสำราญ
โครงการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน

คำนำ

ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ชาวกิ่งอำเภอสุขสำราญ จ.ระนอง ประสบความเดือดร้อนอย่างมากจากปัญหาการจัดการและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทั้งทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรชายฝั่ง ทำให้ต้องมีรายได้ลดลงและยากจนลงทุกขณะ รวมทั้งขาดโอกาส/สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู/ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น แม้ที่ผ่านมาชาวกิ่งอำเภอสุขสำราญและหน่วยงานต่างๆ จะได้รวมตัวกันทำกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การปลูกป่าชายเลนและจัดทำป่าชายเลนชุมชน การออกจับเรืออวนลากที่ฝ่าฝืนกฎหมาย เป็นต้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้เนื่องจากมีอุปสรรคทั้งในระดับโครงสร้างหรือระดับนโยบาย/กฎหมาย และในระดับพื้นที่ เช่น การโต้ตอบกลับโดยใช้ความรุนแรงจากกลุ่มเรืออวนลาก ความหวาดระแวง ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน และความแตกต่างด้านแนวคิด/วิธีการดำเนินงานระหว่างกลุ่มชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ กระทั่งทุกฝ่ายเกิดความท้อแท้และอ่อนล้าจนการดำเนินงานต้องหยุดชะงักไป

งานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1 ในหัวข้อเรื่อง “ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 ณ สถานีวิจัยทรัพยากรชายฝั่งระนอง ต.ทับเหนือ กิ่ง อ.สุขสำราญ จ.ระนอง เป็นจุดเริ่มต้นในการรื้อฟื้นการประสานความร่วมมือระหว่างส่วนต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคดังกล่าว ซึ่งทางคณะวิทยากรและองค์กรร่วมจัดคาดหวังว่างานเวทีนี้จะเป็นเวทีแห่งการสร้างสรรค์ที่ผู้เข้าร่วมซึ่งมาจากหลากหลายกลุ่มอาชีพทั้งส่วนราชการ ชาวประมง เกษตรกร ผู้ประกอบอาชีพค้าขาย นักวิชาการ นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน จะได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ร่วมกันเรียนรู้ค้นหาความหมายของชีวิตและอนาคต เพื่อนำมาสู่การร่วมกันคิดหาหนทางแก้ไขปัญหาทำภาพฝัน/ความหวังของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญให้ปรากฏเป็นจริง ทั้งนี้ ความคิดเห็นที่หลากหลายจะเป็นพลังสำคัญที่ทำให้มองเห็นความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงของปัญหาซึ่งจะนำมาสู่ทิศทาง แผนการดำเนินงาน และการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนของส่วนต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และสมมติอันจะเป็นการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวกิ่งอำเภอสุขสำราญได้อย่างแท้จริง

สรุปเนื้อหาการบรรยายพิเศษในหัวข้อ

“ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน”

โดย นายถาวร โภธิสมบัติ รองผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง

=====

เหตุที่ทรัพยากรธรรมชาติในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ก็เนื่องจากผู้คนมีความเคารพในธรรมชาติ โดยเชื่อว่าป่า ทะเล และสัตว์บางชนิด เช่น เต่าทะเล พญานาครี โลมา มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปด้วยดี แต่ปัจจุบันความคิดความเชื่อเช่นนี้ลดน้อยลงมาก ประกอบการบริหารจัดการที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็น “ของหลวง” มากกว่าของชุมชนท้องถิ่น จึงทำให้ความรักและเคารพในธรรมชาติจึงลดน้อยลงมาก นอกจากนั้นสาเหตุจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นก็ยังส่งผลให้มีการบุกรุกป่า การทำลายป่าชายเลน และการทำประมงอย่างผิดกฎหมายด้วยเครื่องมืออวนลาก-อวนรุน แม้ที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่รัฐจะคอยสอดส่องดูแลแต่ยังทำไม่ได้ไม่ทั่วถึง

ต่อมาเมื่อสังคมไทยมีความรู้ทางด้านนิเวศวิทยาเพิ่มมากขึ้นก็ได้มีกฎหมายที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้น ที่สำคัญได้แก่ รัฐธรรมนูญ 2540 มาตรา 46 ที่กำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและสมดุล ซึ่งเป็นความพยายามนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ถูกกำหนดว่าเป็น “ของหลวง” ให้กลับมาเป็นของชาวบ้าน/ชุมชนอีกครั้ง โดยชาวบ้าน/ชุมชนจะต้องดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ให้ได้อย่างสมดุล นอกจากนั้นในมาตรา 56 กำหนดให้บุคคลมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะได้มีส่วนร่วมหรือบทบาทที่ว่านี้เนื่องจากมีทั้งบุคลากรและงบประมาณที่พร้อมเพียง

ในส่วนของ “ประชาคม” ซึ่งประกอบไปด้วยหลายๆ ส่วน อาทิ ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ส่วนราชการ ฯลฯ มีบทบาทสำคัญในฐานะเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของท้องถิ่นเพื่อหาทางจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ปัจจุบันมีประชาคมหลายแห่งที่สามารถดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี เช่น มีกฎเกณฑ์ของตนในการใช้ทรัพยากร มีการปลูกป่าทั้งป่าบกและป่าชายเลน มีการรณรงค์ให้ชาวประมงเปลี่ยนมาเครื่องมือประมงที่ถูกกฎหมาย แต่กระนั้นการดำเนินงานและบริหารจัดการดังกล่าวก็ยังมีปัญหาอยู่ โดยเฉพาะในแง่ที่ไม่มีกฎหมายลูกออกมารองรับดังในกรณีพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ยังไม่ผ่านสภา เป็นต้น

สำหรับปัญหาความเดือดร้อนสำคัญชาวบ้านถึงอำเภอสุขสำราญนั้นได้แก่ ความขัดแย้งกับกลุ่ม
อวนลาก-อวนรุน ซึ่งหากประชาคมเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนกันก็จะก่อให้เกิดความเข้าใจและ
ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งจะนำมาสู่การปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงหรือเปลี่ยนอาชีพ
จากการทำประมงไปทำการเพาะเลี้ยงหรืออื่นๆ เพื่อลดการทำลายทรัพยากรลงในที่สุด นอกจากนั้นก็ยังม
ีปัญหาที่ควรจะหาทางตั้งรับไว้ก็คือ เมื่อคนในท้องถิ่นสามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ทรัพยากรธรรมชาติ
เอาไว้ได้ ก็มักมีชาวประมงชายฝั่งจากที่อื่นๆ เข้ามาอาศัยทำการประมงด้วยจนก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่าง
ซึ่งก็คงต้องใช้วิธีการต่างๆ ดังกล่าวมาในการแก้ปัญหาด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ การรวมตัวกันของชาวบ้านและ
การจัดงานเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ปัญหาพร้อมกันจะนำมาสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ที่กล่าว
มาได้และจะก่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนสืบไป

=====

บทสรุป

ผลการระดมความคิดจากงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1

ผู้เข้าร่วมงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1 ประกอบด้วยตัวแทนจาก 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มองค์กรชาวบ้าน/ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน และกลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ประกอบอาชีพต่างๆ รวมจำนวน....คน ผู้เข้าร่วมคาดหวังว่างานเวทีประชาคมฯ จะช่วยทำให้หน่วยราชการ/องค์กรและชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในกิ่งอำเภอได้เรียนรู้และหาแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวสุขสำราญเป็นอย่างมากก็คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

จากการระดมความคิดพบว่าผู้เข้าร่วมงานเวทีประชาคมฯ ต่างมีความไม่ฝันต้องการให้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งสัตว์น้ำ ป่าชายเลน ปะการัง หินกองใต้ทะเล และป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์และมีใช้อย่างยั่งยืนไปจนรุ่นลูกหลาน ทั้งนี้ โดยต้องมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังเพื่อป้องกันการรุกรานเข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตรของผู้ประกอบการเรืออวนลาก และต้องมีกระบวนการร่วมมือกันของทุกฝ่ายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ การจัดทำป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การรณรงค์ให้เลิกใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ตลอดจนการรักษาความสะอาดของชายหาด รวมทั้งมีความไม่ฝันว่าจะมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมเพื่อลดความยากลำบากในการประกอบอาชีพ เช่น การขุดลอกคลองบางสาย การกำหนดกติกาเรื่องพื้นที่การทำประมงที่ชัดเจนระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์และระหว่างชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่กับนอกพื้นที่ การส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกที่ลดการใช้สารเคมีเพื่อรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมโดยรวม

ลำดับต่อมาผู้เข้าร่วมได้ช่วยกันวิเคราะห์หาปัจจัยภายในกิ่งอำเภอสุขสำราญ ทั้งที่เป็นปัจจัยเอื้อ/สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการทำให้ความไม่ฝันข้างต้นเป็นจริง ซึ่งปัจจัยเอื้อ/สนับสนุนประกอบด้วย 1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ 2) โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคที่ดี 3) การประกอบอาชีพที่หลากหลายและตลาดรับซื้อผลผลิตที่เพียงพอ 4) ฐานชุมชนที่เข้มแข็ง และ 5) การมีศูนย์รวมจิตใจทางการศึกษาและศาสนา ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง ได้แก่ 1) การไม่ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องจริงจังของเจ้าหน้าที่รัฐและความขัดแย้งกับชาวบ้าน 2) ปัญหาระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน 3) การขาดจิตสำนึกและขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน และ 4) ปัญหาอื่นๆ อาทิ ยาเสพติด ผลกระทบจากเรืออวนลาก/อวนรุน ความยากจน

ทั้งนี้ ที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่าจะร่วมกันดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อทำความไม่ฝันให้เป็นจริง พร้อมกับได้กำหนดวิธีการด้วยการให้ผู้เข้าร่วมแต่ละกลุ่มกลับไปถ่ายทอดข้อมูลแก่สมาชิกคนอื่นๆ และจัดเวทีย่อยในกลุ่มของตนเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ก่อนจะมานำ

เสนอในงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 2 เพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ช่วยกันวางแผนงาน และกำหนดกลไกการดำเนินงานในรูปของ “แผนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ต่อไป

1. ความคาดหวังของผู้เข้าร่วมต่อการจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1

1.1) ความคาดหวังด้านทรัพยากรธรรมชาติ

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่การแบ่งเขตพื้นที่ทรัพยากรชัดเจนว่าบริเวณใดเป็นป่าสงวน ป่าเสื่อมโทรม ป่าใช้สอย รวมทั้งพื้นที่ทางทะเลว่าบริเวณใดเป็นเขตอุทยานและเขตการทำประมง ตลอดจนความชัดเจนในการกำหนดเครื่องมือประมงที่อนุญาตและหวงห้ามมิให้ใช้ในพื้นที่ยื่นๆ

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่การกำหนดแนวทางที่ชัดเจนในการอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทะเล ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างยั่งยืนและถาวร

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่แนวทางที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรทะเล

- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้ชาวบ้านมีทรัพยากรธรรมชาติใช้อย่างยั่งยืนและยาวนาน

1.2) ความคาดหวังด้านการประกอบอาชีพประมง

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่แนวทางแก้ไขปัญหาชาวประมงพื้นบ้านต่างพื้นที่เข้ามาทำการประมง

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่การแก้ไขปัญหาเรืออวนลากและอวนรุนที่รุกล้ำเข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร โดยเน้นการแก้ปัญหที่ต้นเหตุมากกว่าปลายเหตุ

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่การผลักดันให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการอย่างจริงจังกับเรืออวนลากที่เข้าทำการตามริมชายฝั่งและขอให้เรือตรวจการณ์เข้ามาปฏิบัติงานประจำ

- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้างทุกชนิดหมดไปจากชายฝั่ง จ.ระนอง

- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้ประชาชนจากหลายสาขาอาชีพและหน่วยงานต่างๆ ในกิ่งอำเภอ มาร่วมมือกันพัฒนาและรักษาสิ่งแวดล้อม อันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวประมงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและมีรายได้เพิ่มขึ้น

- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้อาชีพประมงมีความมั่นคงแน่นอน

1.3) ความคาดหวังด้านการจัดงานเวทีประชาคมฯ

- คาดหวังว่าการจัดงานเวทีประชาคมฯ จะมีความต่อเนื่องและสามารถทำให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ เข้าใจเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการจัดงาน

- คาดหวังความรู้จากงานเวทีประชาคมฯ เช่น ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพประมงอย่างยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่ชาวบ้านจะได้รู้สึกหวงแหนและหาแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป

- คาดหวังให้งานเวทีประชาคมฯ มีส่วนช่วยทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น
- คาดหวังให้เป็นเวทีที่ชาวบ้านและทุกฝ่ายจะได้เรียนรู้แนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

1.4) ด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

- งานเวทีประชาคมฯ มีส่วนช่วยทำให้ราคาผลผลิตของชาวสวนดีขึ้น

1.5) ด้านการประสานความร่วมมือระหว่างส่วนต่างๆ ในประชาคม

- งานเวทีประชาคมฯ ช่วยทำให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง
- งานเวทีประชาคมฯ มีผลให้หน่วยราชการร่วมมือกันช่วยเหลือแก้ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน
- งานเวทีประชาคมฯ ช่วยทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ได้

ดีขึ้น

- งานเวทีประชาคมฯ นำมาสู่การช่วยกันหาวิธีอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการเดียวกัน
- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้หน่วยราชการเห็นใจชาวบ้าน
- งานเวทีประชาคมฯ ส่งผลให้ทุกกลุ่มและทุกหน่วยงานเกิดความเข้าใจอันดีต่อกันและร่วมมือกัน

แก้ไขปัญหาของชุมชน/ท้องถิ่นและประเทศชาติ

2. ความไม่ผันต่อทรัพยากรธรรมชาติในกิ่งอำเภอสุขสำราญ

2.1) ความอุดมสมบูรณ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- ท้องทะเลและลำคลองมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ทั้งชนิดที่จับหาในการทำประมงอย่างกุ้ง หอย ปู ปลา และสัตว์น้ำหายากอย่างพยุห เต่าทะเล

- ปะการัง หินกองใต้ทะเล (หินตุ๊กน) และป่าไม้ทั้งบนเกาะและภูเขาอุดมสมบูรณ์ดังเช่นอดีต
- ทรัพยากรธรรมชาติไม่ถูกทำลาย ไม่ถูกนำมาขาย และมีการอนุรักษ์ไปจนถึงรุ่นลูกหลาน
- มีทะเลและชายหาดที่สวยงามจนสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

2.2) การใช้มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

- เรืออวนลากทำประมงนอกเขต 3,000 เมตร
- มีเรือตรวจการณ์ตรวจคอยตรวจจับเรืออวนลากที่กระทำผิด
- มีการแบ่งเขตการทำประมงที่แน่นอนระหว่างเรืออวนลากกับประมงชายฝั่ง

2.3) การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

- มีการอนุรักษ์ป่าชายเลนซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ¹
- มีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเนื้อที่ประมาณ 500-1,000 ตารางเมตร ที่ห้ามจับสัตว์น้ำอย่างเด็ดขาด
- มีการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ เช่น ไม่จับสัตว์น้ำที่ยังเล็ก ไม่ระเบิดปลา เป็นต้น
- ไม่มีการทำลายป่าไม้
- ช่วยกันรักษาความสะอาดของริมหาดเพื่อการท่องเที่ยว
- ทุกฝ่ายร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
- ทุกหมู่บ้านมีป่าชุมชน

2.4) การพัฒนาการประกอบอาชีพ

- มีการลอกคลองบางสาย เช่น คลองบางกล้วย ให้ลึกขึ้น เพื่อความสะดวกในการทำประมง
- ไม่มีชาวบ้านนอกพื้นที่เข้ามาแย่งทำการประมง²

¹ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมบางรายไม่ต้องการให้เน้นการปลูกป่าชายเลน เพราะเห็นว่าควรเป็นหน้าที่ของทางราชการซึ่งมีงบประมาณสำหรับการนี้อยู่แล้ว

- พืชผักผลไม้ของชาวสวนมีราคาดี
- มีการเลี้ยงสัตว์ (วัว-ควาย) กันมากดงเช่นอดีต
- มีการทำเกษตรกรรมทางเลือกและลดการใช้สารเคมี

2.5) อื่นๆ

- หมู่บ้านปลอดยาเสพติด

²ชาวบ้านในเขตตำบลนาาคาซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะเลี้ยงปลาในกระชังดูจะเป็นกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุด
หากมีคนภายนอกเข้ามาทำประมง

3. ปัจจัยที่เอื้อให้ความไม่ฝันต่อทรัพยากรธรรมชาติเป็นจริง³

3.1) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน⁴

ก. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

- แนวปะการัง ป่าโกงกาง ป่าไม้ แม่น้ำลำธารอุดมสมบูรณ์ ดินดีสามารถปลูกพืชได้งอกงาม
- สัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์จนทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน
- ชายหาดและ หมู่เกาะสวยงาม

ข. ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้าน

- ความเป็นเครือญาติที่ทำให้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งกันได้
- ความเป็นมุสลิมที่ทำให้ผู้คนมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การทำละหมาดในวันศุกร์ การอบรมสั่งสอน

ในครัวเรือน ฯลฯ กระทั่งเกิดเป็นจิตสำนึกร่วม

- คำสอนของศาสนาอิสลามที่ย้ำเตือนให้คนทำความดีเพื่อความสุขของส่วนรวม
- การร่วมกันรณรงค์เพื่อต่อต้านยาเสพติด

ค. สาธารณูปโภคครบครัน ถนนหนทางดี การคมนาคมสะดวก

3.2) กลุ่มข้าราชการ

- ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์
- ประชาชนให้ความร่วมมือดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรและอื่นๆ

3.3) กลุ่มเกษตรกรและอาชีพอื่นๆ

- ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์
- ชาวบ้านมีศูนย์รวมทางด้านจิตใจ

³หัวข้อที่ 3 และ 4 ที่ว่าด้วยปัจจัยเอื้อและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความไม่ฝันของทรัพยากรเป็นจริง วิทยากรได้แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดตามอาชีพของผู้ร่วมออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มข้าราชการ กลุ่มเกษตรกรและอื่นๆ และกลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

⁴นอกจากนั้นก็มีปัจจัยอื่นๆ ที่กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเห็นว่าเอื้อต่อการทำให้ความไม่ฝันให้เป็นจริง ได้แก่

- 1) การร่วมมือกันของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เช่น ร่วมใจกันไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง
- 2) สภาพเศรษฐกิจที่ดี เนื่องจากทรัพยากรอุดมสมบูรณ์และมีตลาดสำหรับรับซื้อผลผลิตทุกชนิด แม้ราคาขายจะไม่แน่นอนก็ตาม
- 3) ข้าราชการให้ความร่วมมือกับชาวบ้านดีพอสมควร

- มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายและมีตลาดนัดของชุมชนไว้ขายผลผลิต

3.4) กลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

- มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย

- มีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามทั้งน้ำตก ภูเขา ทะเล

สรุป: ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำความใฝ่ฝันให้เป็นจริง

1. ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์
2. โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคดี
3. มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายและมีตลาดรับซื้อผลผลิตอย่างพอเพียง
4. ฐานชุมชนที่ดีพอที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งอันจะนำไปสู่การทำงานร่วมกันต่อไปในอนาคต
5. มีศูนย์รวมจิตใจทางการศึกษาและศาสนาแก่เยาวชน

4. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความไม่ฝืนต่อทรัพยากรธรรมชาติเป็นจริง

4.1) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน⁵

ก. การใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ที่สำคัญได้แก่ เรืออวนลาก เรืออวนรุน เรือระเบิดปลา

ข. ข้าราชการ/เจ้าหน้าที่รัฐ

- บางรายร่วมมือหรือรับผลประโยชน์จากนายทุน บ้างก็เล่นละครตบตาชาวบ้าน

- เจ้าหน้าที่ไม่รู้กฎหมายและยังมีการนำกฎหมายอุทยานแห่งชาติมาจับกุมชาวประมงพื้นบ้าน

ค. การรวมตัวของชาวบ้าน

- ขาดความร่วมมือในการเคลื่อนไหวผลักดันที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการตรวจจับเรืออวนลาก เนื่องจากที่ผ่านมาเรืออวนลากที่จับได้ไม่เคยถูกศาลตัดสินให้ริบเรือและบ่อยครั้งเจ้าหน้าที่ไม่ยอมออกจับกุมตามที่ชาวบ้านร้องขอ นอกจากนั้นการที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกจับกุมในข้อหาทำการประมงในเขตอุทยานแห่งชาติก็ยิ่งทำให้ไม่มีใครกล้านำเจ้าหน้าที่ออกจับเรืออวนลากอีกต่อไปเพราะกลัวจะถูกแจ้งความกลับว่าชาวประมงพื้นบ้านก็ทำผิดเช่นกัน ทั้งนี้เพราะท้องทะเลในบริเวณนี้ล้นแล้วแต่ถูกประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติทั้งสิ้น

4.2) กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น⁶

- ชาวบ้านขาดจิตสำนึกในการรักษาความสะอาด มักทิ้งขยะตามหน้าหาด รวมทั้งขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์เนื่องจากความท้อแท้เพราะความพยายามอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่ผ่านมาไม่ได้ผล

- ชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญด้านการศึกษา ส่งผลให้ขาดจิตสำนึกและไม่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้

- ข้อจำกัดในการทำงานของข้าราชการ ได้แก่ ความห่างไกลของกิ่งอำเภอ การขาดงบประมาณ และการขาดอัตรากำลัง

⁵ นอกจากนั้นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านยังเห็นว่าการที่เยาวชนในท้องถิ่นจำนวนมากติดยาเสพติด ไม่เอาการเอางาน และเป็นคนที่ไม่มีความรับผิดชอบ เป็นอุปสรรคที่สำคัญอีกประการต่อการทำให้ความไม่ฝืนต่อทรัพยากรธรรมชาติเป็นจริง แต่ก็ยังเห็นว่ามิได้เป็นปัญหาเร่งด่วนเท่ากับอีก 3 ปัจจัยข้างต้น ซึ่งหากสามารถแก้ไขปัญหา 3 ประการแรกได้ก็นำมาสู่การแก้ปัญหาเยาวชนได้โดยง่าย

⁶ กลุ่มข้าราชการเห็นว่ายังมีปัจจัยอื่นๆ อีกที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความไม่ฝืนเป็นจริง แม้จะสำคัญเร่งด่วนน้อยกว่า 3 ปัจจัยข้างต้นก็ตาม ได้แก่ การที่บางแห่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม การที่กิ่งอำเภอขาดการประชาสัมพันธ์จึงไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว การที่กลุ่มประมงพาณิชย์ขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง และการที่กิ่งอำเภออยู่ห่างไกลและยังไม่มีการพัฒนาสาธารณูปโภคเท่าที่ควร

4.3) กลุ่มเกษตรกรและอาชีพอื่นๆ

- ชำรภาพการในกิ่งอำเภอทำงานไม่เต็มที่และไม่ต่อเนื่องเพราะส่วนใหญ่ย้ายมาเพื่อได้เข้าตำแหน่ง และมักอยู่รับตำแหน่งในช่วงเวลาสั้นๆ เช่น 3 เดือน 6 เดือน
- ผู้นำชุมชนขัดแย้งแย่งชิงอำนาจกัน
- ปัญหาอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ยาเสพติด ความยากจน/หนี้สิน การใช้สารเคมีในการทำเกษตร นายทุนเข้าแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง

4.4) กลุ่มสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- เจ้าหน้าที่รัฐไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับชุมชนและไม่จริงจังในการปฏิบัติหน้าที่ โดยเฉพาะในกรณียาเสพติด
- ผู้นำชุมชน (กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน) มักขาดประชุมกับทางราชการ จึงไม่สามารถถ่ายทอดข้อมูลต่างๆ ให้แก่ชาวบ้านได้และยังไม่ค่อยให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากเท่าที่ควร
- ความร่วมมือกันในชุมชนมีน้อย

สรุป: ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจเป็นจริง

1. เจ้าหน้าที่รัฐ
 - 1.1 ไม่ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและจริงจัง
 - 1.2 ไม่สามารถสร้างความไว้วางใจให้แก่ชาวบ้านได้
 - 1.3 ขัดแย้งกับชาวบ้านกรณีจับกุมชาวบ้านในข้อหาทำการประมงในเขตอุทยานแห่งชาติ
2. ปัญหาระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน
3. การขาดจิตสำนึกและขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน
4. ปัญหาอื่นๆ อาทิ ยาเสพติด ผลกระทบจากเรืออวนลาก/อวนรุน ความยากจน

5. แนวทางการดำเนินงานของประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ

จากการการระดมความคิดของผู้เข้าร่วมงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1 พบว่ามีปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่เป็นอุปสรรคต่อการทำให้ความใฝ่ฝันเรื่องทรัพยากรธรรมชาติเป็นจริง ได้แก่

- 1) ปัญหาจากเจ้าหน้าที่รัฐ
- 2) ปัญหาจากผู้นำชาวบ้าน
- 3) การขาดจิตสำนึกและความร่วมมือกันของชาวบ้าน

ที่ประชุมเห็นว่าการแก้ไขสามารถกระทำได้พร้อมกันทั้ง 3 ส่วน แต่กระนั้น ปัจจัยที่สามจะมีความสำคัญมากกว่าสองปัจจัยแรกเพราะหากชาวบ้านรวมตัวกันได้เข้มแข็งก็จะกระตุ้นให้ข้าราชการและผู้นำต้องปรับตัวตามในที่สุด

ทั้งนี้ ที่ประชุมเห็นควรให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคดังกล่าว โดยในเบื้องต้นให้หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ และชาวบ้านแต่ละกลุ่มจัดเวทีย่อยของตนเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการแก้ไขปัญหา จากนั้นตัวแทนของแต่ละกลุ่มย่อยนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มานำเสนอในเวทีใหญ่ต่อเจ้าหน้าที่รัฐ/ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาและจัดวางกลไกในการดำเนินงานแก้ปัญหาในรูปของ “แผนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ต่อไป

รายนามวิทยากร

1. ผศ. บำเพ็ญ เขียวหวาน	ภาควิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
2. นายทวีศักดิ์ สุจริตน์	สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้
3. น.ส. พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์	มูลนิธิศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน

รายนามผู้เข้าร่วมงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1

กลุ่มข้าราชการ

1. ร.ต.อ.ศราวุฒิ โคกพูล	แทนผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรกิ่งอำเภอสุขสำราญ
2. นายวิภาส เนตรสุวรรณ	สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด
3. นายอนันต์ จัณคร	สำนักงานพัฒนาชุมชนกิ่งอำเภอสุขสำราญ
4. นายสุเทพ ธนชาติบรรจง	สำนักงานสาธารณสุขกิ่งอำเภอสุขสำราญ
5. นายสมพร วัฒนารถ	โรงเรียนดำรงศาสนวิทยา
6. นายประยุทธ รัตนวรรณ	สำนักงานประมงกิ่งอำเภอสุขสำราญ
7. นายโกเมนทร์ เพชรภู	ทน. ศบก. สุขสำราญ
8. นายวิทยา ปฐมจำชาติ	แทนหัวหน้าอุทยานแห่งชาติแหลมสน
9. นางสมจิตร บุญชูดาว	หน่วยพิทักษ์ฯ หาดประพาส
10. นายณพวงศ์ อภรณ์	สำนักงานป่าไม้จังหวัดระนอง
11. น.ส. รัญญา สังข์ทอง	ห้องสมุดกิ่งอำเภอสุขสำราญ (ครูอาสาฯ)
12. น.ส. จันทิมา การดี	ห้องสมุดกิ่งอำเภอสุขสำราญ (ครูอาสาฯ)

กลุ่มผู้นำชุมชน/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1. นายชรินทร์ กลาง	
2. นายเสอ้าน มอฮัมหมัด	ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา
3. นายม่อหานมาด หาญจิตร์	
4. นายสมาน เปศาศตร์	
5. นายก่อหนึ หาญจิตร์	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ต. กำพวน
6. นายปราโมทย์ สุขสวัสดิ์	
7. นายเอกรัฐ เขียวธาร	
8. นายสุภาพ ไหมทราบนามสกุล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ต. นาคา
9. นายอิสหาก สาลี	ประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดระนอง
10. นายฮ้าหรน เอื้อตน	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ตำบลนาคา

11. นายสาเหรบ เรียบร้อย

กลุ่มองค์กรชาวบ้าน/ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน

1. นายกาเล็ม สาลี
2. นางดรณี เจียบแหลม
3. นายสุรเชษฐ์ หาญจิตร
4. นายหยาด เขียดสังข์
5. นายพงษ์ศักดิ์ สาลี
6. นายลีฝัน สาลี
7. นายดล รักษากิจ
8. นายสมบุรณ์ เกียรติ อิบรอเฮม
9. นายอุเร็น สำนัก
10. นายหมาย เด่น....
11. นายสมพงษ์ พงษ์ประเสริฐ
12. นายอำนาจ หาญจิตร
13. นายบัว ชายเขาทอง

ชาวบ้านทั่วไป

1. นายสมชาย สายทอง	อาชีพช่างซ่อม
2. นายก้อนี่ สาลี	
3. นายเส้น สาลี	อาชีพค้าขาย
4. นางวรรณลี เผือกผุด	อาชีพทำสวน
5. นางล่อมาขวัญ หนูอนันต์	
6. นายหยาด เข็นดีพีช	อาชีพประมง
7. นายรักกี้ สาลี	อาชีพประมง
8. นายดลยาซาก มาโนช	อาชีพประมง
9. นายอำนาจ หาญจิตร	อาชีพประมง
10. นายสา วันตา	อาชีพทำสวน
11. นายสมจิตร ประภาเวสุ	
12. นายฤกษ์ นิมนวล	อาชีพประมง
13. นายเรวุฒิ หาญจิตร	อาชีพประมง

14. นายดลก่อเล็ม ผดุงชาติ

15. นายไหลมาน สอ

16. นางกุลลาบ คงเจริญ

ภาคผนวก 2

เอกสารสรุปผลเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญครั้งที่ 2

1. ความเป็นมา

ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ชาวกิ่งอำเภอสุขสำราญ จ.ระนอง ประสบความเดือนร้อนอย่างมากจากปัญหาการจัดการและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรชายฝั่ง ทำให้ต้องมีรายได้ลดลงและยากจนลงทุกขณะ รวมทั้งขาดโอกาสและสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น แม้ชาวกิ่งอำเภอสุขสำราญและหน่วยงานต่างๆ จะได้เคยร่วมกันทำกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าชายเลนและจัดทำป่าชายเลนชุมชน การออกจับเรืออวนลากอวนรุนที่ทำผิดกฎหมาย เป็นต้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะมีอุปสรรคในหลายด้าน อุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ความหวาดระแวงไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ตลอดจนความแตกต่างด้านแนวคิดหรือวิธีการทำงานทั้งระหว่างชาวบ้านด้วยตนเองและระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ เป็นเหตุให้ทุกฝ่ายเกิดความท้อแท้ก่อนล้มความพยายามในการแก้ไขปัญหาต้องหยุดชะงักลง

การจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 1 ในหัวข้อเรื่อง “ประชาคมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 ที่ผ่านมา ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการรื้อฟื้นการประสานความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจาก 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชมรมชาวประมงพื้นบ้าน และกลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ประกอบอาชีพต่างๆ ได้วางเป้าหมายร่วมกันที่จะทำให้ท้องถิ่นสุขสำราญมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมเพื่อคงความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน นอกจากนี้ ที่ประชุมยังได้ร่วมกันวิเคราะห์หาปัจจัยเอื้อ/สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ที่สำคัญที่ประชุมได้ตกลงที่จะร่วมมือกันในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและได้กำหนดให้แต่ละกลุ่มกลับไปถ่ายทอดข้อมูลแก่สมาชิกรายอื่นๆ และจัดเวทีย่อยในกลุ่มตนเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหา ก่อนจะนำผลที่ได้มานำเสนอในงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 2 เพื่อวางแผนงานร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ในนาม “แผนประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ” ต่อไป

2. เป้าหมายการจัดงาน

เพื่อให้กลุ่มต่างๆ ได้ร่วมกันวางแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของท้องถิ่น

3. เนื้อหาจากการประชุม

3.1 สถานการณ์ปัญหาและแนวทางการแก้ไขของแต่ละกลุ่ม

ก. กลุ่มเกษตรกร

สถานการณ์ปัญหา

รัฐประกาศเขตอนุรักษ์/เขตป่าสงวนทับที่ตั้งชุมชนและที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่มีสิทธิในที่ดินและไม่อาจมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่า นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่รัฐยังได้ข่มขู่คุกคามชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านต้องการให้เจ้าหน้าที่ยุติการคุกคามและให้ใช้วิธีเจรจาพูดคุยกันแทน

แนวทางแก้ไขปัญหา

- ให้ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐในสัดส่วนที่เท่ากันเพื่อแก้ไขปัญหา
- กั้นพื้นที่ป่าชุมชนและพื้นที่ชุมชนออกจากเขตป่าของรัฐ จากนั้นให้รัฐรับรองสิทธิในที่ทำกินอย่างถาวรโดยออกเอกสารสิทธิให้ ส่วนที่ตั้งชุมชนให้รับรองสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดิน
- พื้นที่ป่าชุมชนที่ปรับเขตออกแล้ว ให้ชาวบ้านดูแลตามหลักการ พรบ.ป่าชุมชนฉบับประชาชน
- ให้ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างภาครัฐกับเอกชนในการดูแลเขตป่า

แผนการดำเนินงาน (แผน 3 เดือน)

แผนงาน	วิธีการและสถานที่	ผู้รับผิดชอบ	เวลาดำเนินการ
1. ให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านเรื่องนโยบาย กฎหมายทางออก	จัดเวทีรวม (13 หมู่บ้าน) ข้อมูล/ ณ หมู่ที่ 7	ผู้ใหญ่กือหนี นายเทิดธรรม วิเชียร (อบต.ม 5) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7	ภายใน 3 เดือน
2. นัดประชุมกับหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มาคุยเรื่องปัญหาแนวเขตทับซ้อนและการช้ คุกคามชาวบ้าน	เชิญหัวหน้าเขตฯ มาคุยที่		11 ต.ค. 44

ข. กลุ่มชาวประมง

สถานการณ์ปัญหา

- ปัญหาเรืออวนลากและอวนรุนรุกล้ำเข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร ส่งผลให้พันธุ์สัตว์น้ำและเครื่องมือประมงของชาวบ้านถูกทำลาย แม้ชาวบ้านจะพยายามแก้ไขปัญหาลหลายทางแต่ก็ยังไม่เป็นผล เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ไม่จริงจังในการจับกุม และคอร์รัปชัน จึงเกิดการจับแล้วปล่อยๆ อยู่หลายครั้ง นอกจากนั้น ผู้นำท้องถิ่นบางรายก็ไม่ร่วมมือและมักคอยสร้างความแตกแยกขัดแย้งในหมู่ชาวบ้านอยู่เสมอๆ

- ปัญหากรมป่าไม้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่อยู่อาศัยและที่ทำประมงของชาวบ้าน

แนวทาง/แผนงานในการแก้ไขปัญหา (แผน 3 เดือน: สิงหาคม - ตุลาคม)

- ประสานความร่วมมือในการหาทางออกร่วมกับฝ่ายรัฐ ได้แก่ การส่งตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมเป็น คณะอนุกรรมการระดับจังหวัด (ที่แต่งตั้งตามมติ ครม. 3 เมษายน 2544) และร่วมกำหนดแนวทางการ ดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อแก้ไขปัญหาเขตอุทยานแห่งชาติ (โครงการของกรมป่าไม้)

- แต่งตั้งตัวแทน/คณะทำงานระดับหมู่บ้านเพื่อจัดเวทีรวบรวมข้อเสนอของชาวบ้านต่อกรณีโครงการนำร่องฯ โดยกำหนดจัดใน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านแพปลากำพวน บ้านท่ากลาง และบ้านทับเหนือ จากนั้น จะจัดเวทีรวมทำเพื่อข้อเสนอร่วม ส่วนกรณีคณะอนุกรรมการฯ ระดับจังหวัดนั้นให้เชิญผู้นำทางการ (เช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ฯลฯ) ร่วมทำข้อเสนอด้วย

ค.กลุ่มผู้นำทางการ (เน้นอบต.)

สถานการณ์ปัญหา

- การที่องค์กรบริหารปกครองในท้องถิ่น โดยเฉพาะอบต. มีงบประมาณจำกัดจึงทำให้ไม่อาจการแก้ไข ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ งบประมาณที่จำกัดมีสาเหตุมาจากการเก็บภาษีได้น้อย เนื่องจาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน บางส่วนก็หลบเลี่ยงการเสียภาษี นอกจากนี้การที่ อบต. ยังไม่มีความชัดเจนเรื่องอัตราหรือกฎเกณฑ์ในการเก็บภาษีก็ยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เก็บภาษีได้น้อย

- แผนงานส่วนใหญ่ของ อบต. ยังเน้นหนักที่โครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างหรือซ่อมแซมถนน สะพาน เป็นต้น มากกว่าที่จะเน้นกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การส่งเสริมอาชีพ การศึกษา จึงไม่อาจแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างจริงจังรอบด้าน ทั้งนี้ ผู้บริหารในหน่วยงานมักอ้างว่ากิจกรรมเกี่ยวกับ โครงสร้างพื้นฐานเป็นที่ต้องการของชาวบ้าน ขณะที่กิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่พอจะมีอยู่บ้างก็มัก กระจุกตัวอยู่ในบางกลุ่มเท่านั้น เนื่องจากการดำเนินงานที่ไม่มีประสิทธิภาพของผู้นำหรือผู้บริหาร

- องค์กรบริหารปกครองในท้องถิ่นมักมีปัญหาความขัดแย้งภายในทำให้ไม่สามารถขับเคลื่อนงานที่เป็นประโยชน์ได้ นอกจากนี้ยังขาดแคลนบุคลากร/เจ้าหน้าที่ที่ทั้งในแง่จำนวนและในแง่คุณภาพ

แนวทางในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น

- สำหรับปัญหาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิที่ดินนั้น องค์กรบริหารปกครองในท้องถิ่น สามารถมีบทบาทในการแก้ไขด้วยการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อ กำหนดแนวเขตที่ชัดเจนโดยให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการกำหนดด้วย

- ส่วนปัญหาเรื่องจิตสำนึกของชาวบ้าน องค์กรบริหารปกครองในท้องถิ่นสามารถมีบทบาทในการ แก้ไขด้วยการลงไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านและจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการ พัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาการศึกษา และการพัฒนาทางความคิด รวมทั้งเพื่อให้ทุก ฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

-องค์กรบริหารปกครองในท้องถิ่น โดยเฉพาะ อบต. ควรเปิดเผยหรือเผยแพร่ข่าวคราว กิจกรรม แผนงานต่างๆ ของตนให้ชาวบ้านได้รับรู้ เพื่อที่จะได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยได้

ง. กลุ่มผู้นำศาสนา

สถานการณ์ปัญหา

ปัญหาสังคมในปัจจุบันเกิดจากการขาดจิตสำนึกและขาดความลึกซึ้งในหลักคำสอนทางศาสนา เมื่อสังคมไม่ดี จึงทำให้เด็กที่เติบโตเป็นคนดีได้ยาก ซึ่งจะต้องแก้ด้วยการให้การศึกษาเพื่อให้คนรู้ดีรู้ชั่ว การศึกษาต้องต้นเริ่มจากโรงเรียนหลังแรกหรือบ้าน โดยมีพ่อแม่เป็นครูคนแรกที่จะทำหน้าที่สั่งสอนลูกให้ถูกทาง รวมทั้งจะต้องใช้ศาสนาเป็นตัวเชื่อมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมทั้งหมด

แนวทางการแก้ไข

-จัดประชุมระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดในชุมชนในปัจจุบัน
 -ทุกวันศุกร์ให้นัดหมายคนในหมู่บ้านมาพูดคุยกันถึงแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้หลักศาสนา
 -จัดงานเวที "ศาสนากับชุมชน" (ช่วงหลังออกบวช) โดยประสานร่วมกับ อบต./ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาหมู่บ้านใกล้เคียง หน่วยงานรัฐ ผู้อาวุโสในชุมชน เช่น โต๊ะครูหนึ โต๊ะครูสาก ประธานอิสลามจังหวัด เป็นต้น

-จัดงาน "อบรมครูคนแรก" เพื่ออบรมพ่อแม่ให้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ตามหลักศาสนา เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม การเลี้ยงดูลูก การปฏิบัติศาสนกิจ เป็นต้น เพื่อนำมาถ่ายทอดให้ลูกหลานของตนต่อไป

4.แผนปฏิบัติการร่วมประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ (แผน 3 เดือน)

จากการประมวลสถานการณ์ปัญหาและแนวทางแก้ไขจากทั้ง 4 กลุ่ม สามารถจำแนกแผนปฏิบัติการออกได้เป็น 3 แผน คือ

1) แผนการสร้างจิตสำนึกแก่คนในท้องถิ่น

รายละเอียดกิจกรรม

- จัดเวทีพูดคุยหรือจัดประชุมร่วมกับชาวบ้านเพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวปัญหาของชุมชน
- จัดเวทีประชุม/เสวนาว่าด้วยศาสนากับชุมชนเป็นระยะๆ

ผู้รับผิดชอบในการผลักดันกิจกรรม

- องค์กรทางศาสนาและผู้นำทางศาสนา
- อบต.

2) แผนแก้ไขปัญหาล่าช้าที่ดินของเกษตรกร

รายละเอียดกิจกรรม

- จัดเวทีให้ความรู้เกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายป่าไม้ที่ดินแก่ชาวบ้าน
- จัดเวทีประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (กำหนดวันที่ 11 ตุลาคม 2544)

ผู้รับผิดชอบในการผลักดันกิจกรรม

- แกนนำชาวบ้าน (เวทีให้ความรู้เกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายป่าไม้ที่ดิน)¹
- ประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ (เวทีประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า)

3) แผนการแก้ไขปัญหารักษาทรัพยากรชายฝั่ง

รายละเอียดกิจกรรม

- จัดเวทีประชุมร่วมกันระหว่างตัวแทนคณะอนุกรรมการฯ ฝ่ายชาวบ้าน (ที่แต่งตั้งตามมติ ครม. ๓ เมษายน ๒๕๔๔) กับชาวบ้านเพื่อรวบรวมข้อเสนอจากพื้นที่
- ตั้งคณะทำงานเพื่อเตรียมการเข้าร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ
- จัดเวทีชาวบ้านทั้งที่เป็นเวที่ย่อยและเวทีใหญ่เพื่อระดมข้อเสนอการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ

ผู้รับผิดชอบในการผลักดันกิจกรรม

ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกิ่ง อ.สุขสำราญ

ทั้งนี้ ภายหลังจากที่ดำเนินการตามแผนงานทั้งสามในช่วงระยะเวลา 3 เดือนข้างหน้าแล้วนั้น ให้มีการจัดงานเวทีประชาคมท้องถิ่นสุขสำราญ ครั้งที่ 3 (ราวต้นเดือนพฤศจิกายน ก่อนรอมฎอน) เพื่อสรุปผลและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน และเพื่อวางแผนการดำเนินงานในระยะยาวต่อไป

¹ ผู้เข้าร่วมประชุมจากตำบลนาคา เห็นควรให้จัดงานเวทีร่วมกันระหว่าง 2 แผนงาน คือ แผนการสร้างจิตสำนึกและแผน 1 การแก้ไขปัญหาล่าช้าที่ดิน โดยมีผู้รับผิดชอบหลัก คือ นายเทิดธรรม ฝืนใหญ่ก้อนหิน ไต่กระจุก และตัวแทนสมาชิก อบต. หมู่ 7

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

กลุ่มผู้นำทางการ

1. นายปราโมทย์ สุขสวัสดิ์	กรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกำแพง
2. นายเอกรัฐ ไม้ทราบนามสกุล	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำแพง
3. นายอับดุลเลาะห์ สาลี	ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกำแพง
4. นายเทิดธรรม รามแก้ว	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา
5. นายวิเชียร อนันต์ทองอยู่	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา
6. นายจำลอง ศรีสุข	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา
7. นายก้อหนี่ หาญจิตร	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ต.กำแพงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาคา

กลุ่มชาวประมง

1. นายหมาน เต๋นมาลัย	ชาวประมงตำบลกำแพง
2. นายดลก็อเล็ม ผดุงชาติ	ชาวประมงตำบลนาคา หมู่ 3
3. นายทรงเกียรติ สำนัก	ชาวประมงตำบลนาคา หมู่ 3
4. นายโรจน์ ชูศรี	ชาวประมงตำบลนาคา หมู่ 5
5. นายนุกูล บุญถนอม	
6. นายหมาต กะดิรัักษ์	
7. นายกาเล็ม สาลี	ชาวประมงตำบลกำแพง หมู่ 2
8. นายสุชาติ สังข์ช่วย	ชาวประมงตำบลกำแพง หมู่ 4 (บ้านท่ากลาง)
9. นายคมสัน มาลาวัยจันทร์	ชาวประมงตำบลกำแพง หมู่ 4 (บ้านท่ากลาง)
10. นายอรัญ กำพวน	ชาวประมงตำบลกำแพง หมู่ 4 (บ้านท่ากลาง)
11. นางแสงคำ ไชโย	ชาวประมงตำบลกำแพง หมู่ 3

กลุ่มเกษตรกร

1. นางอรุณี เจียบแหลม	ชาวบ้านไร่โน
2. นายนิคม เจียบแหลม	ชาวบ้านไร่โน
3. นายลอบ รามแกสิ	ชาวบ้านไร่โน
4. นายจิระ ไร่ประไพ	ชาวบ้านไร่โน
5. นายใช้ ทองใบเล็ก	ชาวบ้านไร่โน
6. นายสุนทร ศรีหะสม	ชาวบ้านไร่โน

7. นายอัปเดตตอเลบ อัจหาญ	ชาวบ้านบางกล้วยนอก ต.นาคา
8. นายเลี้ยง บุญถนอม	ชาวบ้าน ต.นาคา หมู่ 5
9. นายนุกูล บุญถนอม	ชาวบ้าน ต.นาคา หมู่ 5
10. นายบัว ขายเขาทอง	ชาวบ้านไรโน หมู่ 3

กลุ่มผู้นำศาสนา

1. นายไสว อีหมัน	บิหลันบ้านท่ากลาง
2. ดอเลาะ เกิมกาเมิม	ชาวบ้านท่ากลาง
3. นายสมพร อบรม	ชาวบ้านท่ากลาง